

**AVIOLIITTOLAIN MUKAINEN PUOLISOIDEN VÄLINEN
ELATUSVELVOLLISUUS ERITYISESTI PUOLISOLLE TUOMITUN
ELATUKSEN NÄKÖKULMASTA**

Maisteritutkielma

Lapin yliopisto

Oikeustieteiden tiedekunta

Perhe- ja jäämistöoikeus

Sanni Haavisto

2018

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Avioliittolain mukainen puolisoiden välinen elatusvelvollisuus erityisesti puolisolle tuomitun elatuksen näkökulmasta

Tekijä: Sanni Haavisto

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, perhe- ja jäämistöoikeus

Työn laji: Tutkielma X Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: XII + 76

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Tämän maisteritutkielman aiheena on avioliittolaissa (234/1929) säädeltävä puolisoiden välinen elatusvelvollisuus, ja tarkastelun painopiste on kohdistettu erityisesti puolisolle tuomittaviin elatusapuihin. Puolisolle tuomittu elatus käsittää puolison oikeuden elatusapuun avioliiton aikana sekä poikkeuksellisesti sen jälkeen. Tutkielmassa selvitetään, milloin, millaisissa tilanteissa ja millä perusteilla puoliso voidaan tuomita suorittamaan elatusapua toiselle puolisolle. Selvittämällä elatusapujärjestelmän tämänhetkistä tilaa suomalaisessa oikeusjärjestelmässä, pyritään tutkielman johtopäätöksenä saamaan vastaus myös siihen, mikä elatusjärjestelmän merkitys nykyisessä yhteiskunnassa on ja onko elatuksesta ylipäätään tarvetta säännellä, sillä suurimmassa osassa perheitä on kaksi palkkaa ja kaksi elättäjää. Avioeroelatuksen näkökulmasta osituksella ja sen lopputuloksella voi olla merkitystä taloudellisesti heikomman puolison elatuksen tarpeeseen. Tästä syystä tutkielmassa tarkastellaan tarvittavin osin myös elatusjärjestelmän ositusliitännäisiä seikkoja, erityisesti osituksen sovittelun ja elatusjärjestelmän liittymäpintoja. Tutkielma on metodiltaan oikeusdogmaattinen eli lainopillinen. Tutkimuksen lähteinä käytetään lainsäädäntöä, lainvalmisteluaineistoa, oikeuskirjallisuutta sekä oikeuskäytäntöä.

Avioliittolain elatusjärjestelmän lähtökohtana on puolisoiden velvollisuus avioliiton aikana kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja toistensa elatukseen. Jos puoliso ei täytä lain mukaista elatusvelvollisuuttaan tai puoliset muuttavat erilleen asumaan, tuomioistuin voi velvoittaa toisen puolison suorittamaan elatusapua toiselle puolisolle. Elatusvelvollisuus päättyy avioeroon, jonka jälkeen puolisoiden tulee pääsääntöisesti vastata itse omasta elatuksestaan. Avioliittolaki mahdollistaa kuitenkin elatuksen jatkumisen myös avioeron jälkeiseen aikaan, mutta vain erittäin poikkeuksellisesti. Avioliittolain avioeron jälkeistä elatusapua koskeva säännös sisältää kolme edellytystä elatusavun tuomitsemiselle: elatuksen tarve, toisen puolison elatuskyky sekä se, että elatusavun vahvistaminen on muihin seikkoihin nähden kohtuullista.

Tutkielman johtopäätöksenä voidaan todeta, että elatusapujärjestelmällä on hyvin marginaalinen merkitys nykyisessä yhteiskunnassa. Varsinkin avioeron jälkeistä elatusapua tuomitaan harvoin, ja silloinkin edellytyksenä on pitänyt olla selvä syy-yhteys elatuksen tarpeen ja avioliiton välillä. Elatusapujärjestelmän säilyttämiselle avioliittolaissa on kuitenkin edelleen perusteita kaikkein räikeimpien tilanteiden korjaamista varten, on sitten kyse avioliiton aikaisen elatuksen häiriötilanteen korjaamisesta taikka puolison pitkän kotona olon ja sen myötä heikentyneen taloudellisen tilanteen hyvittämisestä.

Avainsanat: avioliitto, avioliitto-oikeus, elatus, elatusapu, elatusvelvollisuus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön X

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi X
(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

LÄHTEET	VI
LYHENTEET	XII
1. ALUKSI	1
1.1 Lain kuollut kirjain vai edelleen relevantti säännös?.....	1
1.2 Tutkielman tavoitteet, metodi ja rakenne	3
2. AVIOLIITOSTA JA SEN OIKEUSVAIKUTUKSISTA	6
2.1 Avioliitosta.....	6
2.2 Jako henkilökohtaisiin ja varallisuus oikeudellisiin oikeusvaikutuksiin	8
3. LAKISÄÄTEINEN ELATUSVELVOLLISUUS JA ELATUSAPU AVIOLIITON AIKANA	11
3.1 Puolisoiden välisestä elatusvelvollisuudesta yleisesti	11
3.2 Puolisoiden välisen elatusvelvollisuuden historiaa	13
3.3 Elatusvelvollisuuden sisältö	17
3.3.1 Elatuskyvystä	18
3.3.2 Perheen yhteiseen talouteen osallistuminen	20
3.3.3 Puolisoiden yhteisten ja kummankin henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttäminen	22
3.4 Elatusapu avioliiton aikana (47 §)	23
3.4.1 Elatusvelvollisuuden laiminlyönti	24
3.4.2 Puolisoiden erillään asuminen	32
3.4.3 Elatusavun menettelykysymyksistä	35
3.5 Elatusvelvollisuuden päättyminen	37
4. AVIOERON JÄLKEINEN ELATUS	39
4.1 Avioliiton päättyminen avioeroon	39
4.2 Yleisesti avioeron jälkeisestä elatuksesta ja elatusavusta	41
4.3 Avioeron jälkeisen elatusavun edellytykset	46
4.3.1 Elatuksen tarve	47
4.3.2 Elatuskyky	50
4.3.3 Kohtuullisuuskriteeri	51

4.4 Elatusavun määrästä ja suorittamistavasta	52
4.5 Esimerkkejä AL 48 §:n mukaisesta elatusavusta oikeuskäytännössä	55
5. OSITUKSEN SOVITTELUN LIITTYMÄPINNAT ELATUSJÄRJESTELMÄÄN	61
5.1 Osituksen sovittelun pääperiaatteet	61
5.2 Osituksen sovittelu ja toiminta yhteisen talouden hyväksi	63
5.3 Osituksen sovittelu ja puolison taloudellisen tuen tarve	67
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	72

LÄHTEET

AARNIO, AULIS: Mitä lainoppi on? Helsinki 1978. (Aarnio 1978)

AARNIO, AULIS: Lapsilainsäädännön taustaa. Teoksessa Mattila, Heikki E. S. (toim.), Lapsioikeuden pääpiirteet. 2. painos. Jyväskylä 1984, s.7 – 15. (Aarnio 1984)

AARNIO, AULIS– HELIN, MARKKU: Avioliittolain muutetut säännökset. Tampere 1988. (Aarnio – Helin 1988)

AARNIO, AULIS – HELIN, MARKKU: Suomen avioliitto-oikeus. 3. uudistettu painos. Helsinki 1992. (Aarnio – Helin 1992)

AARNIO, AULIS – KANGAS, URPO: Suomen jäämistöoikeus I. 6. uudistettu painos. Helsinki 2016. (Aarnio – Kangas 2016)

GOTTBERG-TALVE, EVA: Avioliittolain uudistusten vaikutuksista puolisoien oikeussuhteisiin avioliiton aikana. LM 8/1987, s.945 – 964. (Gottberg-Talve LM 1987)

GOTTBERG -TALVE, EVA: Puolison elatusapua koskevista sopimuksista avioerossa. Teoksessa Kartio, Leena – Nuutila, Ari-Matti – Saarnilehto, Ari – Wikström, Kauko (toim.), Turun Yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 30 vuotta. Turun Yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. A. juhlijulkaisut N: o 4. Turku 1991, s.75 – 89. (Gottberg-Talve 1991)

GOTTBERG, EVA: Moraali - hyvä tapa - sanktio. Hyvän tavan juridisista ulottuvuuksista perhe- ja jäämistöoikeudessa. Teoksessa Saarnilehto, Ari (toim.) Hyvän tavan vastaisuudesta. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. B. Muut kokoomateokset N: o 2. Turku 1993, s.49 – 68. (Gottberg 1993)

GOTTBERG, EVA: Oikeustapauskommentti ratkaisusta KKO 1993:78. LM 1994, s.501 – 524. (Gottberg KKO 1993:78)

GOTTBERG, EVA: Yksityinen elatus. Teoksessa Mistä jääkaappi täyttyy? Yksityisen ja julkisen elatuksen ongelmia. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 42. Helsinki 1994, s.13 – 44. (Gottberg 1994)

GOTTBERG, EVA: Perhe, elatus ja sosiaaliturva. Tutkimus yksityisen ja julkisen elatusvastuun rajoista, rakenteesta ja toimivuudesta. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja A:80. Uusikaupunki 1995. (Gottberg 1995a)

- GOTTBERG, EVA: Perheoikeus ja heikomman suoja. Teoksessa Saarnilehto, Ari (toim.), Heikomman suojasta – yksityisoikeudellisia kirjoituksia. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja B. Muut kokoomateokset N: o 4. Turku 1995, s. s.23-45. (Gottberg 1995b)
- GOTTBERG, EVA: Oikeustapauskommentti ratkaisusta KKO 2004:104. LM 2005, s.949 – 971. (Gottberg KKO 2004:104)
- GOTTBERG, EVA: Aviopuolisoiden välisen taloudellisen suhteen sääntelystä. Edilex 2007. Luettavissa osoitteessa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/artikkelit/7151.pdf> (viitattu 5.11.2018). (Gottberg 2007)
- GOTTBERG, EVA: Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 7. ajantasaistettu painos. Turku 2013. (Gottberg 2013)
- HELIN, MARKKU Lapsen elatus. Teoksessa Mattila, Heikki E.S. (toim.), Lapsioikeuden pääpiirteet. 2. painos. Jyväskylä 1984, s.150 – 193. (Helin 1984)
- HELIN, MARKKU: Perheoikeuden siveellinen luonne. LM 2004 s. 1244-1266. (Helin LM 2004)
- HIRVONEN, ARI: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011. Luettavissa osoitteessa: https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/hirvonen_mitka_metodit.pdf (viitattu 6.11.2018) (Hirvonen 2011)
- HUTTUNEN, OIVA: Avioliittolaki ynnä siihen liittyvät lait ja asetukset. 2. painos. Porvoo 1945. (Huttunen 1945)
- KANGAS, URPO: Puolisoiden elatusvelvollisuus ja laitoshoitomaksu. Teoksessa Juhlakirja Kaarlo Tuori 50 vuotta. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitos. Helsinki 1998, s. 187 – 212. (Kangas 1998)
- KANGAS, URPO: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Helsinki 2013. (Kangas 2013)
- KANGAS, URPO: Perhevarallisuus oikeus. 3. uudistettu painos. Helsinki 2018. (Kangas 2018)
- KAISTO, JANNE – OULASMAA, PETRI: Lapsen elatus. Elatusavun vahvistaminen ja muuttaminen. Jyväskylä 1994. (Kaisto – Oulasmaa 1994)

KAISTO, JANNE – LOHI, TAPANI: Johdatus varallisuusoikeyteen. 2. uudistettu painos. Liettua 2013. (Kaisto – Lohi 2013)

KOSKELO, PAULIINE: Avioliittolain uudet ositussäännökset. LM 1987, s.965 – 988. (Koskelo LM 1987)

KOSKELO, PAULIINE: Naisten työvoima ja lainsäätäjän näkyvä käsi. Oikeus 1988, s.6-26. (Koskelo Oikeus 1988)

LIND, GÖRAN: Utmaningar inom familjerätten. SvJT 2016. Luettavissa osoitteessa: <https://svjt.se/svjt/3016/73> (viitattu 5.11.2018). (Lind 2016)

LOHI, TAPANI: Ositus, tasinko ja sivullissuoja. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 246. Jyväskylä 2003. (Lohi 2003)

LOHI, TAPANI: Aviovarallisuusoikeyus. Helsinki 2016. (Lohi 2016)

MAHKONEN, SAMI: Johdatus perheoikeyuden historiaan. Vammala 1978. (Mahkonen 1978)

MIKKOLA, TUULIKKI: Aviopuolisot yhteisomistajina. DL 2005, s.505 – 526. (Mikkola DL 2005)

MIKKOLA, TUULIKKI: Avio- ja avopuolisoiden yhteisomistukseen liittyvistä kysymyksistä. Edilex 2010. Luettavissa osoitteessa: <https://www-edilex-fi.ezproxy.ulapland.fi/artikkelit/7511.pdf> (viitattu 1.11.2018). (Mikkola 2010)

MIKKOLA, TUULIKKI: Yhteisomistus. Helsinki 2017. (Mikkola 2017)

NIEMINEN, LIISA: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Helsinki 2013. (Nieminen 2013)

NOUSIAINEN, KEVÄT: Yksityisen ja julkisen elatuksen ongelmista – johdannoksi. Teoksessa Mistä jääkaappi täyttyy? Yksityisen ja julkisen elatuksen ongelmia. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 42. Helsinki 1994, s.1 – 11. (Nousiainen 1994)

NYSTEN, TIINA: Parisuhteen juridiikka. Helsingin kauppakamari 2015. (Nysten 2015)

OULASMAA, PETRI: Puolison elatusapu. Teoksessa Mistä jääkaappi täyttyy? Yksityisen ja julkisen elatuksen ongelmia. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 42. Helsinki 1994, s.109 – 132. (Oulasmaa 1994)

PYLKKÄNEN, ANU: Perheen sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Turunen, Riitta (toim.) Naisnäkökulmia oikeuteen. Tammer-paino Oy 1992, s. 120 – 145. (Pylkkänen 1992)

PYLKKÄNEN, ANU: Puolison elatus sukupuolittuneena oikeudellisena ilmiönä. Teoksessa Mistä jääkaappi täyttyy? Yksityisen ja julkisen elatuksen ongelmia. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 42. Helsinki 1994, s.133 – 157. (Pylkkänen 1994)

RAIJAS, ANU – WILSKA, TERHI-ANNA: Huolenpitoa ja jakamista – rahan ja ajan jakautuminen suomalaisissa lapsiperheissä. Kuluttajatutkimuskeskus, työselosteita ja esitelmiä 104.

Helsinki 2007. Luettavissa osoitteessa:

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152416/Huolenpitoa_ja_jakamista.pdf?sequence=1&isAllowed=y (viitattu 8.11.2018). (Raijas – Wilska 2007)

RAUTIALA, MARTTI: Avioliiton purkaminen. Vammala 1946. (Rautiala 1946)

RAUTIALA, MARTTI: Suomen avioliittolainsäädäntö pääpiirteissään. Porvoo 1948. (Rautiala 1948a)

RAUTIALA, MARTTI: Avioliitto-oikeus. Ensimmäinen painos. Turku 1948. (Rautiala 1948b)

RAUTIALA, MARTTI: Avioliitto-oikeus. Viides lisätty painos. Helsinki 1975. (Rautiala 1975)

SAARENPÄÄ, AHTI: Avioliittolain muutokset. 4. uudistettu painos. Rovaniemi 1992. (Saarenpää 1992)

SAARENPÄÄ, AHTI: Ositus sopimuksena, toimituksena ja ammattitaitona. Rovaniemi 2005. Luettavissa osoitteessa: <http://iwww.ulapland.fi/includes/loader.aspx?id=ad81ec69-ffff-4285-85f1-be75cd327983> (viitattu 8.11.2018). (Saarenpää 2005)

TAKKI, TAPIO: Avioliittolain elatussäännöksistä I-II. DL 1975, s. 74-119 ja 186-213. (Takki DL 1975)

TUUNAINEN, PEKKA: Vajaakykyisyys, avioliitto ja avioero. Teoksessa Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Nieminen, Liisa, Vanhuus ja oikeus. Hansaprint Oy 2014, s.353 – 390. (Tuunainen 2014)

VÄLIMÄKI, PERTTI: Osituksen sovittelu avioeroon perustuvassa toimitusosituksessa. Helsinki 1995. (Välimäki 1995)

VÄLIMÄKI, PERTTI: Välitilan aikana syntyneet korvaus- ja regressivelat osituksessa. DL 1999, s. 500-511. (Välimäki DL 1999)

VÄLIMÄKI, PERTTI: Ositusta ja sen sovittelua. DL 2010, s. 128 – 147. (Välimäki DL 2010)

WREDE, R. A.: Muistiinpanoja professori, vapaaherra R.A Wreden esittämästä naimiskaarta selittävistä luentosarjasta. Suomentanut A. K. Ahlfors. Helsinki 1916. (Wrede 1916)

Tilastot

Suomen virallinen tilasto (SVT): Siviilisäädyn muutokset 2017 (verkkójulkaisu). Tilastokeskus, Helsinki 2017. Luettavissa osoitteessa:

https://www.stat.fi/til/ssaaty/2017/ssaaty_2017_2018-05-08_tie_001_fi.html (viitattu 6.11.2018) (SVT: Siviilisäädyn muutokset 2017).

Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet 2017 (verkkójulkaisu). Tilastokeskus, Helsinki 2017.

Luettavissa osoitteessa: https://www.stat.fi/til/perh/2017/perh_2017_2018-05-25_tie_001_fi.html (viitattu 6.11.2018). (SVT: Perheet 2017)

Oikeusministeriö: Tuomioistuinten työtilastoja vuodelta 2017. Helsinki 2018. Luettavissa osoitteessa:

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160698/OMTH_11_2018_Tuomioistuinten_ty%C3%B6tilastoja_2017.pdf (viitattu 6.11.2018) (Tuomioistuinten työtilasto 2017)

Virallislähteet

Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. Komiteanmietintö 1970: A 8. Helsinki 1970.

(KM 1970: A 8)

Avioliittolakikomitean mietintö I. Komiteanmietintö 1972: A 21. Helsinki 1972. (KM 1972: A

21)

Avioliittotoimikunnan mietintö. Avioliiton solmiminen ja purkaminen. Komiteanmietintö

1983:20. Helsinki 1983. (KM 1983:20)

HE 62/1986 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi avioliittolain sekä siihen liittyvien

lakien muuttamisesta. (HE 62/1986 vp)

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 1931 II 448

KKO 1941 II 75

KKO 1974 II 64

KKO 1992:33

KKO 1993:78

KKO 2004:104

KKO 2007:13

KKO 2008:66

KKO 2010:3

KKO 2011:97

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2009:79

KHO 2009:80

Hovioikeuden ratkaisut

Rovaniemen HO 10.4.1995 S 94/479 Nro 0540

Helsingin HO 12.12.2000 S 00/2208, Nro 3493

Helsingin HO 30.8.2002 S 01/2672 Nro 2563

Turun HO 20.5.2003 S 02/739 Nro 1449

Helsingin HO 25.5.2011 S 10/1744 Nro 1582

Helsingin HO 29.4.2013 S 12/2769 Nro 1278

Vaasan HO 4.2.2015 S 14/872, Nro 50

Lainsäädäntö

Avioliittolaki (234/1929)

Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929, oikeustoimilaki)

Perintökaari (40/1965)

Laki lapsen elatuksesta (704/1975)

Äktenskapsbalken (1987:230, Ruotsi)

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (734/1992)

Perustuslaki (731/1999)

Laki eräiden elatusapujen sitomisesta elinkustannuksiin (583/2008)

LYHENTEET

AL avioliittolaki (234/1929)

DL Defensor Legis

HE hallituksen esitys

HO hovioikeus

KHO korkein hallinto-oikeus

KKO korkein oikeus

KM komiteamietintö

LM Lakimies

PK perintökaari (40/1965)

PL perustuslaki (731/1999)

SvJT Svensk Juristtidning

vp valtiopäivät

ÄktB Äktenskapsbalken (1987:230)

1. ALUKSI

1.1 Lain kuollut kirjain vai edelleen relevantti säännös?

Jo kautta aikojen perheen tehtäviin on kuulunut toimeentulon ja elatuksen antaminen sen jäsenille.¹ Vaikka yhteiskunta ja maailma jatkuvasti muuttuvat ja kehittyvät, on avioperheillä edelleen lain tasolla säännelty elatusvelvollisuus toisiaan kohtaan. Kuten *Saarenpää* on todennut, varsinkin elatusapusäännökset osoittavat avioliiton olevan edelleen elatusinstituutio.²

Tämän pro gradu –tutkielman aihepiirinä toimii avioliittolain (234/1929) mukainen aviopuolisoiden välinen elatusvelvollisuus, ja tarkastelun painopiste on kohdistettu erityisesti puolisolle tuomittavaan elatusapuun. Tutkielmassa keskitytään kahden aikuisen ihmisen väliseen yksityisoikeudelliseen elatukseen, ja erityisesti siis puolisolle tuomittuun elatukseen, joka käsittää puolison oikeuden elatusapuun avioliiton aikaisissa elatuksen häiriötilanteissa, sekä poikkeuksellisesti myös avioliiton päättymisen jälkeen. Voimassa oleva lainsäädäntö Suomessa asettaa yksityisoikeudellisen elatusvelvollisuuden kahdessa eri henkilösuhteessa. Ensimmäinen on vanhemman vastuu lapsensa elatuksesta, jota säädellään lapsen elatuksesta annetussa laissa (704/1975). Toinen on tämän tutkielman kannalta keskeinen, eli avioliittolain mukainen aviopuolisoiden välinen elatusvelvollisuus.

Avioliitto-oikeuden perussäädöksen, avioliittolain, 4 luku (411/1987) sisältää otsikkonsa mukaisesti säännökset elatuksesta. Elatussäätelyn tarpeellisuudesta on käyty aika ajoin keskustelua ja se on saanut osakseen myös kritiikkiä, sillä on pohdittu, onko nykyisen kaltaisessa yhteiskunnassa tarvetta säännellä erikseen kahden aikuisen ihmisen välisestä elatuksesta.³ Elatussäännökset on alun perin luotu aikana, jolloin vaimo hoiti kotia miehen käydessä kodin ulkopuolisessa ansiotyössä, kun taas nykyisin on enemmän sääntö kuin poikkeus, että molemmat aviopuolisot hankkivat elantonsa ansiotyötä tekemällä. Avioliiton toimiminen puolison ensisijaisena elatuslaitoksena alkaa yhä enenevässä määrin olla harvinaista.⁴ Kahden palkansaajan perhemalli on vakiintunut osa nykyistä yhteiskuntaa ja perhe-elämää.

¹ Perheellä voidaan katsoa olevan toki muitakin tehtäviä kuin elatuksen antaminen sen jäsenille, kts. muista tehtävistä Aarnio 1984 s. 10 – 12.

² Saarenpää 1992 s. 181.

³ Ks. keskustelusta ja kritiikistä esimerkiksi Aarnio – Helin 1992 s. 33 – 34.

⁴ Ks. avioliitosta elatuslaitoksena KM 1970: A 8 s. 94 – 95 ja s. 96 – 97.

Oma inspiraationi ja innostus tutkimuksen tekemiseen juuri tästä aiheesta kumpuaa elatussääntelyn sisältämästä kauniista ajatuksesta ja perinteikkäästä tehtävästä, eli puolisoista ja perheestä huolen pitämisestä. Vaikka useasti kuulee puhuttavan avioliittoinstituution merkityksen vähenemisestä ja avioliiton maallistumisesta, ilmentävät avioliittolain elatussäännökset ajatusta perinteisestä avioliittokäsityksestä ja samalla siitä, miten itse avioliiton ja sen merkityksen näen. Kuten *Välimäki* on kauniisti todennut, avioliittoon kuuluvat puolisoiden läheisyys ja keskinäinen kumppanuus, ja kumppanuus puolestaan pitää sisällään vastuun toisesta puolisoista ja muista perheen jäsenistä.⁵

Näistä kauniista ajatuksista huolimatta tutkielman painopiste ajoittuu kuitenkin avioliiton vähemmän onnelliseen aikaan, sillä elatusavut ilmenevät lähes poikkeuksetta avioeroon liittyvinä. Tutkimusmatkani tähän aihepiiriin ja aineistoon on vienyt minut matkalle suomalaiseen avioeroon ja siihen liittyviin seikkoihin, sillä kuten tutkielmassa tullaan huomaamaan, ei elatusavun vaatiminen avioliiton jatkuessa normaalilla tavalla eteenpäin tule oikeastaan koskaan kysymykseen. Elatusapukanteet, on sitten kysymys AL 47 tai 48 §:n mukaisesta elatusavusta, ajoittuvat avioeron ja osituksen yhteyteen ja ovat siten suuressa osassa tapauksia avioeron liitännäiskysymyksiä. Toisaalta useinhan on todettu, että avioliittojuridiikka on käytännössä avioerojuridiikkaa, sillä toimivan liiton aikana asiat ja ongelmat usein saadaan hoidettua yhteistyössä ja yhteisymmärryksellä.

Aviopuolisoiden välinen elatusvelvollisuus, ja erityisesti avioeroelatuksen liittyvät kysymykset, ovat jääneet suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä suhteellisen vähälle huomiolle. Syynä tähän on varmasti elatusapusääntelyn poikkeusluonteisuus ja sen mieltäminen sellaiseksi. Koska tutkimusta on tehty suhteellisen vähän, myöskään lähdekirjallisuutta ja muuta lähdemateriaalia ei ole kovinkaan runsaasti tarjolla, joka on asettanut omat haasteensa tutkielman laatimiselle. Itse kuitenkin koen niin, että elatusvelvollisuus ja elatusavut ovat jopa jääneet vähemmälle huomiolle kuin mitä olisivat ansainneet, joten tutkimukselle on mielestäni perusteita. Toisaalta yhtenä tutkimuksen tehtävänä olen asettanut sen selvittämisen, mikä on elatussääntelyn ja elatusapujärjestelmän merkitys nykyisessä yhteiskunnassa, eli onko elatussääntelylle yhä tarvetta.

⁵ Välimäki 1995 s. 4.

Yllättävää on ollut se, että kuinka harva ihminen todellisuudessa on tietoinen siitä, että Suomessa on voimassa lain tasolla säännelty aviopuolisoiden keskinäinen elatusvelvollisuus tai mahdollisuus elatusavun vaatimiseen. Olen tutkielmaproessin aikana käydyissä graduni aihepiiriä koskevissa keskusteluissa useasti törmännyt siihen, että monikaan avioliitossa elävistä ei tiedä elatusjärjestelmästä. En tiedä johtuuko se siitä, että elatus nähdään niin luontevana osana avioliittoa ja perheessä elämistä, että monikaan ei edes tule pohtineeksi tähän liittyviä seikkoja.

1.2 Tutkielman tavoitteet, metodi ja rakenne

Tutkielman tavoitteena on selvittää puolisoille tuomittavaan elatusapuun liittyviä kysymyksiä, eli milloin, millaisissa tilanteissa ja millä perusteilla toinen puoliso voidaan velvoittaa suorittamaan elatusapua toiselle puolisolle. Selvittämällä elatusapujärjestelmän tämänhetkistä tilaa suomalaisessa oikeusjärjestelmässä pyritään saamaan selville tutkielman johtopäätöksissä myös vastaus siihen, onko nykyisessä yhteiskunnassa tarvetta säännellä lain tasolla elatuksesta ja elatusavuista, vai onko kyseessä lain kuollut kirjain. Tutkielmani pääpaino on kahden aikuisen ihmisen välisessä yksityisoikeudellisessa elatussuhteessa, ja olen tarkoituksella rajannut julkisoikeudellisen elatuksen tutkielman ulkopuolelle. Toki tämä rajaus näin jyrkkänä ei ole täysin mahdollinen, sillä yksityisoikeudelliseen elatukseen kytkeytyy vahvasti ajatus julkisoikeudellisesta elatuksesta ja yhteiskunnan viimesijaisesta vastuusta yksilön huolenpitäjänä ja elättäjänä. Julkisoikeudellisen elatuksen käsittely on kuitenkin rajattu niin vähään kuin mahdollista, eli siihen viitataan suurimmaksi osin vain alaviitetasolla.

Toinen asia mikä on tarkoituksella rajattu tutkielman aihepiirin ulkopuolelle, ovat puolisoiden keskinäiset elatussopimukset. Avioliittolaki mahdollistaa puolisoiden tehdä keskinäisiä sopimuksia ja siten myöskin sopimuksia elatuksesta ja mahdollisesta elatusavusta. On siis hyvä muistaa, että tutkielman aihepiirin rinnalla kulkee myös koko ajan mahdollisuus puolisoiden keskinäisiin elatussopimuksiin.

Vaikka Suomessa onkin nykyisin voimassa tasa-arvoinen avioliittolaki, tutkielma keskittyy valtaosin miehen ja naisen väliseen avioliittoon. Tähän on syynä ensinnäkin se, että elatusjärjestelmään liittyvä vähäinen tutkimus on keskittynyt vaimon ja miehen väliseen avioliittoon, eikä oikeuskäytännöskään ole ollut esillä samaa sukupuolta olevien parien elatusapukanteita. Ne syyt joiden puitteissa varsinkin avioeroelatuksen kohdalla elatusapua

poikkeuksellisesti tuomitaan johtuvat paljossa perinteisestä työnjakoavioliitosta, eli vaimon toimimisesta kodin piirissä miehen käydessä ulkopuolisessa ansiotyössä. Joten vaikka tutkimus käsittelee pääsääntöisesti miehen ja naisen välistä avioliittoa, tulee samalla taustalla muistaa se seikka, että samat säännökset koskevat myös samaa sukupuolta olevien henkilöiden liittoa.

Tutkielman metodina käytetään oikeustieteessä perinteisenä metodina tunnettua lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa, joka on vakiintuneesti nähty oikeustieteen perinteiseksi ydinalueeksi.⁶ Lainopissa tutkimuskohteena on voimassa olevan oikeuden sisältö.⁷ Lainopin tehtäväksi on perinteisesti määritelty oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta.⁸ Tutkielmassa näyttäytyy myös pienessä roolissa oikeushistoriallinen metodi, sillä nykyisen oikeustilan ymmärtämiseksi tutkielmassa selvitetään tarvittavin osin historiallista taustatietoa. Tutkielmassa käytetään lähdeaineistona lainsäädäntöä, lakien esitöitä, oikeuskirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä. KKO:n oikeuskäytäntö elatusapuihin liittyen on vähäistä, joten kokonaiskuvan laajentamiseksi käydään läpi myös joitakin hovioikeuksista saatuja elatusapuratkaisuja.

Tutkielma jakautuu kuuteen eri päälukuun. Ensimmäisessä luvussa on esitelty taustaa ja syitä tutkimuksen tekemiselle, esitelty lyhyesti käytettävä metodi sekä selostettu tutkielman aihepiirin rajaukseen liittyviä seikkoja. Toinen luku käsittelee lyhyesti avioliittoa ja sen oikeusvaikutuksia, sillä jotta voisi ymmärtää elatusjärjestelmän merkitystä, tulee ymmärtää se, mistä avioliitossa on pohjimmiltaan kyse. Toisen osion yhteydessä käsitellään lyhyesti myös elatusjärjestelmän sijoittumista avioliiton oikeusvaikutusten kenttään, eli onko elatusvelvollisuus avioliiton taloudellinen vai henkilökohtainen oikeusvaikutus. Kolmas pääluku keskittyy AL 46 §:n mukaiseen puolisojen väliseen elatusvelvollisuuteen, sillä ymmärtääkseen elatusapuja tulee ensin selvittää se pohja mille kaikki perustuu. Toisena kokonaisuutena kolmannessa pääluvussa keskitytään avioliiton aikaisiin elatuksen häiriötilanteisiin, eli siihen, millaisissa tilanteissa elatusavun tuomitseminen avioliiton aikana voi tulla kyseeseen. Neljäs pääluku keskittyy avioeroelatukseseen, ja siinä käsitellään niitä seikkoja, joiden vallitessa elatussuhteen jatkuminen vielä avioeron jälkeen voisi mahdollisesti tulla kyseeseen. Samassa yhteydessä käsitellään myöskin lyhyesti avioeroon ja ositukseen liittyviä teemoja. Osituksen lopputulos voi olla merkityksellinen elatusapuharkinnassa, joten

⁶ Hirvonen 2011 s. 21.

⁷ Hirvonen 2011 s. 21.

⁸ Esimerkiksi Aarnio 1978 s. 52 ja Hirvonen 2011 s. 22.

on tärkeä käsitellä myös ositusliitännäisiä teemoja. Tutkielman viides pääluke keskittyy osituksen sovittelun ja elatuksen välisen suhteen tarkasteluun. Elatukseen liittyvät teemat voivat ilmetä osituksen sovitteluharkinnassa erityisesti kahden eri liittymäpinnan osalta, puolisoiden toiminnan yhteisen talouden hyväksi sekä tarveharkinnan. Kuudennessa luvussa tehdään yhteenveto tutkielmassa esiin nousseista seikoista, sekä pohditaan sitä, mikä merkitys elatusjärjestelmällä nykyisessä yhteiskunnassa on.

2.AVIOLIITOSTA JA SEN OIKEUSVAIKUTUKSISTA

2.1 Avioliitosta

Avioliitto on oikeudellinen, sosiaalinen ja perinteisesti uskonnolliseksi mielletty instituutio, jonka tarjoamassa perhemuodossa on harjoitettu yhteiselämää vuosisatojen ajan. Avioliittoon perustuva perhe on oikeusjärjestyksessämme nähty vakiintuneena yhteiskunnallisena perusyksikkönä, sen perussoluna, jolla on ollut hoidettavanaan useita yhteiskunnan kannalta tärkeitä tehtäviä.⁹ Vaikka nykyisin käydään keskustelua avioliiton merkityksen vähenemisestä ja avioliiton maallistumisesta, on avioliitto silti edelleen suosittu muoto harjoittaa perhe-elämää.¹⁰ Viime vuosikymmeninä tosin avioliiton solmimisen suosio on vähentynyt, kun perhe-elämää on ryhdytty harjoittamaan myös ilman avioliiton solmimista. Esimerkiksi avioliitot perhemuotona ovat vakiinnuttaneet paikkansa yhteiskunnassa.¹¹ Lisäksi yhteiskunnan monikulttuuristumisen myötä tapahtunut erilaisten perhemuotojen lisääntyminen myös Suomessa on aiheuttanut keskustelua muun muassa perheen määritelmän osalta.¹²

Avioliitto-oikeutemme nykyinen perussäädös, avioliittolaki, tuli voimaan 1.1.1930, ja se kumosi voimaantullessaan muun muassa vuoden 1734 lain naimiskaaren sekä vuonna 1889 säädetyin lain aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteista. Maailma ja yhteiskunta on muuttunut paljon sitten avioliittolain voimaantulon, ja avioliitto-oikeudellisen sääntelyn on myös tullut muuttua siinä samalla. Avioliittolaki onkin elinkaarensa aikana käynyt läpi erilaisia muutoksia, ja kuten *Kangas* on todennut, näiden niin sanottujen nuorennusleikkaustensa ansiosta lähes 90-vuotias avioliittolaki ei ole ristiriidassa kansainvälisten perusoikeus- ja ihmisoikeussopimusten kanssa.¹³ Viimeisin merkittävä avioliittolakia koskeva muutos tapahtui 1.3.2017, kun erilaisten, jopa hyvinkin myrskyisten vaiheiden jälkeen tasa-arvoinen avioliitto astui voimaan. Tasa-arvoisesta avioliittolaista käydyt keskustelut niin julkisuudessa kuin kahvipöydissäkin osoittavat hyvin sen, kuinka arvosidonnainen oikeudenala avioliitto-oikeus, ja perheoikeus laajemminkin, on.

⁹ KM 1972: A 21 s. 1.

¹⁰ Esimerkiksi vuonna 2017 avioliittoja solmittiin 26 542 kappaletta. Lähde: Siviilisäädyn muutokset 2017.

¹¹ Esimerkiksi vuoden 2017 tilastojen mukaan Suomessa 23 % suomalaisista perheistä oli avioliittoperheitä. Vertailuksi avioperheitä oli vastaavana vuonna 64 % perheistä. Lähde: Perheet 2017.

¹² Ks. esimerkiksi islamilaisista perheistä ja perheoikeudesta perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta Nieminen 2013 s. 103 – 109. Oikeusvertailevana näkökulmana Ruotsin perheoikeuden haasteista liittyen esimerkiksi moniavioisuuden lisääntymiseen kts. Lind 2016 s. 70 – 73.

¹³ Kangas 2018 s. 3.

Avioliittolain 2 § sisältää toimintaohjeen ja eräänlaisen ihanteellisen perhe-elämän mallin. Avioliittolain 2.1 §:n mukaan aviopuolisot ovat keskenään *yhdenvertaiset*, ja heidän tulee avioliitossaan *osoittaa keskinäistä luottamusta sekä yhteisesti toimia perheen hyväksi*.¹⁴ Samaisen säännöksen toinen momentti on varsinkin puolisoitten välistä elatusta tarkasteltaessa keskeinen, sillä sen mukaan kummallakin puolisoilla on *oikeus itse päättää osallistumisestaan ansiotyöhön sekä yhteiskunnalliseen ja muuhun toimintaan perheen ulkopuolella* (AL 2.2 §). Avioliittolain yhdenvertaisuussäännös velvoittaa puolisot avioliiton aikana toimimaan perheen yhteisten intressien hyväksi, mutta myös siis oikeuttaa kummankin puolison itsenäisesti valitsemaan ansio- tai kotityön elatuksen toteuttamismuodokseen.¹⁵

Vaikka nykyään aviopuolisoiden yhdenvertaisuus, ainakin lain tasolla, on ehdoton pääsääntö, ei asia ole aina ollut näin. Matka miehen edusmiehisyyden alaisuudesta ehdottomaan yhdenvertaisuuteen on ollut pitkä, ja varsinkin aviovaimon asema on aikojen saatossa ollut välillä hyvinkin epäitsenäinen. Vuoden 1734 lain naimiskaaren mukaan vaimo oli miehensä edusmiehisyyden alainen, ja tämä tarkoitti miehen valtaa ja oikeutta edustaa perhettä ulospäin.¹⁶ Nykyisen avioliittolain voimaantulo toi mukanaan monia puolisoitten oikeusasemaa koskevia muutoksia. Uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli aviovaimon aseman parantaminen, ja muun muassa miehen edusmiehisyyttä jäi tuolloin historiaan.¹⁷

Aviopuolisoihin koskeva sääntely on yhdenvertaisuuden korostamista koskevan sääntelyn vakiintumisen myötä kulkenut yhä enemmän yksioikeutta ja individualismia korostavaan suuntaan. Tästä johtuen avioliitosta usein nykyään puhutaan puolisoitten välisenä taloudellisenä sopimuksena, johtuen varmasti ainakin siitä, että avioliittolaki nykyisin sisältää oikeastaan ainoastaan puolisoitten taloudellista suhdetta koskevaa sääntelyä, kuten seuraavaksi käsiteltävästä jaosta avioliiton henkilökohtaisten ja varallisuus-oikeudellisten oikeusvaikutusten välillä tullaan huomaamaan.¹⁸

¹⁴ Ennen vuoden 1988 avioliittolain osittaisuudistusta vastaava yhdenvertaisuuden ilmentävä säännös oli jaoteltuna kahteen eri pykälään. AL 31 §:n mukaan puolisot olivat keskenään oikeudellisesti yhdenvertaiset. AL 30 § puolestaan sisälsi säännöksen yksissä neuvoin perheen hyväksi toimimisesta.

¹⁵ Ks. tästä tarkemmin esimerkiksi Oulasmaa 1994 s. 116.

¹⁶ Esimerkiksi Aarnio – Helin 1988 s. 29.

¹⁷ Esimerkiksi Aarnio – Helin 1992 s. 5.

¹⁸ Ks. Gottberg 1993 s. 57 – 58, jossa kirjoittaja toteaa avioliittolain olemassaoloaikanaan vähä vähältä kokonaisuudessaan luoneen nahkansa niin, että eettismoraalisesta kokonaisuudesta on sukeutunut kuuden kuukauden irtisanomisajalla puolin ja toisin vapaasti purettavissa oleva taloudellinen sopimus.

2.2 Jako henkilökohtaisiin ja varallisuus oikeudellisiin oikeusvaikutuksiin

Avioliitto alkaa vihkimisellä, joka voi olla kirkollinen vihkiminen tai siviilivihkiminen (AL 14.1 §). Puolisoiden välistä yhteyttä, oikeussuhdetta, joka alkaa kihlauksesta ja päättyy osituksen lainvoimaiseksi tuloon, voidaan kutsua avioyhteydeksi.¹⁹ Avioliitto voi purkautua kahdella tavalla: avioeroon tai toisen puolison kuolemaan (AL 3 §). Lakisääteiset velvoitteet jotka avioliiton solmiminen aktivoi, ulottuvat vihkimisen hetkestä aina avioliiton purkautumiseen saakka, eikä niistä voi vapautua edes silloin, kun puoliset eivät asu yhdessä.²⁰ Avioliitto ja siitä seuraavat oikeusvaikutukset sitovat puolisoita niin kauan kunnes avioliitto on virallisesti purettu, ja aviovarallisuussuhde puolisoiden välillä katkaistu. Kuten myöhemmin tässä tutkielmassa tullaan huomaamaan, se seikka, että puoliset esimerkiksi avioeron harkinta-aikana muuttavat erilleen asumaan, ei katkaise toisen puolison avioliittolakiin perustuvaa elatusvelvollisuutta. On mahdollista, että tunnetasolla aviopuolisot ovat jo erkaantuneet toisistaan, mutta niin kauan kuin avioliitto on virallisesti todettu purkaantuneeksi avioliittolaista seuraavat velvoitteet sitovat puolisoita.

Avioliiton oikeusvaikutukset on perinteisesti jaettu *henkilökohtaisiin* ja *taloudellisiin* (varallisuus oikeudellisiin) vaikutuksiin.²¹ Henkilökohtaisiin oikeusvaikutuksiin on luettu esimerkiksi erilaiset käyttäytymisvelvoitteet liittyen puolisoiden henkilökohtaiseen suhteeseen, muun muassa velvollisuus asua yhdessä ja avioliiton vaikutukset aviopuolison sukunimeen.²² Varhemmassa avioliitto-oikeudellisessa sääntelyssä henkilökohtaiset oikeusvaikutukset näyttelivät huomattavasti suurempaa roolia kuin nykyisin, sillä nykyisessä avioliittolaissa ainoa todellista oikeudellista merkitystä omaava henkilökohtainen oikeusvaikutus on puolisoiden vihkimisestä alkava elatusvelvollisuus, joka kuitenkin henkilökohtaisesta ja siirtokelvottomasta luonteestaan huolimatta on vaikutuksiltaan taloudellinen.²³ Aikaisemman avioliittosääntelyn aikana varsinkin eroperusteet ilmensivät voimakkaasti avioliiton henkilökohtaista ideaalimallia.²⁴ Vuoden 1987 osittaisuudistuksen

¹⁹ Saarenpää 2005 s. 18.

²⁰ Kangas 1998 s. 197.

²¹ Esimerkiksi Gottberg 2007 s. 35 ja Lohi 2016 s. 1.

²² Lohi 2016 s. 2.

²³ Gottberg 2007 s. 35. Myös Lohi 2016 s. 2 (av. 1), jossa todetaan, ettei nykyisessä avioliittolaissa ole juurikaan puolisoiden henkilökohtaisiin suhteisiin vaikuttavaa sääntelyä, ellei elatusta koskevaa sääntelyä lueta tällaiseksi.

²⁴ Gottberg 2013 s. 3. Ennen vuoden 1987 avioliittolain osittaisuudistusta, jolloin syyllisyysperiaatteesta avioeroon liittyen luovuttiin, avioeron perusteina olivat aviorikos ja siihen rinnastetut teot, sukupuolitauti, toisen puolison hengen tavoittelu ja törkeä pahoinpitely, vähintään kolmen vuoden vapausrangaistus tai rangaistus sellaisesta rikoksesta, joka oli omiaan erityisesti saattamaan rikokseen syyllistyneen halveksimisen

myötä avioliittolaki muuttui ytimeltään taloudellisista asioista sääteleväksi laiksi, ja suhteen henkilökohtaisesta sisällöstä päättäminen kuuluu nykyisin puolisoiden yksityiselämän piiriin ja heidän itsensä päätettäväksi.²⁵

Kuten todettua, elatussäännökset ovat oikeastaan nykyisen avioliittolain ainoa avioliiton henkilökohtainen oikeusvaikutus. Myös oikeuskirjallisuudessa elatukseen liittyvät kysymykset on pääsääntöisesti katsottu avioliiton henkilökohtaiseksi vaikutukseksi²⁶, mutta esimerkiksi *Lohi* käsittelee elatukseen liittyviä kysymyksiä *Aviovarallisuus-oikeus* -teoksessaan. *Lohi* perustelee ratkaisuaan erityisesti niillä yhteyksillä, joita elatuskysymyksillä on muuhun aviovarallisuus-oikeuteen.²⁷ *Gottbergin* mukaan elatussäännöksillä on taloudellinen sisältö, mutta henkilökohtaisen oikeusvaikutuksen siitä tekee elatusvelvollisuuden syntyminen suoraan lain nojalla, säännösten siirtokelvottomuus, sekä se, ettei oikeudestaan elatukseen voi yleisellä tasolla ennakolta luopua.²⁸

Vaikka avioliittolaki sisältääkin runsaasti erilaista puolisoiden väliseen aviovarallisuussuhteeseen keskittyvää sääntelyä, ei avioliitto kuitenkaan olennaisesti muuta puolison varallisuus-oikeudellista asemaa avioliiton kestäessä.²⁹ Avioliiton soljuessa normaalilla tavalla eteenpäin voidaankin puhua *aviopuolisoiden normaalikohtelun periaatteesta*.³⁰ Keskeisimmät oikeusvaikutukset varallisuussuhteissa tulevat esiin avioliiton purkaantumistilanteissa, jolloin suoritetaan aviopuolisoiden välisen varallisuussuhteen purkaminen ja tasaus, eli omaisuuden ositus.

alaiseksi, huumaavien aineiden väärinkäyttö, mielisairaus ja tylsämielisyyys, erillään asuminen ja puolison katoaminen. Ks. näistä tarkemmin esimerkiksi Huttunen 1945 s. 135 – 148 ja Rautiala 1948b s. 91 – 103.

²⁵ Esimerkiksi Gottberg 2013 s. 3.

²⁶ Esimerkiksi teoksessa Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus (1992) elatukseen liittyvät kysymykset käsitellään avioliiton henkilöoikeudellisia vaikutuksia koskevassa osiossa. Myös teoksessa Saarenpää: Avioliittolain muutokset (1992) elatuskysymykset on jaoteltu sisällysluettelossa erilleen avioliiton varallisuusjärjestelmästä. Vrt. Rautiala 1948b, jossa elatuskysymykset on sisällysluettelossa sijoitettu avioliiton puhtaasti henkilökohtaisten ja avioliiton varallisuus-oikeudellisten oikeusvaikutusten väliin. Vrt. myös Tuunainen 2014 s. 374, jossa todetaan elatusvastuun olevan yksi avioliiton keskeisistä taloudellisista vaikutuksista.

²⁷ Tällaisia aviovarallisuus-oikeusliittymiä ovat Lohen mukaan esimerkiksi elatusvelkaan liittyvät teemat. Ks. Lohen perusteluista tarkemmin Lohi 2016 s. 21 – 22.

²⁸ Gottberg 2007 s. 37. Lisäksi Gottberg perustelee elatussääntelyn henkilökohtaista oikeusvaikutusluonnetta sen eroavaisuudella aviovarallisuusjärjestelmään liittyvästä päätöksenteosta, sillä osituskysymykset ratkaisee ensimmäisenä asteena pesänjakaja, kun taas riitaiset elatusaputilanteet kuuluvat tuomioistuimelle.

²⁹ Esimerkiksi Kaisto – Lohi 2013 s. 315.

³⁰ Esimerkiksi Lohi 2003 s. 103 ja Kaisto – Lohi 2013 s. 315.

Avioliittolain varallisuusjärjestelmän pääperiaatteet voidaan eritellä kolmeen eri osaan: erillisomistukseen, erillisvelkavastuuseen ja puolisoitten keskinäiseen sopimusvapauteen.³¹

Omaisuuksien erillisyyden periaatteen pääsääntö löytyy AL 34 §:stä, jonka mukaan se omaisuus joka puolisoilla on avioliittoon mennessä, sekä se omaisuus joka hänelle avioliiton aikana tulee, kuuluu edelleen hänelle. Puolisoitten omaisuus ei siis sulaudu miksiäkään yhteiseksi massaksi, vaan kumpikin säilyttää oikeuden omaan omaisuuteensa. Mikään ei tietenkään estä puolisoita hankkimasta yhteistä omaisuutta, jonka omistuskysymykset määräytyvät sitten puolisoitten omistussuhteiden suhteessa. Kummallakin puolisoilla on myös AL 37 §:n mukaan vallintaoikeus omaan omaisuutensa kohtaan, tietyin avioliittolaista tarkemmin ilmenevin rajoituksin.

Erillisvelkavastuun periaate ilmenee avioliittolain 52.1 §:stä, jonka mukaan kumpikin puoliso vastaa yksin siitä velasta, joka avioliiton aikana tai sitä ennen on tehnyt. Se, että puolisoit solmivat avioliiton ei siis tee toisesta puolisoista vastuullista toisen veloista. Erillisvelkavastuu linkittyy läheisesti erillisomistukseen, sillä on katsottu, ettei pelkkä vallinnan erillisuus turvaisi puolisoitten taloudellista riippumattomuutta, jos velkavastuu olisi puolisoitten kesken yhteinen.³² Poikkeuksen erillisvelkavastuun periaatteesta muodostaa perheen elatusta varten tehty velka, josta puolisoit vastaavat yhteisesti (AL 52.2 §).

Puolisoilla on keskenään myös laaja *sopimusvapaus*, sillä AL 33.2 §:n mukaan puolisoilla on oikeus tehdä keskenään sopimuksia, ottaen kuitenkin huomioon tietyt avioliittolaissa säädellyt rajoitteet. Tässä yhteydessä voidaan jo todeta se, että huolimatta laajasta keskinäisestä sopimusvapaudesta, puoliso ei kuitenkaan voi tehokkaalla tavalla luovuttaa kolmannelle tai ulosmitata oikeuttaan elatukseen.³³ Puolisoitten yksityisoikeudellinen elatusvelvollisuus on avioliiton aikana pakottavaa eli indispositiivista oikeutta.³⁴

³¹ Lohi 2016 s. 5.

³² Lohi 2016 s. 9.

³³ Kangas 2018 s. 55.

³⁴ Kangas 1998 s. 192.

3. LAKISÄÄTEINEN ELATUSVELVOLLISUUS JA ELATUSAPU AVIOLIITON AIKANA

Tässä tutkielman luvussa tullaan käymään läpi AL 46 §:n mukaisen aviopuolisoiden välisen elatusvelvollisuuden sisältöä. Lisäksi toisena kokonaisuutena tullaan selvittämään sitä, miten avioliiton aikaisissa elatuksen häiriötilanteissa elatus pyritään turvaamaan, ja millaisissa tilanteissa ja millä perusteilla elatusapu avioliiton aikana (AL 47 §) voi tulla kyseeseen.

3.1 Puolisoiden välisestä elatusvelvollisuudesta yleisesti

Puolisoiden välisestä elatusvelvollisuudesta säädetään avioliittolain 46 §:ssä. Säännöksen mukaan kummankin puolison tulee kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisojen elatukseen. Puolisoiden elatus käsittää puolisojen yhteisten sekä kummankin henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisen. Yksityisoikeudellisen elatuksen tarkoituksena ei ole taata minimielatusta, vaan elatuksen taso avioliitossa määräytyy puolisojen tulojen ja varallisuuden perusteella.³⁵ Lakitekstissä on nimenomaisesti pyritty välttämään elatusvelvollisuuden sisällön tarkempaa määrittelyä.³⁶

Puolisoiden välistä elatusvelvollisuutta sääntelevällä 46 §:llä voidaan nähdä olevan myös suurempaa merkitystä kuin vain elatusvelvollisuuden määrittelemineen. On nimittäin katsottu, että tällä säännöksellä lainsäätäjällä on antanut konkreettisemmän sisällön AL 2 §:ssä lausutulle yleiselle, jopa julistuksenomaiselle kehotukselle siitä, että puolisojen tulee avioliitossaan ”*osoittaa keskinäistä luottamusta sekä yhteisesti toimia perheen hyväksi*”.³⁷ Tämän ohella säännöksessä tuodaan esiin se avioliittoperheeseen perinteisesti kuulunut ja yhä tänäkin päivänä kuuluva tärkeä tehtävä, toimeentulon antaminen omille jäsenilleen.³⁸ *Oulasmaa* on todennut, että elatuksen yleissäännös ilmentää muun merkityksensä ohella elatussuhteen toiminnallista ihannetta ja luo sen osapuolille toimintaohjeen, jonka

³⁵ Kangas 2018 s. 54.

³⁶ Saarenpää 1992, s. 183. Ks. myös HE 62/1986 vp, jossa ei suoriteta tarkempaa määrittelyä säännöksen sisällöstä, lukuun ottamatta sitä, että esitöissä tuodaan esiin se, että elatusvelvollisuutensa voi täyttää sekä ansiotyötä että kotityötä tekemällä.

³⁷ Esimerkiksi Lohi 2016 s. 311.

³⁸ Esimerkiksi Aarnio – Helin 1992 s. 33. Myös esimerkiksi Mahkonen 1978 s. 120, jossa tuodaan esille perheelle kuuluvan elatustehtävän ensisijaisuutta.

varsinainen oikeudellinen merkitys kuitenkin tulee ajankohtaiseksi lähinnä mahdollisen elatusavun vahvistamisen yhteydessä.³⁹

Perhe nähdään yhä tänä päivänä perinteiseen tapaan *elatusyksikkönä*.⁴⁰ On katsottu, että elatuksen sääntely on tarpeen erityisesti avioliittolain kaltaisissa varallisuusjärjestelmissä, joissa noudatetaan puolisoiden omaisuuksien osalta erillisomistusta. Sellaisissa varallisuusjärjestelmissä, jotka perustuvat omaisuuden yhteisyydelle ei esimerkiksi elatusta koskevilla säännöksillä ole niin suurta merkitystä, sillä omaisuuden yhteisyyteen sisältyy ajatus omaisuuden kuulumisesta koko perheen käyttöön.⁴¹

Avioliittolain elatusta koskevan sääntelyn tarkoituksena voidaan nähdä olevan heikomman osapuolen suojaaminen. Avioliittolakimme tuntee sen nykyisessä muodossaan ainoastaan taloudellisen heikkomuuden.⁴² Heikomman suojaa koskevien säännösten vähäisyys johtuu varmasti ainakin siitä, että välillisesti oletetaan naisten saavuttaneen perheessä, yhteiskunnassa ja yksilöinä vahvan aseman.⁴³ Kuten seuraavasta puolisoiden välisen elatusvelvollisuuden historiaa koskevasta osiosta tulee selviämään, heikomman suojan kohteena ovat nykyisin sukupuolten tasa-arvon toteuduttua *puolisot*, eivät mies ja vaimo erikseen.⁴⁴ Avioliittolaki ei siis erottele sukupuolia toisistaan, vaan noudattaa neutraalia terminologiaa. Toki montaa mieltä voidaan olla siitä, millainen tasa-arvo todellisuudessa vallitsee, sillä yhä tänäkin päivänä moni automaattisesti ajattelee vaimon olevan taloudellisesti heikompi osapuoli avioliitossa, vaikka näin ei välttämättä todellisuudessa olekaan. Vanhat uskomukset ja ajatukset ovat juurtuneet syvään, mutta ainakin lainsäätäjä lähtee siitä, että ei ole tarpeen, eikä tarkoituksaan erotella sukupuolia toisistaan.⁴⁵

Se, millainen merkitys AL 46 §:n mukaisella puolisoiden välisellä elatusvelvollisuudelle perheen arkipäivän elämässä on, jää varmastikin suurimmalta osin salaisuuden verhon

³⁹ Oulasmaa 1994 s. 110. Myös Saarenpää 1992 s. 183, jossa todetaan elatussääntelyn näkyvän ja konkreettisen merkityksen tulevan esille usein vasta perhesuhteiden rakoilla.

⁴⁰ Saarenpää 1992 s. 197.

⁴¹ Aarnio – Helin 1992 s. 33.

⁴² Gottberg 1995b s. 24. Ks. myös Helin LM 2004 s. 1250, jossa todetaan heikomman suojan säilyneen avioliittolaisissa, mutta erona aiempaan 1800-luvun sääntelyyn on se, että heikomman suojan tarpeen ei enää avioliittolakia säädettäessä katsottu johtuneen sukupuolesta, vaan taloudellisista eroista työnjakoavioliitoissa.

⁴³ Pyökkänen 1994 s. 141.

⁴⁴ Ks. heikomman suojasta perheoikeudessa tarkemmin Gottberg 1995b s. 23 – 24, jossa todetaan perheoikeudessa voitavan erottaa kolme erilaista relaatiota, joissa kaikissa lähdetään liikkeelle omantyyppisestä heikkomuusolettamasta suojarakenteineen.

⁴⁵ Ks. kuitenkin Gottberg 1995b s.25, jossa tuodaan esiin se, että muodollisesta tasa-arvosta huolimatta taloudellisesti heikomman puolison suojan tarve näkyy edelleen selvästi elatussääntelystä. Myös Gottberg 1995a s. 16 – 17.

taakse. Ei nimittäin ole olemassa mitään valvontamekanismia sille, miten perheen yhtenäisen elintason ja taloudellisen solidaarisuuden ajatus yhteiselämän kestäessä ja jatkuessa normaalilla tavalla toteutuu.⁴⁶ AL 46 § on luonteeltaan ohjaava ja se ilmaisee vain yleisen periaatteen siitä, miten puolisoiden välinen elatusvelvollisuus avioliitossa ilmenee. Säännöksen yleinen muotoilu antaa puolisoille mahdollisuuden järjestää oman keskinäisen elatussuhteensa sopimusvapauden puitteissa sekä laadullisesti että määrällisesti vapaalla tavalla.⁴⁷ Puolisot täyttävätkin oman elatusvastuunsa normaalia perhearkea viettämällä, eikä näissä tilanteissa olekaan tarvetta elatusta koskeville juridisille pohdinnoille.⁴⁸ Kuitenkin lainsäätäjän pitää aina varautua myös niihin tilanteisiin joissa asiat eivät suju ihanteellisella tavalla, ja tästä syystä myös elatusta koskeviin häiriötilanteisiin on laissa varauduttu. Näihin teemoihin palataan tarkemmin tämän luvun myöhemmissä alaluvuissa, käsiteltäessä sitä, miten avioliiton aikaisissa elatuksen häiriötilanteissa elatus pyritään turvaamaan. AL 47 §:n mukaan tietyissä elatuksen häiriötilanteissa avioliiton aikana voidaan toinen puoliso velvoittaa maksamaan elatusapua puolisolleen, jos hän ei täytä lain mukaista elatusvelvollisuuttaan.

3.2 Puolisoiden välisen elatusvelvollisuuden historiaa

Vaikka huolenpidon ja elatuksen antaminen läheisille on ollut olemassa perheen tehtävänä jo aikojen alusta lähtien, on yksityisoikeudellisesta elatuksesta säänteleväminen kuitenkin kohtuullisen tuore ilmiö. Omaan kirjoitettuun lakiimme yksityisoikeudellista elatusta sääntelevät siviilioikeudelliset säännökset ovat tulleet suhteellisen myöhään, ja elatusvelvollisuuden sääntely olikin aiemmin kirjoitetussa laissa hyvin toisensisältöinen kuin nykyisin, sillä ihmisten velvollisuus omien perheenjäsenten ja sukulaisten elatukseen ja huolenpitoon oli luonteeltaan enemmänkin julkisoikeudellista elatusta.⁴⁹

Ennen vuoden 1929 avioliittolakia siviilioikeuden puolella ei ollut yleisiä säännöksiä puolisoiden välisestä avioliiton aikaisesta elatusvelvollisuudesta.⁵⁰ Vuoden 1734 lain naimiskaaren mukaan vaimo oli miehensä edusmiehisyyden alainen, joka tarkoitti miehen oikeutta ja valtaa edustaa perhettä ulospäin. Perheen sisäisissä asioissa vaimon asema ei

⁴⁶ Ks. esimerkiksi Gottberg 1995b s. 25.

⁴⁷ Saarenpää 1992 s.183.

⁴⁸ Esimerkiksi Lohi 2016 s.314.

⁴⁹ Ks. tarkemmin varhemman elatuksen sääntelystä esimerkiksi Gottberg 1994 s. 13 – 14.

⁵⁰ Gottberg 1995a s. 13.

ollut yhtä epäitsenäinen.⁵¹ Tästä huolimatta edusmiehisyyteen katsottiin sisältyvän myös nk. perheenisänvalta, jonka mukaan miehen mielipide puolisoiden välisissä erimielisyyksissä oli määräävä.⁵² Lisäksi vuoden 1734 laissa määrättiin siitä, että vaimo tulee osaksi miehensä säätyyn ja tilaan, minkä voitiin katsoa tarkoittavan muun ohella samaa säädynmukaista elatusta.⁵³

Vuoden 1930 alusta voimaan tullut avioliittolaki merkitsi hyvin syvälle käyvää muutosta aviopuolisoiden oikeusasemaan.⁵⁴ Uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli aviovaimon aseman parantaminen.⁵⁵ Vuoden 1930 avioliittolain myötä lainsäädäntöön tullut omaisuuden erillisyyden periaate ja miehen edusmiehisyyden poistuminen avasivat mahdollisuuksia puolisoiden keskinäisiin oikeustoimiin avioliittonsa aikana.⁵⁶ Kattava sääntely aviopuolisoiden välisestä siviilioikeudellisesta elatusvelvollisuudesta sekä avioliiton aikana, että mahdollisen avioeron jälkeen tuli siis vasta tuolloin lainsäädännön piiriin. Samalla lakiin tulivat myös säännökset aviolasten elatuksesta.⁵⁷

Puolisoiden keskinäistä elatusvelvollisuutta koskevat säännökset löytyivät alun perin vuoden 1930 avioliittolain II ja V osasta. Aiempi, ennen vuoden 1988 osittaisuudistusta voimassa ollut puolisojen välistä elatusvelvollisuutta koskeva AL 46 § oli seuraavansisältöinen: *”Puolisoiden tulee kykynsä mukaan rahavaroin, toiminnallaan kodissa tai muulla tavoin ottaa osaa perheen elatukseen. Perheen elatukseen on luettava mitä, puolisojen olojen mukaan, yhteistä taloutta ja lasten kasvatusta varten sekä kumpaisenkin puolison erityisten tarpeiden tyydyttämiseen tarvitaan.”*

Säännöksestä kuvastuu hyvin ajan henki ja perinteinen käsitys perheen roolijaoista, eli toisen puolison työssäkäynti ja toisen puolison kodinhoitotyö. Säännös kuvasti hyvin ajatusta ns. työnjakoavioliitosta, vaikka säännöksessä puhuttiinkin puolisoista, eikä miehestä ja vaimosta erikseen. Avioliittolakia valmisteltaessa 1920-luvulla pidettiin silmällä lähinnä sellaisia

⁵¹ Aarnio – Helin 1988 s. 29.

⁵² Ks. tästä esimerkiksi Wrede 1916 s. 157.

⁵³ Ks. tästä tarkemmin esimerkiksi Wrede 1916 s.157 – 158.

⁵⁴ Ks. kuitenkin Nieminen 2013 s. 61, jossa todetaan se, että vuoden 1929 AL ei välttämättä muuttanut yksittäisten avioparien tilannetta radikaalisti, vaikka uudistus periaatteelliselta merkitykseltään olikin merkittävä. Ks. myös Helin LM 2004 s. 1250, jossa todetaan, että vaikka vuonna 1930 avioliitosta poistettiin valtasuhteen piirteet, ei se kuitenkaan tarkoittanut sitä, että lainsäätäjät olisi ajatellut puolisojen roolien avioliitossa olevan samat.

⁵⁵ Ks. tarkemmin esimerkiksi Aarnio – Helin 1992 s. 5 – 6.

⁵⁶ Gottberg 2007 s. 35.

⁵⁷ Elatukseen oikeutettujen piiriä laajennettiin v.1948 kattamaan puolisojen yhteisessä kodissa elävät ennen avioliittoa syntyneet toisen puolison lapset. Ks. tästä tarkemmin esimerkiksi Gottberg 1994 s. 14 – 15.

avioliittoja, joissa mies käy palkkatyössä hankkien perheen käyttöön tarvittavat varat, ja vaimo hoitaa kotona kodin ja lapset.⁵⁸ Koska lähtökohtana kuitenkin tuli nähdä puolisojen oikeudellinen yhdenvertaisuus ja yhtäläinen vastuu, kirjattiin säännökseen se, että elatusvelvollisuutensa voi täyttää niin rahavaroin kuin toiminnalla kodissa. Puolisoiden elatusvelvollisuuden tuli olla jaettuna tasan kummankin puolison kesken heidän kykyjensä mukaisesti. Puolisoiden tuli käyttää omaisuuttaan ja tulojaan samassa suhteessa kodin hyväksi.⁵⁹

Vuoden 1988 alussa voimaan tullut avioliittolain osittaisuudistus on toiminut merkittävänä vedenjakajana suomalaisessa avioliitto-oikeudessa.⁶⁰ Uudistuksen merkitys ei puolisojen elatusta koskevien säännösten osalta ollut niin merkittävä kuin esimerkiksi avioeroa koskevien säännösten osalta.⁶¹ Elatussäännösten osalta osittaisuudistuksen suurimmat muutokset olivat vanhempipuolen toissijaisen elatusvelvollisuuden kumoaminen sekä lapsen elatuksen irrottaminen avioliittolain elatussäännöksestä.⁶² Osittaisuudistusta koskevissa perusteluissa todettiin, että aikaisempia puolisojen keskinäistä elatusvelvollisuutta koskevia säännöksiä sovellettaessa ei ole käytännössä voitu havaita sellaisia epäkohtia, että säännösten peruseriaatteita olisi aiheellista muuttaa tai tarkistaa.⁶³ Tästä syystä uudistuksen yhteydessä elatusta koskeviin säännöksiin tehtiinkin vain lähinnä teknisiä pidettäviä muutoksia sekä selvennyksen luonteisia tarkistuksia.⁶⁴ Koska uudistuksella ei siis pyritty muuttamaan elatussäätelyn peruseriaatteita, voitaneen aiemman järjestelmän periaatteisiin tukeutua myös nykyisin niissä tapauksissa, joissa nykyinen sääntely ei anna selvää vastausta.⁶⁵

Uudistuksen jälkeen nykyinen elatusvelvollisuussäännös muotoiltiin nykyiseen muotoonsa, eli *”kummankin puolison tulee kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja*

⁵⁸ Aarnio – Helin 1988 s. 33. Ks. myös Rautiala 1948a s. 56. Ks. myös Gottberg 1995a s. 17, jossa kerrotaan, että vaimon pääasialliseksi vastuualueeksi katsottu työ kodin piirissä haluttiin rinnastaa lain tasolla muihin elatuksen toteuttamistapoihin.

⁵⁹ Ks. Rautiala 1948a s. 57, jossa todetaan vaimon tavallisesti täyttävän elatusvelvollisuutensa työskentelemällä kodissa, joten näin ollen miehen tuli yleensä antaa enemmän talouteen kuin vaimon.

⁶⁰ Ks. esimerkiksi Pylkkänen 1992 s. 131, jossa todetaan avioliittolain vuoden 1987 osittaisuudistuksen tehneen siitä perhettä sääntelevän lain sijasta parisuhdelain, joka keskittyy erityisesti avioliiton purkautumiseen liittyviin kysymyksiin, ei niinkään avioliitossa elämistä.

⁶¹ Esimerkiksi ns. syyllisyysperiaatteesta luovuttiin kokonaan vuoden 1987 avioliittolain osittaisuudistuksessa. Ks. koko osittaisuudistuksesta tarkemmin HE 62/1986 vp kokonaisuudessaan.

⁶² Lapsen elatusta koskeva sääntely siirrettiin lapsen elatuksesta annettuun lakiin. Tämä mainitaan myös nimenomaisesti AL 46.3 §:ssa.

⁶³ HE 62/1986 vp, s. 23.

⁶⁴ HE 62/1986 vp, s. 23.

⁶⁵ Tämän tulkinnan kannalla Aarnio – Helin 1992 s. 34. Myös Lohi 2016 s. 312.

puolisoiden elatukseen. Puolisoiden elatus käsittää puolisoiden yhteisten sekä kummankin henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisen” (AL 46.1 §).

Kun nykyistä säännöstä vertaa aiempaa elatusvelvollisuussäännökseen, on havaittavissa se muutos, että elatuksen mahdollisia toteuttamistapoja ei enää luetella säännöksessä erikseen. Vuoden 1987 osittaisuudistuksen myötä avioliittolaista poistettiin kaikki suoranaisesti perinteiseen työnjakoavioliittoon perustuneet normit.⁶⁶ Esimerkiksi *Gottberg* on kummastellut sitä, miksi lakitekstistä poistettiin luettelo niistä tavoista, joilla lakisääteisen elatusvelvollisuutensa voi täyttää.⁶⁷ Todennäköisesti kyse oli siitä, että lainsäätäjät on halunnut tällaisella säännöksen sanamuotoilulla yhä enemmän siirtyä kohti tasa-arvoisempaa ja neutraalimpaa sääntelyä, jolloin kaikki edes välillisestikin perinteiseen ja vanhakantaiseen työnjakoliittoon viittaavat sanamuodot poistuvat lakitekstistä.⁶⁸ Mutta kuten edellä kävi ilmi, uudistuksella ei pyritty muuttamaan elatussääntelyn peruseriaatteita, joten vaikka nykyisen säännöksen sanamuoto onkin yleisempi kuin avioliittolain alkuperäinen elatussäännös, katsotaan sen silti sisältävän saman merkitysisällön, eli elatusvastuunsa voi toteuttaa myös kotityötä tekemällä.⁶⁹

Puolisoiden välistä elatusvelvollisuutta koskeva 46 § on vuoden 1987 osittaisuudistuksen jälkeen säilynyt muuttumattomana. Keskustelua elatussääntelyn tarpeellisuudesta ja merkityksestä on käyty ja varmasti tullaan käymään, mutta lainsäätäjät on nähnyt tarpeelliseksi pitää avioliittolaissa säännökset puolisojen keskinäisestä elatuksesta. Kuten edellä on tullut todettua, ei säännöksen merkitys puolisojen liiton pysyessä riidattomana ja jatkuessa normaalisti ole kovinkaan merkittävä, sillä puolisoilla on keskinäinen vapaus sopia elatuksen toteuttamistavoista perheessä. *Aarnio* ja *Helin* ovat todenneet, että vaikka elatussääntelyä kohdanneessa kritiikissä on myös paljon paikkansapitävää argumentointia, väite elatussäännösten tarpeettomuudesta näyttäisi silti olevan liioiteltua. Heidän mukaansa avioliittolainsäädäntö tarvitsee välittömästi sovellettavien ja pakolla toteutettavien säännösten ohella myös sellaisiakin normeja, jotka ilmentävät avioliiton toiminnallista

⁶⁶ Esimerkiksi *Gottberg* 2007 s. 11. Toisaalta on muistettava se, että esimerkiksi maahanmuuttajaperheille perinteinen työnjakoavioliitto on edelleen täysin normaali perhemalli ja suurimmassa osassa tapauksia varmasti myös se ainoa oikea toimintamalli. Ks. tällaisesta argumentaatiosta esimerkiksi *Nieminen* 2013 s. 376 – 377.

⁶⁷ *Gottberg* 2007 s. 37

⁶⁸ Näin myös *Gottberg* 2007 s. 37, jossa kirjoittaja toteaa, että kotityön mainitseminen elatustapana koettiin ilmeisen vanhakantaisena ja tästä syystä määritelmä jätettiin lakitekstistä pois.

⁶⁹ Näin mm. *Aarnio – Helin* 1992 s. 34 ja *Lohi* 2016 s. 312.

ihannetta.⁷⁰ Itse näen myös asian niin, että vaikka yhteiskunta on muuttunut ja avioliitto ja sen merkitys muuttunut yhä enenevässä määrin maallistuneeseen suuntaan, on kaunis ja tärkeä seikka, että elatussäännöksillä ilmennetään perinteistä avioperheen tehtävää, eli huolenpidon ja elatuksen antamista jäsenilleen.

3.3 Elatusvelvollisuuden sisältö

Aviopuolisoiden välinen elatusvelvollisuus alkaa vihkimisestä. Vihkiminen on oikeudellisesta näkökulmasta katsoen kahden henkilön välinen sopimus siitä, että heihin sovelletaan avioliittolain säännöksiä.⁷¹ Oikeuskirjallisuudessa on puhuttu elatusvelvollisuuden koskevan sitä aikaa, kun avioliitto on ”normaalitilassa”.⁷² Vaikka puoliset ovat solmineet keskenään avioliiton ja näin osoittaneet tahtoa jakaa ja elää elämänsä yhdessä, ei avioliitto kuitenkaan periaatteessa rajoita puolisojen oikeutta esimerkiksi keskinäisten sopimusten tekemiseen. AL 33 § sisältää säännökset puolisojen sopimusvapaudesta niin sivullisten kuin toistensa kanssa.⁷³ Puolisot saavat solmia keskenään myös elatusta koskevia sopimuksia, mutta oikeudesta elatukseen ei kuitenkaan ennakolta voi luopua. Kuten edellä jo on todettu, puolisojen elatusvelvollisuus on avioliiton aikana pakottavaa, indispositiivista oikeutta.

Vaikka puolisoilla ei olekaan mahdollisuutta etukäteen luopua elatusvelvollisuudesta, on puolisoilla kuitenkin mahdollisuus vapaasti sopia elatuksen tasosta.⁷⁴ Puolisot saavat sopimusvapautensa myötä järjestää elatuksen tasonsa haluamallaan tavalla, esimerkiksi säästämällä ruokakuluissa, jotta heillä jäisi varoja säästöön vaikkapa ulkomaanmatkaa varten. Jos puolisojen keskinäinen sopimus elatuksesta kuitenkin osoittautuu kohtuuttomaksi, voidaan sitä AL 51.3 §:n mukaan muuttaa.

Vaikka elatuksen tasosta ei olekaan olemassa suoranaista säännöstä, suomalainen avioliittolainsäädäntö on lähtenyt perinteisesti siitä lähtökohdasta, että puolisojen elintason tulisi olla yhtenäinen.⁷⁵ Se miten tämänkaltainen ideaali perheessä ja puolisojen välillä todellisuudessa toteutuu, ei ole mitenkään selvää. Kuten jo aiemmin on tullut todettua, ei ole olemassa mitään sellaista valvontamekanismia, jolla pystyttäisiin

⁷⁰ Ks. perusteluista yksityiskohtaisemmin Aarnio – Helin 1992 s. 33 – 34. Ks. myös Gottberg 1994 s. 19, jossa kirjoittaja perustelee elatussääntelyn tarpeellisuutta.

⁷¹ Aarnio – Helin 1992 s. 1.

⁷² Näin Takki DL 1975 s. 74, jossa normaalitilalla tarkoitetaan sitä aikaa, milloin puoliset eivät asu erillään välien rikkoutumisen takia tai milloin avioliitto ei ole purkautunut.

⁷³ Ks. puolisojen välisestä sopimusvapaudesta laajemmin esimerkiksi Lohi 2016 s. 9-12.

⁷⁴ Kangas 2018 s. 55.

⁷⁵ Esimerkiksi Gottberg 2013 s. 11.

varmistamaan perheessä esimerkiksi juuri yhtenäisen elintason toteutuminen. Toisaalta puolisoilla on oikeus sopia haluamallaan tavalla perheensä sisäisistä asioista ja sen myös kuuluu näin olla, mutta oikein ei ole se, että toinen puoliso elää yltäkylläisyydessä toisen puolison jäädessä vähemmälle. Vaikka laki tarjoaakin mahdollisuuden elatusavun hakemiseen avioliiton jatkuessakin (AL 47 §), selvää on se, että kynnyks on toisen puolison toiminnasta ja elatuksen laiminlyönnistä ilmoittamiseen on varmasti korkea. Siksi onkin hyvin vaikeaa saada mitään varmaa tietoa siitä, miten avioperheissä elatus todellisuudessa toteutuu.

3.3.1 Elatuskyvyistä

Puolisoiden tulee *kykynsä* mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisoitten elatukseen (AL 46.1 §). Vastuu perheen elatuksesta jakautuu siis näin ollen puolisoitten kesken heidän kykijensä mukaan.⁷⁶ Säännöksen sanamuoto on hyvin väljäisältöinen ja jättää paljon avoimia kysymyksiä. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin päädytty siihen, että vastuusuusien määrittelyssä voitaneen käyttää samoja perusteita, kuin mitä käytetään arvioitaessa lapsen elatusta.⁷⁷ Lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) 2.1 §:n mukaan elatuskykyä arvioitaessa huomioon otettavia tekijöitä ovat ikä, työkyky, mahdollisuus osallistua ansiotyöhön, käytettävissä olevien varojen määrä sekä lakiin perustuva muu elatusvastuu.⁷⁸

Puolison *iän* merkitys elatuskyvyn arvioinnissa tuskin tarvitsee kovinkaan seikkaperäistä pohdintaa, sillä elatusvelvollisuus on henkilökohtainen velvoite, joka lakkaa vasta -ellei välissä tapahdu avioeroa – puolison kuollessa. Puoliso ei vapaudu elatusvelvollisuudestaan puolisoaan kohtaan edes silloin, vaikka hän joutuisi pysyvään laitoshoittoon tai tulisi kykenemättömäksi huolehtimaan omista taloudellisista asioistaan. Elatusvelvollisuus ei lakkaa edes siinä tapauksessa, vaikka puolisolle määrättäisiin edunvalvoja. Puolisolla säilyy edelleen tästä huolimatta velvollisuus huolehtia puolisostaan. *Kangas* on muotoillut, että avioliittolain mukainen elatuskyky tarkoittaa objektiivista taloudellista mahdollisuutta

⁷⁶ Ks. esim. Rautiala 1975 s. 149 – 150, jossa todetaan se, ettei puolisoitten tule ottaa elatusvelvollisuuteen osaa samassa määrin, vaan *kykynsä* mukaan, joka lasketaan pääomasta ja työstä saadun tulon sekä varojen mukaan. Myös Huttunen 1945 s. 91, jossa todetaan, että puolisoit eivät ole velvollisia ottamaan samassa määrin osaa elatukseen, eivätkä myöskään molemmat suorittamaan osaansa rahassa, vaan jos esim. vaimolla ei ole työtuloja tai muuta varallisuutta, voi hän täyttää elatusvelvollisuutensa pelkästään kotityöllä.

⁷⁷ Ks. tästä Aarnio – Helin 1992 s. 35. Myös Lohi 2016 s. 313. Lapsen elatukseen vaikuttavista perusteista esimerkiksi Helin 1984 s. 159 – 168.

⁷⁸ Ks. myös Takki DL 1975 s. 101 – 119 jossa käsitellään hyvin laajasti vastuunjakoon elatuksessa liittyviä kysymyksiä.

osallistua toisen puolison elatukseen. Näin ollen, jos toinen puoliso on edunvalvonnassa ja hänellä on esimerkiksi eläketuloja, on edunvalvojan tehtävänä huolehtia siitä, että toisen puolison oikeus elatukseen ei vaarannu edunvalvonnasta johtuen.⁷⁹ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että ikä ei voi toimia itsenäisenä arviointikriteerinä elatuskyvyn arvioinnissa, mutta se kuitenkin esimerkiksi työkykyyn, ansiomahdollisuuksiin ja tuloihin läheisesti liittyvänä voi luoda välillistä ja täsmentävää vaikutusta.⁸⁰

Työkyky ja mahdollisuus osallistua ansiotyöhön eivät myöskään sinänsä varmastikaan vaadi sen suurempaa pohdintaa, onhan katsottu niin, että elatusvelvollisuutensa voi täyttää myös kotitöitä tekemällä. Oikeuskirjallisuudessa työkyvyllä on lapsen elatuksen yhteydessä ymmärretty vanhemman terveydellisiä ja ammatillisia valmiuksia tehdä ansiotyötä.⁸¹ Sama on varmasti siirrettävissä suoraan arviointiin aviopuolison työkykyisyyden osalta. Toisaalta asia voi muuttua toiseksi, jos puoliso tahallaan jättäytyy pois ansiotyöstä, vaikka hänellä olisi mahdollisuus ja kyky siihen osallistua, ja heittäytyy myös täysin passiiviseksi kotona suoritettavien toimien suhteen.⁸² Tällaisia tilanteita voidaan jo varmasti arvioida myöskin elatuksen häiriötilanteina, jolloin toisella puolisollla on mahdollisuus vaatia elatusapua toisen puolison elatusvelvollisuuden laiminlyönnin perusteella (AL 47 §).⁸³ Toisaalta tulee muistaa se, että AL 2.2 §:n mukaan kummallakin puolisollla on oikeus itsenäisesti päättää osallistumisestaan ansiotyöhön. Näin ollen, jos toinen puoliso päättää jättäytyä työelämän ulkopuolelle, ei toinen puoliso voi sitä häneltä kieltää. Toki näissä tilanteissa elatusvelvollisuutta tulee täyttää muulla toiminnalla, esimerkiksi kotona toimimalla. Tietysti eri asia on se, että miten toisen puolison jättäytyminen pois ansiotyöstä ja siten perheen tulotason todennäköinen heikentyminen vaikuttaa puolisoitten keskinäiseen suhteeseen, mutta laintasolla on siis kuitenkin suotu mahdollisuus päättää omasta ansiotyöhön osallistumisestaan.

Käytettävissä olevien varojen määrällä tarkoitetaan sekä tuloja että varallisuutta.⁸⁴ Varojen lisääntyminen kasvattaa elatusvastuuta, kun taas vastaavasti varojen väheneminen supistaa sitä.⁸⁵ Oikeuskirjallisuudessa on asetettu sille kannalle, että puoliso voi olla velvollinen

⁷⁹ Ks. Kangas 2018 s. 55. Lisäksi Kangas 1998 s. 206.

⁸⁰ Kaisto – Oulasmaa 1994 s. 114.

⁸¹ Kaisto – Oulasmaa 1994 s. 114.

⁸² Ks. tästä lapsen elatusavun osalta Helin 1984 s. 162 – 163.

⁸³ Ks. työkyvyn huomioon ottamisesta elatukseen liittyen tarkemmin Takki DL 1975 s. 105 – 109.

⁸⁴ Ks. listaus käytettävissä olevien varojen määrän vaikuttavista seikoista tarkemmin Kaisto – Oulasmaa 1994 s.117.

⁸⁵ Helin 1984 s.161.

ansiotulojensa ja omaisuutensa tuoton lisäksi käyttämään elatukseen myös pääomaansa. Näin ollen, jos puolisoilla on esimerkiksi osakkeita, voi hän elatusvastuunsa täyttääkseen joutua myymään ne ja käyttämään saamaansa varat elatusvelvollisuutensa täyttämiseen.⁸⁶ Toisaalta on mahdollista sekin, että toinen puoliso voi joutua yksin kantamaan vastuun perheen elatuksesta, jos toisella puolisoilla ei esimerkiksi vähävaraisuuden seurauksena ole mahdollisuutta osallistua elatukseen millään tavoin.⁸⁷ Lisäksi puolison mahdollinen lakiin perustuva *muu elatusvastuu* saattaa kaventaa käytettävissä olevien varojen määrää. Jos toinen puolisoista – tai molemmat – on etävanhempi aiemmasta suhteesta syntyneelle lapselle ja suorittaa tästä johtuen elatusapua, vähentää tämä toki hänen käytettävissään olevien varojen määrää ja näin ollen vaikuttaa elatukseen käytettävissä olevien varojen määrään.⁸⁸

Puoliso voi vapautua avioliiton aikaisesta elatusvelvollisuudestaan ainoastaan silloin, jos hänellä ei ole lainkaan elatuskykyä.⁸⁹

3.3.2 Perheen yhteiseen talouteen osallistuminen

AL 46.1 §:n mukaan elatusvelvollisuus käsittää ensinnäkin osallistumisen *perheen yhteiseen talouteen*. Laissa ei sen tarkemmin määritellä yhteisen talouden sisältöä, mutta vallitsevan käsityksen mukaan siihen kuuluvat kaikki tavanomaisesti perheen arkeen ja perustoimeentuloon kuuluvat asiat ja hyödykkeet. Näin ollen siihen voidaan katsoa kuuluvan esimerkiksi asumisesta aiheutuvat kulut⁹⁰, ruoka, puhelin- ja tietoliikenneyhteydestä aiheutuvat menot sekä muut vastaavat kulut.⁹¹

Kuten jo edelläkin on käynyt ilmi, puoliso voi täyttää osallistumisensa perheen yhteiseen talouteen paitsi ansiotulojaan tai muita rahavaroja käyttämällä niin myös erilaisilla työsuorituksilla kotona. Elatusvastuunsa voi täyttää myös esimerkiksi sallimalla toiselle puolisolle jonkin tietyn omaisuuden käyttämisen.⁹² Vaikka vuoden 1987 osittaisuudistuksen elatussääntöjen uudelleenmuotoilun yhteydessä lakitekstistä poistettiin elatusvelvollisuuden

⁸⁶ Ks. esimerkiksi Rautiala 1975 s. 150. Myös Lohi 2016 s. 314.

⁸⁷ Lohi 2016 s. 314.

⁸⁸ Esimerkiksi Kangas 2018 s. 58. Ks. myös Kaisto – Oulasmaa 1994 s. 121, jossa uusioperhetilanteiden osalta todetaan, että uusperheistymisen ei sellaisenaan voi olla ”pakotie” aikaisemmasta elatusvastuusta, sillä elatusvastuun lisääntyminen ei vielä suoraan merkitse maksukyvyyn olennaista heikkenemistä.

⁸⁹ Esimerkiksi Kangas 2018 s. 55. Elatuskyvyn puuttumisesta ks. ratkaisut KHO 2009:79 ja KHO 2009:80.

⁹⁰ Ks. tästä esimerkiksi ratkaisu KKO 2008:66.

⁹¹ Ks. Rautiala 1975 s. 150, jossa yhteiseen talouteen katsotaan kuuluvan jokapäiväiset ”juoksevat menot”. Myös Lohi 2016 s. 312. Ks. yhteisestä taloudesta myös Takki DL 1975 s. 88 – 89.

⁹² Mikkola 2017 s. 127.

toteuttamistavat⁹³, ovat esimerkiksi *Aarnio* ja *Helin* todenneet, että sisältö kuitenkin täytynee ymmärtää entiseen tapaan.⁹⁴ On siis täysin hyväksyttävää, että perheessä toinen puoliso keskittyy työntekoon ja uran luomiseen toisen puolison hoitaessa kodin ja muut jokapäiväisen perhe-elämän toimet. Toki tämänkaltainen roolijako ei välttämättä ole niin merkittävä nykypäivänä kuin mitä se oli avioliittolain alkuperäisiä säännöksiä laadittaessa, mutta on siis edelleen niin haluttaessa ihan yhtä oikea tapa täyttää elatusvelvollisuus ja osallistuminen perheen yhteiseen talouteen. Toisaalta on hyvä muistaa se, että vaikka nykypäivän perheissä eletäänkin suuremmaksi osin kahden palkansaajan taloudessa, on osa nykyisestä eläkeikäisestä väestöstä elänyt perinteisessä työnjakoavioliitossa. Nykypäivän maailmassa jossa korostetaan jatkuvasti yksilöllisyyttä ja itsemääräämisoikeutta tuntuu monesta vieraalta ajatus siitä, että vaimon tehtävä olisi toimia kodissa ja miehen käydä ansiotyössä. Vanhemmalle väestölle se on kuitenkin ollut normaali toimintamalli, eikä moni entisajan vaimo varmastikaan ole ajatellut sitä pahana asiana. Päinvastoin, monesti vanhoja aviopareja seuratessa huomaa sen, että vaimolle on yhä edelleen kunniatehtävä huolehtia kodista ja omasta puolisosstaan. Hoiva on myös mitä suuremmassa määrin rakkauden ja huolenpidon osoittamista.

Puolisoiden työnjako perheessä avioliiton jatkuessa normaalilla tavalla eteenpäin muotoutuu puolisoiden tosiasiallisen käyttäytymisen perusteella, siten kuin puolisot itse ovat arkensa ja sen toiminnot halunneet rakentaa. Kummallakin puolisolla on usein oma, itsenäinen taloutensa perheen sisällä niin, että toinen puolisoista huolehtii esimerkiksi asunnon vastikkeista, sähkölaskuista ja muista kiinteistä kuluista, ja toinen puoliso voi esimerkiksi huolehtia kaupassa käynnistä ja muista arjen menoista. Perheen varojen käytöstä tehtyjen tutkimusten perusteella kiinteistä kuluista huolehtivat useammin miehet, kun taas naisten vastuulle kuuluvat ruokaostokset yms. vastaavat kulut.⁹⁵

Nykyinen sääntely rakentuu vahvasti sille pohjalle, että perheissä oletetaan olevan kaksi palkkaa ja kaksi elättäjää, eikä esimerkiksi perheen perustaminen ja lasten hankinta merkittävästi heikennä naisen elintasoja, vaan ansiotuloihin tulee vain lyhytaikainen katkos.⁹⁶ Kuitenkin tosiasia on se, että kotona vietetyt vuodet heikentävät ansiosidonnaisten etuuksien kertymistä, ja näillä seikoilla voi olla tosiasiallista merkitystä, jos avioliitto

⁹³ Alkuperäisen AL 46.1 §:n sanamuodon mukaan puolisoiden tuli osallistua elatukseen ”*rahavaroin, toiminnallaan kodissa tai muulla tavoin*”.

⁹⁴ Ks. Aarnio – Helin 1992 s. 34.

⁹⁵ Ks. tarkemmin Raijas – Wilska 2007 s. 26.

⁹⁶ Pylkkänen 1994 s. 145.

purkaantuu ja puolison oikeus yksityisoikeudelliseen elatukseen pääsääntöisesti päättyy. Näihin teemoihin palataan tarkemmin tutkielman seuraavassa luvussa avioeron jälkeisen elatuksen yhteydessä.

Avioliittolain alkuperäisen elatussääntelyn rakentuminen perinteisen ”mies kotona, nainen töissä” rooliin varaan näkyy yhä *elatusvelkaa* koskevassa sääntelyssä.⁹⁷ AL 52.2 §:n mukaan puoliset vastaavat yhdessä velasta, jonka jompikumpi heistä on tehnyt perheen elatusta varten. Sääntelyn alkuperäisenä tarkoituksena on ollut mahdollistaa kotona olevan vaimon mahdollisuus huolehtia kaupassakäynnistä ja muista kodin juoksevista kuluista. Pääsääntöhän avioliittolaissa on puolisojen erillisvelkavastuu (AL 52.1 §), joten elatusta varten tehty velka muodostaa tästä poikkeuksen.⁹⁸ Elatusvelkaa ei tässä yhteydessä käsitellä tämän laajemmin, mutta elatusvelan ja siihen liittyvän yhteisvastuun avulla pyritään siis siihen, että kumpikin puoliso voi itsenäisesti ja toiseen puolisoon nähden tasavertaisena hoitaa perheen taloutta.⁹⁹ Lisäksi elatusvelkasäännöksestä johtuen toisen puolison henkilökohtaisesta tarpeesta syntynyt velka, esimerkiksi hammaslääkärilasku, kuuluu yhteisvastuun piiriin.¹⁰⁰

3.3.3 Puolisoiden yhteisten ja kummankin henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttäminen

AL 46.1 §:ssa säädetään perheen yhteiseen talouteen osallistumisen lisäksi myös osallistumisesta *puolisoiden elatukseen*. Puolisoiden elatus pitää sisällään sekä *puolisoiden yhteisten*, että kummankin *henkilökohtaisten tarpeiden* tyydyttämisen.¹⁰¹ Puolisoiden elatukseen kuuluvat sellaiset elatukseen liittyvät kulut, joita ei voida lukea yhteisen talouden kustannuksiin.¹⁰²

Oikeuskirjallisuudessa tämän kohdan mukaisista menoista mainitaan esimerkkeinä vaatetusmenot, opiskeluista aiheutuvat kustannukset, sairaala- ja hammaslääkärikulut, lomamatkoista aiheutuneet menot ja kauneudenhoitoon liittyvät kustannukset.¹⁰³

⁹⁷ Esimerkiksi Lohi 2016 s. 312.

⁹⁸ Ks. puolisojen velkasuhteista laajemmin esimerkiksi Lohi 2016 s. 346 – 376.

⁹⁹ Aarnio – Helin 1992 s.280. Ks. elatusvelasta ja sen alkuperäisestä tarkoituksesta laajemmin esimerkiksi Rautiala 1975 s. 210 – 217.

¹⁰⁰ Esimerkiksi Gottberg 2013, s. 11.

¹⁰¹ Alkuperäisen AL 46.2 §:ssä käytettiin ilmaisua ”*puolison erityisten tarpeiden tyydyttäminen*”.

¹⁰² Esimerkiksi Lohi 2016 s. 312.

¹⁰³ Esimerkiksi Rautiala 1975 s. 153

Raja siitä, onko kysymys puolisoiden yhteisten vai toisen puolison henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisestä ei ole mitenkään selkeä. *Välimäki* on todennut, että puolisoiden yhteisiin tarpeisiin kuuluvat seikat eroavat henkilökohtaisista tarpeista ilmeisesti vain siten, että niissä kysymys on asioista joita puolisot tekevät yhdessä.¹⁰⁴ Ja kuten *Kangas* on todennut, esimerkiksi toisen puolison opinnoista aiheutuvat kustannukset voivat hyödyttää puolison itsensä lisäksi myös koko perhettä.¹⁰⁵ Toisaalta selkeä ei ole myöskään rajanveto *perheen* yhteiseen talouteen osallistumisen ja *puolisoiden* elatuksen välillä, eikä normaalissa perhearjessa näiden välille varmasti suuremmin eroa tehdäkään. Kuten *Lohi* on todennut, ei näiden kahden rajavedolla ole oikeastaan edes oikeudellista merkitystä, ainakaan elatussääntöjen soveltamisen kannalta.¹⁰⁶ Toisaalta AL 46.1 §:n sanamuodosta voi tehdä sen päätelmän, että yhteiseen talouteen osallistuminen ja puolisoiden elatukseen osallistuminen olisivat *eri asioita* ja ne kuuluisi pitää erillään. *Lohen* mukaan tällainen rajanveto on kuitenkin keinotekoista ja se voi hänen mukaansa johtaa laintulkintaa ajatellen jopa harhapoluille.¹⁰⁷ Ja toisaalta tosiasiahan varmasti pääsääntöisesti on se, että kun avioliitto soljuu normaalitavalla eteenpäin ja perheessä vietetään normaalia perhe-elämää, ei eroja elatuskohteiden välille tehdä. Puolisot tuskin normaalin perhearjen tiimellyksessä miettivät sitä, onko kyse perheen yhteiseen talouteen kuuluvista kustannuksista vaiko toisen puolison elatuksesta. On siis helppo asettua *Lohen* kannalle siitä, että rajanvedon tekeminen yhteiseen talouteen osallistumisen ja puolisoiden elatuksen välillä on keinotekoista, koska sillä tuskin kovinkaan monessa perheessä on sen suurempaa merkitystä.

3.4 Elatusapu avioliiton aikana (47 §)

Niin kauan kuin puolisoiden arki soljuu sopuisalla tavalla eteenpäin, ei usein myöskään ole tarvetta sen tarkemmin tarkastella sitä, miten kumpikin puoliso elatusvelvollisuutensa täyttää ja jakaantuvatko vastuut elatuksesta täysin oikeudenmukaisessa suhteessa elatuskyvyn näkökulmasta. Kuten edellä on tullut todettua, aviopuolisoiden perhe-elämä on perheen yksityisaluetta, ja jokaisella perheellä on oikeus järjestää arkensa ja taloutensa haluamallaan tavalla.

Tilanne kuitenkin usein muuttuu siinä vaiheessa, kun riidat ja erimielisyydet astuvat aviopuolisoiden arkeen ja ääritilanteessa johtavat myös avioeron äärelle. Lainsäätäjän onkin

¹⁰⁴ Välimäki 1995 s. 80 (av. 17).

¹⁰⁵ Kangas 2018 s. 54 – 55.

¹⁰⁶ Lohi 2016 s. 312 – 313.

¹⁰⁷ Ks. perusteluista laajemmin Lohi 2016 s. 313 sisennetty teksti.

tullut varautua tilanteisiin, joissa normaalin perhearjen lomassa tapahtuva elatusvelvollisuuden täyttäminen ei enää entiseen tapaan suju. AL 47 §:n mukaan tuomioistuin voi velvoittaa puolison maksamaan toiselle puolisolle elatusapua AL 46 §:ssa säädettyjen perusteiden mukaisesti, jos puoliso laiminlyö elatusvelvollisuutensa tai jos puoliset asuvat erillään. Kuten jo useaan kertaan on todettu, niin kauan kuin avioliitto on voimassa, säilyy voimassa myöskin puolisoitten elatusvelvollisuus toisiaan kohtaan. Näin ollen, vaikka puoliset asuisivatkin erillään, avioliiton edelleen ollessa voimassa myös elatusvelvollisuus velvoittaa edelleen puolisoita.

Seuraavissa alaluvuissa käydään läpi näitä kahta em. tilannetta joissa elatusapu voi tulla kyseeseen niin lainsäädännön kuin oikeuskäytännön avulla. Pääsääntöisesti AL 47 §:n mukaiset elatusaputilanteet aktualisoituvat nk. välitilan aikana, eli ositusperusteen syntyhetken ja osituksen välisenä aikana.¹⁰⁸ Tämä on luonnollista seurausta siitä jo edellä todetusta, että monesti kynnys elatusapukanteen nostamiseen avioliiton ollessa ns. normaalitilassa on varmasti hyvin korkea, eikä kovinkaan moni varmasti halua ottaa riskiä siitä, mitä kanteen nostaminen liitolle voisi aiheuttaa. Toisaalta ongelmana voidaan tässä nähdä se, että monien muidenkin avioliittolain säännösten tapaan lainsäätäjät on säätänyt elatusapusäännökset heikomman suojaksi, ja jos puoliso esimerkiksi elää kovin alisteisessa asemassa ilman sitä elatusta joka hänelle kuuluisi, eikä uskalla huonontaa omaa asemaansa kanteen nostamalla, ei heikomman suoja tavoita niitä joiden suojaksi se on tarkoitettu. Tästä, ja mahdollisista muistakin syistä, avioliiton aikaa koskevat elatusapukanteet tulevat varmasti kyseeseen yleensä vain avioeron ja puolisoitten välien rikkoutumisen yhteydessä.

3.4.1 Elatusvelvollisuuden laiminlyönti

AL 47 §:ssä mainitaan avioliiton aikaisen elatusavun perusteena ensinnäkin se, että toinen puoliso yhteiselämän kestäessä *laiminlyö elatusvelvollisuutensa*. Voidaan esimerkiksi ajatella tilannetta, jossa toinen puoliso käy ansiotyössä ja toinen puoliso on sairauden takia estynyt tekemästä työtä joko väliaikaisesti tai toistaiseksi. Sairauslomalla oleva puoliso huolehtii kodinhoidosta ja arjen muusta sujuvuudesta täyttäen näin elatusvelvollisuuttaan. Normaalitilanteessa ansiotyössä käyvä puoliso olisi velvollinen osallistumaan perheen ja puolison elatukseen omilla ansiotuloillaan, mutta jostain syystä kieltäytyykin näin tekemästä heittäytyen täysin passiiviseksi elatuksen osalta. Jotta kotona oleva puoliso saisi hankittua

¹⁰⁸ Välitilan käsitteestä esimerkiksi Saarenpää 2005 s. 41.

esimerkiksi ruokaa, hän joutuisi näin ollen esimerkiksi lainaamaan rahaa selvitäkseen arjen kuluista. Näissä tilanteissa olisi ilmeisen väärin, jos passiiviseksi heittäytynyt puoliso voisi vain olla ottamatta osaa elatusvelvollisuuden täyttämiseen, vaikka hänellä siihen olisikin kyky ja mahdollisuus.

Edellä esitetty esimerkkitalanne voisi oikeuttaa toisen puolison vaatimaan elatusapukanteella elatusvelvollisuutensa laiminlyönttä puolisoa täyttämään elatusvelvollisuutensa. Elatusapu saattaa kuitenkin tulla mahdolliseksi myös yksittäisten elatusvelvollisuuden piiriin kuuluvien suoritusten *tasauseränä*. *Lohen* mukaan tällaisen vaatimuksen menestyminen edellyttää kuitenkin sitä, että puolison voidaan katsoa koko perheen yhteinen talous huomioon ottaen syyllistyneen elatusvelvollisuutta koskevaan laiminlyöntiin. *Lohen* mukaan tätä ei kuitenkaan voida päätellä ainoastaan yksittäiseen kuluerään panostamisen perusteella, vaan arviointia tulee suorittaa kiinnittämällä huomio pidemmällä aikajaksolla tehtyihin suorituksiin.¹⁰⁹

Ennen vuoden 1988 avioliittolain osittaisuudistusta silloinen AL 48 § sisälsi säännöksen, jonka mukaan puoliso voitiin elatuksen laiminlyöntitilanteissa, siis vastaavissa kuin edellä on kuvattu, velvoittaa antamaan toiselle puolisolalle sopivin erin käytettäväksi elatukseen tarpeellisia varoja.¹¹⁰ Jos puoliso ei tällaisissa tilanteissa antanut elatukseen tarvittavia varoja, niitä voitiin viime kädessä aiemmin voimassa olleen AL 49 §:n nojalla vaatia kanneteitse.¹¹¹ Vaikka nämä aiemmin voimassa olleet säännökset hieman sanamuodoltaan eroavatkin nykyisestä AL 47 §:stä, oli niissä kuitenkin myös asiallisesti ottaen kysymys toiselle puolisolalle suoritettavasta elatusavusta.¹¹²

Oikeuskirjallisuudessa on pohdittu sitä, voiko pelkästään se, että toinen puoliso kieltäytyy antamasta rahavaroja toisen puolison käyttöön jo sinällään olla AL 47 §:n mukaista elatusvelvollisuuden laiminlyöntiä. *Aarnio* ja *Helin* ovat asettuneet sille kannalle, että vaikka vuoden 1988 avioliittolain osittaisuudistuksen yhteydessä laista poistettiin em. varojen

¹⁰⁹ Lohi 2016 s. 314. Ks. myös Lohi 2016 s. 315 sisennetty teksti, jossa Lohi kuvitteellisen tapauskuvauksen avulla käy läpi elatuksen laiminlyöntitilannetta.

¹¹⁰ Aiempi AL 48 § kuului seuraavasti: ”*Jos se, mitä puolison on perheen elatusta varten rahassa suoritettava, ei riitä niihin menoihin, joista hänen on huolehdittava, olkoon toinen puoliso velvollinen sopivin erin antamaan hänen käytettäväkseen tarpeellisia varoja*”. Ks. tarkemmin esimerkiksi Huttunen 1945 s. 92 – 93, Rautiala 1948b, s. 138 ja Takki DL 1975 s. 190.

¹¹¹ Aiempi AL 49 § kuului seuraavasti: ”*Jos puoliso ilmeisesti laiminlyö velvollisuutensa ottaa osaa perheen elatukseen tai antaa rahaa toisen puolison käytettäväksi, voi oikeus velvoittaa hänet antamaan tälle kuukausittain, viikoittain tai muuten sopivin ajoin varoja niihin elatusmenoihin, joista tämän on huolehdittava tai jotka oikeus olosuhteisiin katsoen harkitsee olevan syytä uskoa hänen huolehdittavakseen*”. Ks. tarkemmin esimerkiksi Huttunen 1945 s. 93 – 95 ja Takki DL 1975 s. 191.

¹¹² Aarnio – Helin 1992 s. 35. Myös Lohi 2016 s. 314 (av.) 12.

saantioikeutta koskeneet säännökset, täytynee nykyistä AL 47 §:n säännöstä tulkita ikään kuin aiemmat rahavarojen antamista koskeneet säännökset olisivat edelleen voimassa olevaa oikeutta.¹¹³

Jos puoliset asuvat edelleen yhdessä ja toinen puoliso nostaa elatusapukanteen vaatiakseen elatusapua elatusvelvollisuuden laiminlyönnin perusteella, tuomioistuimen tulee tutkia, laiminlyökö puoliso avioliittolain mukaista elatusvelvollisuuttaan.¹¹⁴ Seuraavassa alaluvussa käsiteltävä elatusavun vaatiminen puolisoitten erillään asumisen perusteella eroaa puolisoitten yhdessäasumisajan elatuskanteesta siinä, että erilläänasumistilanteissa elatusapua vaativan puolison ei tarvitse erikseen näyttää toteen sitä, että toinen puoliso laiminlyö elatusvelvollisuuttaan.¹¹⁵

Elatusapu on elatusvelvollisuuden täyttämistä rahavaroin.¹¹⁶ Jos siis tuomioistuin velvoittaa puolison elatusapuvelvolliseksi toista puolisoa kohtaan, tapahtuu elatusavun suorittaminen näissä tilanteissa rahana, ei esimerkiksi jonkin toimen tekemisenä. Jos puoliso velvoitetaan avioliiton aikana maksamaan toiselle puolisolle elatusapua, hän ei ole enää velvollinen muulla tavoin osallistumaan *puolisonsa* elatukseen.¹¹⁷ Jos puoliset kuitenkin edelleen asuvat ja jatkavat asumistaan samassa taloudessa, elatusapua maksamaan velvoitettu puoliso on kuitenkin edelleen velvollinen osallistumaan kykynsä mukaan *perheen* yhteisen talouden hoitamiseen.¹¹⁸

Kuten edellä on jo useampaa kertaa todettu, avioeron harkinta-aikana puolisoitten välinen avioliitto on edelleen voimassa ja näin ollen heidän välistään elatusvelvollisuutta arvioidaan AL 46 §:n säännöksen nojalla. Kuten AL 47 §:stä on luettavissa, arvioidaan avioliiton aikaista elatusapua AL 46 §:ssä säädettyjen perusteiden mukaisesti. Jos puoliset ovat harkinta-aikana muuttaneet erilleen, elatusavun tuomitsemisen edellytyksenä on, että elatusapua vaativa puoliso on elatuksen tarpeessa ja toisella puolisollla on elatuskykyä suorittaa elatusapua.¹¹⁹

¹¹³ Ks. tarkemmin Aarnio – Helin 1992 s. 35. Näin on tulkittavissa myös lukemalla esitöitä, sillä HE 62/1986 vp s. 60 todetaan, että AL 47 § korvaa aiemmin voimassa olleet AL 49.1 ja 51.1 §:n säännökset. Aiemmin voimassa ollut 51.1 § koski elatusapua puolisoitten erillään asumisen aikana.

¹¹⁴ Kangas 2018 s. 57.

¹¹⁵ Kangas 2018 s. 57.

¹¹⁶ Aarnio – Helin 1992 s. 36.

¹¹⁷ Aarnio – Helin 1992 s. 36.

¹¹⁸ Aarnio – Helin 1992 s. 36.

¹¹⁹ KKO 2004:104 perustelujen kohta 4. Elatuskykyisyyden osalta voidaan tukeutua edellä jaksossa 3.3.1 esitettyyn, sillä AL 47 §:n mukainen elatusapu arvioidaan AL 46 §:n sisällön nojalla. Elatuskykyisyyttä pohdittaessa tulee kuitenkin ottaa huomioon se, että elatusavun suorittamisvelvollisuutta harkittaessa tulee maksuvelvolliselle puolisolle jäädä itselleen esimerkiksi vähintään ainakin omaan elatukseensa tarvittavat varat.

Jos edellytykset elatusavun määräämiselle ovat olemassa, joudutaan myös aina erikseen pohtimaan ja vahvistamaan elatusavun suuruus. *Lohi* on todennut, että elatusavun suuruuden määrittämiseen vaikuttaa olennaisesti se, onko kysymys yksittäisiä kulueriä tasaavasta vai koko puolison elatusvastuun toteuttavasta elatusavusta.¹²⁰ Jos kysymys on jotakin yksittäistä kuluerää tasaavasta elatusavusta, laitetaan elatusvastuutaan laiminlyöneen puolison maksettavaksi suhteellinen osuus niistä elatusmenoista, joita hän on laiminlyönyt.¹²¹ Jos elatusavulla puolestaan ollaan kattamassa koko elatusvelvollisuuden laiminlyöneen puolison elatusvastuu, pohdittavaksi tulee se, miten paljon varoja elatusapua vaativalle puolisolle elatusta varten tulisi suorittaa ja miten elatukseen käytettävä määrä jakautuu puolisojen kesken.¹²² Oikeuskäytännössä on todettu se pääsääntö, että vaikka puoliset olisivat muuttaneet erilleen, lähtökohtaisesti avioliiton edelleen jatkuessa tulee molemmilla puolisoilla olla samanlainen elintaso, joka pitää sisällään kummankin puolison yhteiset sekä molempien yksilölliset tarpeet, eikä elatuksen tason tarvitse rajoittua vain vähimmäistoimeentuloon.¹²³

Edellä todettu tarkoittaa siis myös sitä, että jos puolisojen avioliiton aikana heidän elintasonsa on vakiintunut korkeaksi, tulee myös tämän elintason jatkua niin kauan kuin avioliittokin jatkuu. Toki siis edellytyksenä on se, että elintason korkeudelle ovat edellytykset edelleen olemassa. Tämä käy hyvin ilmi hovioikeuden ratkaisusta (Vaasan HO 4.2.2015 S 14/872 Nro 50) koskien puolison elatusapua. Tapauksessa oli kysymys avioparista, joiden liitto ennen sen päättymistä kestänyt 13 vuotta. Puoliset olivat avioituneet vuonna 2001 ja avioero tuomittiin alkuvuodesta 2014. Molemmat osapuolet olivat avioon mennessään olleet kohtuullisen iäkkäitä, kumpikin 54-vuotiaita. Puolisoista mies oli selvästi varakkaampi osapuoli, hänen ansiotulonsa työelämässä ollessa olivat olleet noin 10 000 euroa kuukaudessa, kun taas vastaavasti vaimon tulot olivat olleet noin 1400 euroa kuukaudessa. Tapauksen käsittelyn aikaan kumpikin puoliso oli jo eläkkeellä, miehen nettoeläke on yli 3000 euroa kuukaudessa ja vaimon 1180 euroa kuukaudessa. Avioliiton aikana puolisojen elintaso oli muodostunut suhteellisen korkeaksi, valtaosin miehen korkeiden ansiotulojen

Ks. tästä tarkemmin esimerkiksi *Lohi* 2016 s. 316 – 317. Ks. myös *Kangas* 2018 s. 62 – 64, jossa yksityiskohtaisempaa tarkastelua elatuksen tason määrittelystä kahden eri mallin, tulosisidonnan ja kustannusidonnan, avulla.

¹²⁰ *Lohi* 2016 s. 316.

¹²¹ *Lohi* 2016 s. 316.

¹²² *Lohi* 2016 s. 316.

¹²³ KKO 2004:104 perustelujen kohta 2. Gottberg on todennut vakiintuneen ja kohtuullisena pidettävän elintason säilyttämisen oikeuden ilmentävän ”yllättävänkin nostalgista säätyajattelua”, ks. tarkemmin Gottberg KKO 2004:104 s. 953.

johdosta. Mies oli vastannut suurimmasta osasta perheen elantomenoja, vaimo oli maksanut pienempiä kuluja, esimerkiksi ulkomaanmatkojen aikana joitakin omia hankintojaan. Puolisoilla oli ollut yksi yhteinen tili, johon kumpikin oli siirtänyt varoja kuukausittain oman rahatilanteensa mukaan.

Puolisoiden yhteistaloudessa tapahtui merkittävä muutos vuoden 2011 loppupuolella. Tällöin puolisoiden välit alkoivat rakoilla ja vaikka he asuivat edelleen saman katon alla, voidaan heidän kuitenkin tästä ajankohdasta alkaen katsoa siirtyneen erillistalouteen. Vaimon mukaan hänen miehensä oli tästä ajankohdasta alkaen alkanut hankkia ruokatarvikkeita yms. ainoastaan itselleen, eikä antanut vaimonsa enää käyttää ko. hankintoja. Koska vaimon tulot olivat selvästi alhaisemmat kuin miehen, oli vaimo joutunut lainaamaan rahaa sukulaisiltaan selviytyäkseen omista elantomenoistaan. Lisäksi hän oli joutunut käyttämään vanhuuden turvaksi tarkoittamia säästöjä omaan elatukseensa. Oikeudessa esitettyjen todisteiden mukaan mies oli kuitenkin myös avioliiton loppuvuodet huolehtinut asumiskuluista, vaimo oli maksanut avioliiton viimeisen vuoden ajan vesimaksua. Oikeudessa esitetyistä runsaista todistelumateriaaleista on selvästi havaittavissa se, että puolisoiden välit olivat avioliiton viimeiset vuodet hyvin tulehtuneet ja kiistat kohdistuivat erityisesti raha-asioihin.

Vaimo vaati alun perin käräjäoikeudessa avioeron liitännäisvaatimuksena AL 47 §:n mukaista elatusapua 800 euroa kuukaudessa takautuvasti kesäkuusta 2012 alkaen avioeron tuomitsemiseen saakka. Käräjäoikeus päätyi ratkaisussaan siihen, että perusteita avioliiton aikaisen elatusavun määräämiselle ei ollut. Käräjäoikeudessa katsottiin, että kumpikin osapuoli oli tulojensa suhteessa osallistunut elatusvelvollisuuden täyttämiseen. Käräjäoikeus antoi painoarvoa sille, että mies oli huolehtinut asumiskuluista ja myös muiden hankintojen maksamisesta enimmäkseen yksinään, eikä siksi hänen voitu katsoa laiminlyöneen AL 46 §:n mukaista elatusvelvollisuuttaan.

Hovioikeus kuitenkin päätyi toiseen ratkaisuun. Hovioikeus lähti siitä lähtökohdasta, että avioliiton aikana molemmilla puolisoilla tulee olla samanlainen elintaso, jonka ei tarvitse rajautua vain vähimmäistoimeentuloon. Puolisoilla on mahdollisuus nauttia myös korkeammasta elintasosta, jos perheen tulot ja varallisuus sen mahdollistavat. Näin ollen korkean elintason avioliitoissa ylellisyyskulutuksen tulee koitua liiton molempien osapuolien hyväksi. Hovioikeus myös nosti esiin sen, että rahavaroin suoritettavan elatuksen taso voi olla korkeampi sillä puolisoilla, jolla on rahallisesti parempi elatuskyky osallistua perheen

talouteen ja puolisoiden elatukseen. Tässä kyseissä tapauksessa oli riidatonta, että miehen elatuskyky oli selvästi parempi kuin vaimon, lähes kolme kertaa suurempi. Hovioikeus totesi ratkaisuperusteluissaan, että voidakseen säilyttää avioliiton loppuun saakka vakiintuneen ja kohtuullisena pidettävän elintason, vaimo on ollut elatusavun tarpeessa. Miehen tulot voidaan eläkkeelle siirtymisestä huolimatta katsoa sen verran suuriksi, että hänellä on kyky elatusavun suorittamiseen. Hovioikeus arvioi asiassa esitetyn selvityksen perusteella elatusavun kohtuulliseksi määräksi 400 euroa kuukaudessa. Näin ollen hovioikeus päätyi käräjäoikeuden kanssa vastakkaiseen ratkaisuun, ja tuomitsi aviomiehen suorittamaan AL 47 §:n mukaista elatusapua takautuvasti kesäkuun 2012 loppupuolelta avioeron tuomitsemispäivään saakka.¹²⁴

Vaikka elatusvelvollisuus toista puolisoa kohtaan alkaa välittömästi avioliittoon vihkimisestä, on kuitenkin selvää se, että jos puolisoiden väliltä puuttuu kokonaan perhe-elämän vietto ja yhteinen talous, ei myöskään ole olemassa perusteita elatusavun määräämiselle. Tällainen tilanne oli käsillä hovioikeudessa käsitellyssä tapauksessa, (Helsingin HO 12.12.2000 S 00/2208 Nro 3493) jossa keskiössä oli suomalaisvenäläinen aviopari. Vaimo oli muuttanut Venäjältä avioliiton seurauksena Suomeen. Avioliitto oli solmittu tammikuussa 1996, ja avioeroproessi oli laitettu vireille elokuussa 1999. Vaimolla ei ollut lainkaan omia tuloja, lukuun ottamatta vuoden 2000 alusta saatua toimeentulotukea. Miehen bruttokuukausitulot olivat 11 500 markkaa. Vaimo haki alun perin käräjäoikeudessa elatusapua AL 47 §:n nojalla 2200 markkaa kuukaudessa puolison elatusvelvollisuuden laiminlyönnin vuoksi. Tapauksesta teki kuitenkin mielenkiintoisen se, että osapuolten kertomukset avioliiton todellisesta tilasta erosivat hyvin voimakkaasti toisistaan. Vaimon mukaan puolisoilla oli ollut normaali avioliitto siihen asti, kunnes puoliso oli hylännyt hänet löydettyään uuden kumppanin. Aviomiehen kertomuksen mukaan puolisoiden välille ei ollut muodostunut ollenkaan normaalia avioliittoa ja perhe-elämää, vaan koko liitto oli muodollinen ns. paperiavioliitto. Miehen mukaan puoliset eivät olleet edes missään vaiheessa asuneet yhdessä, ja tätä kertomusta tuki myös käräjäoikeudessa todistajana kuullun henkilön kertomus. Käräjäoikeus päätyi ratkaisussaan siihen, että oikeudessa esitetyn selvityksen perusteella oli selvää, etteivät

¹²⁴ Korkea elintaso nousee esiin myös Helsingin hovioikeuden ratkaisussa (Helsingin HO 25.5.2011 S 10/1744 Nro 1582), jossa vaadittiin sekä avioliiton aikaista että avioliiton jälkeistä elatusapua. Miehen nettotulot olivat yli 15 000 euroa kuukaudessa, vaimolla ei ollut mainittavia tuloja, koska hän oli viettänyt vuosia kotona. Käräjäoikeudessa tuomittiin avioliiton aikaista elatusapua 1000 euroa kuukaudessa avioliiton päättymiseen saakka. Hovioikeus yhtyi käräjäoikeuden ratkaisuun. Ks. samasta ratkaisusta avioeron jälkeisen elatuksen osalta jakso 4.5.

puolisot olleet avioliiton aikana asuneet yhdessä eivätkä siten viettäneet normaalia perhe-elämää. Käräjäoikeus totesi, että koska asianosaisilla ei ole ollut yhteistä taloutta, eikä vastaaja ole laiminlyönyt elatusvelvollisuuttaan, ei asiassa ole ilmennyt perusteita velvoittaa puolisoa maksamaan elatusapua elatusvelvollisuuden laiminlyönnin perusteella. Hovioikeus pysytti voimassa käräjäoikeuden tuomion. Toisaalta kun tämänkaltaista tilannetta ja avioliittoa tarkastelee, ei oikeastaan ole muunlaiselle ratkaisulle sijaa. Puolison on hyvin vaikea täyttää elatusvelvollisuuttaan, jos puolisot eivät edes asu yhdessä eikä heidän välilleen muodostu normaalin kaltaista perhe-elämää.

Vaikka oikeuskäytäntöä tuomituista elatusavuista on suhteellisen niukasti tarjolla, voidaan kuitenkin selvästi havaita se, että valtaosassa tapauksia elatusapua vaativa osapuoli on nainen. Helsingin hovioikeudessa käsitellyssä tapauksessa (Helsingin HO 29.4.2013 S 12/2769 Nro 1278) tilanne kuitenkin oli päinvastainen, sillä elatusapua vaativa osapuoli oli mies. Mies vaati alun perin käräjäoikeudessa elatusapua 750 euroa puolisoiden erilleen muuton ja avioeroon tuomitsemisen väliseksi ajaksi. Vaimo työskenteli hammaslääkärinä ja hänen nettokuukausitulonsa olivat 4495 euroa kuukaudessa. Mies oli aiemmin ollut työelämässä toimien isännöitsijänä, mutta hänen työsuhteensa oli päättynyt ja hän oli jatkanut aiemmin kesken jääneitä diplomi-insinööriopintojaan. Hänellä oli myös ennen opintojen jatkamista ollut yritystoimintaa. Miehen nettotulot, jotka muodostuivat lähinnä peruspäivärahasta ja asumistuesta, olivat 1151 euroa kuukaudessa. Puolisoiden välillä vallitsi erimielisyyttä siitä, oliko miehen opiskelujen jatkaminen puolisoiden yhteinen päätös vaiko ei. Vaimon mukaan mies oli tahallaan heikentänyt omaa elatuskykyään päättäessään ansiotyössä käynnin jatkaakseen opintojaan, miehen mielestä opintojen jatkamisesta oli keskusteltu yhdessä ja se oli puolisoiden yhteinen päätös. Käräjäoikeus totesi ratkaisussaan, että asiassa on jäänyt näyttämättä toteen se, että missä määrin aviomies on puolisoiden yhteisen lapsen syntymän jälkeen käynyt ansiotyössä. Ansiotyön päättyminen ja opintojen jatkaminen oli ajoittunut samoihin aikoihin kuin puolisoiden lapsen syntymä. Käräjäoikeus totesi kuitenkin sen näytetyksi, että vaimolla on ollut päävastuu perheen elatuksesta. Käräjäoikeus nosti esiin myös sen, että mies oli kuitenkin koko avioliiton ajan ollut työkykyinen ja terve, joten hänellä olisi ollut myös mahdollisuus osallistua ansiotyöhön. Hän ei ollut myöskään osallistunut kotona perheen hyväksi työskentelyyn. Mies oli vedonnut elatusapuvaateensa perusteena siihen, että puolisoiden erilleen muuton myötä hänen elintasonsa on laskenut ja koska hänen vaimonsa tienaa niin paljon enemmän, tulisi tämän

AL 47 §:n nojalla suorittaa tälle elatusapua elatusvelvollisuuden laiminlyönnin perusteella. Käräjäoikeus kuitenkin totesi, että vaikka miehen elintaso on erilleen muuton johdosta ilmeisen selvästi alentunut, ei vaimoa kuitenkin voida tällä perusteella velvoittaa ottamaan osaa miehensä elatukseen avioeroon tuomitsemiseen saakka. Näin ollen käräjäoikeus hylkäsi miehen vaatimuksen elatusavusta.

Hovioikeus kuitenkin asettui toiselle kannalle. Hovioikeus totesi ratkaisussaan, että riippumatta siitä, oliko miehen opintojen jatkamisesta sovittu yhteisesti vai ei, oli miehellä oikeus tästä huolimatta säilyttää avioliiton aikana vakiintunut ja kohtuullisena pidettävä elintasonsa avioliiton päättymiseen saakka. Hovioikeus kuitenkin nosti esiin myös sen seikan, että myös miehellä oli velvollisuus ottaa osaa kykynsä mukaan perheen talouteen ja puolisoiden elatukseen. Selvää oli se, että hän oli täysin työkykyinen ja ennen opintojen jatkamista ollut normaalisti työelämässä, joten hovioikeuden mukaan keskeneräiset opinnot eivät voineet olla sinänsä este työskentelylle. Nämä seikat huomioon ottaen hovioikeus totesi perusteluissaan, että mies ei ole voinut perustellusti lähteä siitä, että hän voi edelleen jatkaa opintojaan vaimolta saatavan elatuksen turvin. Hovioikeuden mukaan miehellä on ollut erilleen muutosta tiedettyään mahdollisuus ja edellytykset harkita ansiotyöhön palaamista. Hovioikeus arvioi 3 kuukautta kohtuulliseksi ajaksi löytää ansiotyötä, ja tältä ajalta hovioikeus katsoi perustelluksi velvoittaa vaimon maksamaan elatusapua. Kolmen kuukauden ajanjakson jälkeiseltä ajalta hovioikeus katsoi miehen elatuksen tarpeen olevan seurausta hänen omasta päätöksestään opintojen jatkamisen suhteen. Hovioikeus katsoi esitetyn selvityksen perusteella tarpeellisen elatusavun määräksi 300 euroa kuukaudessa kolmen kuukauden ajaksi.

Edellä käsitellyt oikeuskäytännön esimerkit osoittavat sen, että avioliiton aikaisen elatusavun vaatimistilanteet ajoittuvat lähes poikkeuksetta avioeron harkinta-aikaan, ja niitä usein vaaditaankin avioeron liitännäisvaatimuksena. Kuten jo edellä on tullut todettua, avioliiton aikaisia elatusapukanteita liiton ollessa ns. normaalitilassa ei juurikaan esiinny varmastikaan siitä syystä, että monikaan elatusavun tarpeessa oleva ei halua riskeerata oman liittonsa jatkuvuutta hakemalla elatusapua yhteiselon jatkuessa. Koska erotilanteessa kaikki liiton ja puolisoiden väliset ongelmat usein muutenkin nousevat esiin, on helpompaa myös esittää vaatimuksia elatuksen laiminlyönnin suhteen. Toisaalta tulee muistaa se, että elatusapukanteen nostaminen ja elatusavun vaatiminen AL 47 §:n nojalla on ainoa tapa saada korvausta niissä tilanteissa, joissa puoliso on vastannut perheen elatuksesta yli oman

elatuskykynsä toisen puolison elatusvelvollisuuden laiminlyönnin johdosta.¹²⁵ Koska kyseessä ovat menneeseen aikaan kohdistuvat vaateet, tulee muistaa toimia nopeasti, sillä AL 49.1 §:n mukaan elatusapua voidaan määrätä suoritettavaksi taannehtivasti enintään kanteen vireillepanoa edeltäneeltä vuodelta.

3.4.2 Puolisoiden erillään asuminen

Puolisoiden välit voivat huonontua niin paljon, että yhteiselo saman katon alla käy mahdottomaksi. Tämä on usein todellisuutta varsinkin avioerotilanteiden yhteydessä. Tällaisissa tilanteissa tuomioistuin voi AL 47 §:n nojalla velvoittaa toisen puolison suorittamaan elatusapua toiselle puolisolle.¹²⁶ Myös ennen vuoden 1988 avioliittolain osittaisuudistusta AL 51 §:ssä säädettiin elatuksesta puolisojen erillään asumisen aikana. Syyllisyysperiaate oli tuohon aikaan vielä voimassaolevaa oikeutta, ja puolisojen erillään asumisaikaan kohdistunut elatusapu ja oikeus sen saamiseen oli sidottu syyllisyysperiaatteeseen. Tällöin nimittäin ilman erittäin painavia syitä ei puolisoilla ollut oikeutta saada elatusapua erillään asumisen aikana, jos hän oli pääasiallisesti syyppä puolisojen yhteiselämän loppumiseen.¹²⁷

Kuten edellä jo todettua, tilanteissa joissa puoliso asuvat erillään, ei elatusavun vahvistaminen edellytä sitä, että toinen puoliso laiminlyö elatusvelvollisuuttaan.¹²⁸ Elatusavun vaatiminen onkin puolisojen erillään asuessa monesti ainoa keino toteuttaa elatusvelvollisuutta.¹²⁹ Kuten *Aarnio* ja *Helin* ovat todenneet, elatukseen oikeutetun puolison ei tarvitse tyytyä siihen, että elatusvelvollinen puoliso pyrki puolisojen erillään asumisesta huolimatta täyttämään elatusvelvollisuutensa vapaaehtoisesti.¹³⁰ On hyvin todennäköistä, että jos puolisojen yhteiselämä samassa taloudessa ei ole sujunut ja on päädytty muuttamaan erilleen, ei puolisoilla välttämättä aina myöskään ole halua vapaaehtoisesti täyttää omaa elatusvastuutaan. Tästä syystä on hyvä, että laista löytyy apukeino myös tämänkaltaisiin tilanteisiin, ja puolisoilla on halutessaan mahdollisuus elatusapukanteen nojalla vaatia itselleen kuuluvaa elatusta.

¹²⁵ Esimerkiksi Gottberg 2013 s. 11.

¹²⁶ Puolisoilla on toki myös mahdollisuus sopimusvapautensa puitteissa sekä AL 50 §:n nojalla tehdä sopimus suoritettavasta elatusavusta.

¹²⁷ Ks. tarkemmin aiemmin voimassa olleesta AL 51 §:stä ja sen tulkinnasta esimerkiksi Huttunen 1945 s. 98 – 99.

¹²⁸ Aarnio – Helin 1992 s. 35.

¹²⁹ Esimerkiksi Lohi 2016 s. 315.

¹³⁰ Aarnio – Helin 1992 s. 35 – 36.

Puolisoiden erillään asumisen aikana elatusvelvollisuuden täyttäminen voi tapahtua myös muulla tavalla kuin rahana maksettavalla elatusavulla. Kun puoliset tekevät päätöksen siitä, että elä yhteisessä taloudessa ei enää luonnistu tulehtuneiden suhteiden tai muun vastaavan syyn perusteella, yleensä toinen puolisoista jää asumaan yksin, tai yhdessä lasten kanssa, puolisoitten entiseen yhteiseen kotiin.¹³¹ Valtaosassa tapauksia tilanne varmasti menee näin, sillä vaikka asunto myöhemmin syystä tai toisesta laitettaisiin myyntiin, ei sitä usein tehdä ennen asioiden lopullista selvittämistä. Kysymys on tässä yhteydessä välitilan ajasta, ja kuten useaan kertaan on jo todettu, myös välitilan aikana puolisoitten välinen avioyhteys ja siihen liittyvät velvoitteet ovat edelleen voimassa. Usein entiseen yhteiseen kotiin jää asumaan taloudellisesti heikommassa tilanteessa oleva puoliso, vaikka toki tilanne voi olla myös toisinpäin.

Tällainen tilanne, jossa toinen puoliso jää yksin asumaan puolisoitten jo yhdessä omistamaan tai toisen puolison yksin omistamaan asuntoon, synnyttää oikeudellisesti arvioiden mielenkiintoisen tilanteen. Tällaisissa tilanteissa puolison saama yksinkäyttöoikeus entiseen yhteiseen kotiin katsotaan nimittäin sellaiseksi varallisuuseduksi, jolla puoliso joka on muuttanut pois ja näin ollen joutunut luopumaan käyttöoikeudestaan, täyttää elatusvelvollisuuttaan.¹³² Tämänkaltaisen käyttöoikeus pienentää rahana suoritettavan elatusavun määrää, ja joissain tilanteissa jopa kattaa kokonaan poismuuttaneen puolison elatusvastuun.¹³³ Tämänkaltaisesta tilanteesta seuraa se, että asuntoon asumaan jäänyt puoliso ei ole velvollinen käyttökorvauksen suorittamiseen siltä ajalta, jolta asunnon

¹³¹ Ks. Välimäki DL 1999 s. 505, jossa mainitaan puolisoitten erillään asumisen perusteeksi kolme erilaista tilannetta: puolisoitten välien tulehtuminen ja tästä johtuva riitainen erilleen muutto, puolisoitten yhteinen päätös siitä, kumpi jää asumaan entiseen yhteiseen kotiin sekä tuomioistuimen AL 24 §:n nojalla antama päätös yhteiselämän lopettamisesta.

¹³² Esimerkiksi Välimäki DL 1999 s. 504 ja Lohi 2016 s. 315. Tutkielman aihepiiristä johtuen käsittely käyttökorvausten osalta rajautuu tässä yhteydessä niiden kytkentään elatusvastuujärjestelmään, eli tarkastelu ajoittuu avioliiton voimassaoloaikaan. Osituksen ja avioeron jälkeisiin käyttökorvaustilanteisiin sovelletaan lähtökohtaisesti yleisiä siviilioikeudellisia periaatteita, sillä puolisoitten välinen elatuskytkentähän päättyy pääsääntöisesti avioliiton purkaantumiseen. Ks. tästä tarkemmin esimerkiksi Mikkola 2010 s. 7 ja Mikkola 2017 s. 148.

¹³³ Lohi 2016, s. 315 – 316. Rovaniemen hovioikeudessa käsitellyssä tapauksessa (Rovaniemen HO 10.4.1995 S 94/479 Nro 0540) vaimo oli jäänyt asumaan yksin puolisoitten yhdessä omistamaan osakehuoneistoon, miehen muuttaessa pois. Mies oli erillään asumisesta huolimatta huolehtinut valtaosasta asunnon kuluista, mm. yhtiövastikkeen ja asuntolainan lyhennyksen. Vaimo vaati mieheltä AL 47 §:n mukaista elatusapua erillään asumisen johdosta. Vaimo oli tapauksen aikaan työtön, nettotulot hänellä olivat n. 1900 markkaa kuukaudessa. Miehen ansiotulot olivat keskimäärin 13 000 - 15 000 markkaa kuukaudessa. Oikeus totesi omaisuuden luovuttamisen toisen puolison käyttöön olevan elatusvelvollisuuden täyttämistä, josta ei voi vaatia korvausta ennen avioliiton purkautumista. Oikeus kuitenkin katsoi, että vaimon huonosta taloudellisesta tilanteesta johtuen miehen tulee vielä asumiskustannusten muodossa suorittamansa elatuksen lisäksi suorittaa vaimolle elatusapua avioeron tuomitsemiseen saakka. Käräjäoikeudessa elatusavun suuruudeksi oli arvioitu 500 markkaa, mutta hovioikeus korotti summan 1000 markkaan kuukaudessa.

omistaja on velvollinen häntä elättämään.¹³⁴ Asunnon omistajalle syntyy oikeus käyttökorvausvaateen esittämiseen asuntoon jäänyttä puolisoa kohtaan vasta siis siitä hetkestä alkaen, kun puolisoiden välinen avioliitto ja sitä myöten myöskin elatusvelvollisuus on päättynyt. Välitilan aikaisista käyttökorvauksista ja niiden elatusvastuukytkenästä ei ole sääntelyä avioliittolaissa, vaan oikeusperusta lepää oikeuskäytännössä.¹³⁵

On kuitenkin myös mahdollista se, että puolisoiden välien rikkoontumisen johdosta yhteisestä kodista pois muuttaakin taloudelliselta kantokyvyltään heikompi puoliso. Jos tällaisissa tilanteissa noudatettaisiin orjallisesti edellä esitettyä pääsääntöä siitä, että entiseen yhteiseen kotiin jäänyt puoliso ei ole velvollinen suorittamaan korvausta asumisestaan, on selvää se, että se ei johtaisi hyväksyttävään lopputulokseen. Kuten *Mikkola* on todennut, jos asuntoon asumaan jäänyt puoliso ei ole poismuuttaneen elatuksen varassa eikä hän myöskään joutuisi suorittamaan korvausta poismuuttavan puolison omistusosuuden käyttämisestä, ei asumisen vastikkeettomuus olisi liioin aviovarallisuusjärjestelmän eikä myöskään yhteisomistusta koskevan siviilioikeudellisen järjestelmän mukaan perusteltavissa.¹³⁶ Pääsäännön mukaisen toimintamallin hyväksyminen johtaisi tämän kaltaisissa tilanteissa siis siihen, että poismuuttanut puoliso osallistuisi elatukseen yli oman elatuskykynsä ja sen, mihin hän olisi velvollinen. *Lohen* mukaan arvioon ylisuuresta elatuksesta voi oikeuttaa jo se, että puolisoiden elatuskyvyt ovat yhtä suuret, mutta vielä ilmeisemmin ylisuuri panostus elatukseen on kyseessä tilanteissa, joissa poismuuttanut puoliso on varallisuusasemaltaan heikompi.¹³⁷ Ylisuuren elatuksen tilanteissa korjauskeinona toimii elatusapu, joten on siis mahdollista, että asuntoon jäänyt puoliso veloitetaan suorittamaan poismuuttaneelle puolisolle elatusapua, ja näin korvaamaan asunnon käyttämisestä saamansa hyöty.¹³⁸ Mahdollisen elatusavun suuruutta määrättäessä

¹³⁴ Välimäki DL 1999 s. 504.

¹³⁵ Ensimmäisen kerran elatusvastuujärjestelmän kytkenä välitilan aikaiseen erillään asumiseen lausuttiin ratkaisussa KKO 1974 II 64.

¹³⁶ Mikkola DL 2005 s. 524 – 525.

¹³⁷ Lohi 2016 s. 370 – 371.

¹³⁸ Elatusavun käyttö tämänkaltaisten tilanteiden korjauskeinona mainitaan nimenomaisesti ratkaisun KKO 2007:13 ratkaisuperustelujen kohdassa 5. Ratkaisussa oli kyse pesänjakajan toimivallan arvioimisesta, mutta tässä yhteydessä käsitellään vain elatusapuun liittyvää perustelujen kohtaa. Kyseisessä tapauksessa vaimo oli muuttanut perheen alaikäisten lasten kanssa pois puolisoiden yhdessä omistamasta asunnosta, ja joutunut mm. hakemaan toimeentulotukea selviytyäkseen omista ja lastensa elantomenoista. KKO katsoi, että vaimo oli luovuttamalla osuutensa yhteisestä kodista miehensä käyttöön joutunut antamaan avioliittolain mukaista elatusta yli oman elatuskykynsä. KKO lausui, että tämänkaltaisessa tilanteessa vaimolla oli oikeus vaatia puolisoltaan elatusapua elatuksen tasoittamiseksi. Myös esimerkiksi Aarnio – Helin 1992 s. 58 jossa todetaan, että osapuoli joka katsoo suorittaneensa elatusta yli oman kykynsä, voi vaatia regressikorvausta elatusavun muodossa.

huomioon otetaan kaikki ne seikat jotka liittyvät puolisojen väliseen elatussuhteeseen, joten puolison asunnosta saama käyttöhyöty on vain yksi osa elatusavun suuruuden arviointia.¹³⁹ Mahdollinen elatusapu ei siis näin ollen aina ole esimerkiksi samansuuruinen kuin asunnosta saatu käyttöhyöty, vaan se voi muodostua myös pienemmäksi ja tietyissä tilanteissa jopa suuremmaksi.

Aina puolisojen erillään asuminen avioliiton edelleen jatkuessa ei liity välien rikkoontumiseen erimielisyyksien takia. Esimerkiksi iäkkäämpien henkilöiden (miksei myös nuorempienkin) kohdalla kyseeseen voi tulla myös toisen puolison joutuminen laitoshoidon.¹⁴⁰ Koska avioliitto myös näissä tilanteissa on edelleen voimassa, jatkuu myös elatusvelvollisuus, ja näin ollen kotiin jääneellä puolisoilla on myös tarpeen mukaan oikeus vaatia elatusapua.

3.4.3 Elatusavun menettelykysymyksistä

Avioliittolaki ei sisällä yksityiskohtaista sääntelyä menettelykysymyksistä elatusapukanteisiin liittyen, joten sovellettaviksi tulevat näin ollen yleiset riita- ja hakemusasioita koskevat oikeusohjeet.¹⁴¹ Elatusapua voidaan siis vaatia erillisellä elatusapukanteella, sekä lisäksi AL 31.1 §:n mukaan avioeroa tai yhteiselämän lopettamista koskevan asian yhteydessä. Koska elatusapukanteisiin tulevat sovellettavaksi yleiset riita- ja hakemusasioita koskevat säännökset, koskee elatusapuvaateita esimerkiksi määräämisperiaate, eli tuomioistuin on sidottu elatusavun määrän, maksamistavan ja keston osalta elatusapua vaativan puolison vaatimukseen ja toisen osapuolen mahdollisiin myöntämissiin.¹⁴²

Kuten edellä jo todettua, AL 49.1 §:n mukaan elatusapua voidaan määrätä taannehtivasti suoritettavaksi enintään kanteen vireillepanoa edeltäneeltä vuodelta. Nopeasta taannehtivuusajasta johtuen puolison, joka kokee puolisonsa laiminlyöneen elatusvelvollisuuttaan taikka kokee vastanneensa elatuksesta yli oman elatuskykynsä, tulee toimia suhteellisen nopeasti. Lain esitöiden mukaan elatusavun taannehtiva tuomitseminen saattaa olla perusteltua esimerkiksi silloin, kun puoliso on avioliiton aikana ennen

¹³⁹ Lohi 2016 s. 371.

¹⁴⁰ Vaikka tämä tutkielma onkin rajattu lähinnä puolisojen väliseen yksityisoikeudelliseen elatukseen, voidaan laitoshoidon osalta todeta se, että esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetussa laissa (734/1992) otetaan huomioon erillään asuvien puolisojen välinen elatusvelvollisuus.

¹⁴¹ Lohi 2016 s. 329.

¹⁴² Ks. tästä esimerkiksi Lohi 2016 s. 329.

elatusapuvaatimuksen esittämistä jo pidemmän aikaa laiminlyönyt elatusvelvollisuuttaan.¹⁴³ *Lohen* mukaan säännöksen perusteena voitaneen ensi sijaisesti ymmärtää puolisoilla olevan konkreettisen elatustarpeen turvaamisen.¹⁴⁴ Toisaalta se myös suojelee elatusapuvaateen kohteena olevaa puolisoa yllättäviltä jälkikäteisiltä maksuvaateilta.¹⁴⁵ AL 49.2 §:n mukaan tuomioistuimen antama elatusapupäätös on heti täytäntöön pantavissa, vaikka se ei olisikaan vielä lainvoimainen, ellei päätöksessä ole toisin määrätty.

AL 51.1 §:n mukaan elatusapupäätöstä voidaan muuttaa, jos siihen on muuttuneiden olosuhteiden vuoksi aihetta.¹⁴⁶ Harkittaessa elatusavun muuttamista voidaan verrata toisiinsa elatusapupäätöksen perustana toimineita tosiseikkoja sekä muuttamiskanteen vireillepanon ja sitä edeltäneen kuuden kuukauden aikana vallinneita, elatusavusta riippuen joko AL 46 §:n tai AL 48 §:n tarkoittamia tosiseikkoja.¹⁴⁷ Elatusavun muuttamista harkittaessa tulee kuitenkin antaa jossakin määrin merkitystä myös sille, mistä syystä olosuhteiden muutos on aiheutunut. Jos nimittäin elatusvelvollinen on itse aiheuttanut oman elatuskykynsä alenemisen esimerkiksi jättäytymällä pois töistä, täytyy elatusavun muuttamiseen suhtautua jokseenkin pidättyvästi.¹⁴⁸ Muuttaminen ei kuitenkaan koske kertakaikkisia elatusapuja sen jälkeen, kun ne on maksettu. AL 51.2 §:n mukaan elatusapua muutettaessa voidaan siis ottaa huomioon myös kanteen vireillepanoa edeltäneen kuuden kuukauden aikana vallinneet olosuhteet.¹⁴⁹

Lisäksi AL 51.4 §:n mukaan elatusapua voidaan määrätä palautettavaksi tuomioistuimen harkinnan mukaan. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin asetettu vahvasti sille kannalle, että jo suoritettuja elatusapuja ei määrättäisi palautettavaksi.¹⁵⁰ *Lohi* on todennut, että

¹⁴³ HE 62/1986 vp, s. 61. Esitöissä todetaan myös, että jos elatusapua vaaditaan taannehtivasti vasta avioeron jälkeen erillisellä kanteella, tulisi taannehtivan elatusavun tuomitsemiseksi vaatia erityisiä syitä, sillä tämänkaltaisissa tilanteissa olisi kysymys jo kertaalleen katkenneen elatussuhteen uudelleen vahvistamisesta (s. 61).

¹⁴⁴ *Lohi* 2016 s. 330.

¹⁴⁵ *Lohi* 2016 s. 330.

¹⁴⁶ Lapsen elatusavun muuttamisen osalta vaaditaan olosuhteiden muutokselta olennaisuutta (lapsen elatuksesta annettu laki 5:11.1 §). Ks. Saarenpää 1992 s. 192, jossa todetaan, että jos olosuhteilta edellytettäisiin olennaista muutosta myös avioliittolaissa, olisi tämä erityisesti avioliiton aikaisten elatusapujen osalta vastoin elatusapujärjestelmän tavoitteita. Ks. tähän liittyen myös *Lohi* 2016 s. 335 (av) 57, jossa todetaan, että saattaa olla perusteltua ymmärtää muutuskynnys avioliiton aikaisissa elatusavuissa alhaisemmaksi kuin avioeron jälkeistä aikaa koskevissa elatusavuissa.

¹⁴⁷ Aarnio – Helin 1992 s. 45.

¹⁴⁸ Aarnio – Helin 1992 s. 45, jossa tuodaan esiin myös se seikka, että olosuhteiden muuttumisen syillä on merkitystä etenkin avioeron jälkeisen elatusavun muuttamisen kohdalla.

¹⁴⁹ On myös hyvä mainita se seikka, että lasten elatusapujen tavoin myös avioliittolain mukaiset elatusavut on sidottu elinkustannusindeksiin. Kts. tarkemmin L eräiden elatusapujen sitomisesta elinkustannuksiin (583/2008).

¹⁵⁰ Näin esimerkiksi Aarnio ja Helin 1992 s. 50 ja *Lohi* 2016 s. 345.

suoritettua elatusapua voitaisiin määrätä palautettavaksi lähinnä vain silloin, jos elatusapua saaneen puolison menettely on ollut jollakin tavalla moitittavaa, esimerkiksi tämä olisi antanut tahallaan vääriä tietoja omasta varallisuusasemastaan.¹⁵¹

3.5 Elatusvelvollisuuden päättyminen

Aviopuolisoiden välinen elatusvelvollisuus velvoittaa puolisoita osallistumaan toistensa ja perheen elatukseen niin pitkään, kunnes avioliitto on lainvoimaisesti purkautunut tai kunnes liitto on päättynyt puolison kuolemaan.¹⁵² Näin ollen koska elatusvelvollisuus päättyy vasta kun liittokin lopullisesti päättyy, ovat puoliset, kuten edellä esitetystä huomattiin, esimerkiksi avioeron harkinta-aikana velvollisia edelleen kantamaan elatusvastuunsa.

Vaikka avioliittolaki ei sisälläkään nimenomaista sääntelyä siitä, milloin AL 47 §:n nojalla tuomittu elatusapu lakkaa, on oikeudessamme selvänä pidetty sitä lähtökohtaa, että avioeron lainvoimaiseksi tulo katkaisee elatusavun.¹⁵³ Tämä on toisaalta jo itsestäänselvyyskin, sillä AL 47 §:n mukaisen avioliiton aikaisen elatusavun pohjana ja perusteena oleva puolisojen välinen elatusvelvollisuuskin päättyy pääsääntöisesti samalla kun avioliittokin, joten elatusavulta putoaa näin ollen pohja. Jos puoliso edelleen kokee olevansa elatuksen tarpeessa, voi hän halutessaan vaatia elatusavun vahvistamista AL 48 §:n nojalla.

Vaikka avioliittolakiin ei sisälly nimenomaista säännöstä siitä, että *avioeron* jälkeen puolisojen tulee itse huolehtia omasta elatuksestaan, on tämä kuitenkin ollut avioliittolain alusta asti lain tarkoitus, ja esimerkiksi vuoden 1988 osittaisuudistuksen esitöissä nimenomaisesti todetaan se, että pääsääntöisesti kummankin puolison on avioeron jälkeen vastattava elatuksestaan itse.¹⁵⁴ Lainvoimaisen avioeron jälkeen pääsääntöisesti vallitsee siis ns. itsensä elättämisen periaate.¹⁵⁵ Kuten tutkielman seuraavassa luvussa tullaan huomaamaan, elatussuhteen päättyminen lainvoimaiseen avioeroon ei ole täysin ehdoton, vaan tietyissä tilanteissa puolisoilla voi olla oikeus elatusapuun avioeron jälkeen. Avioeron

¹⁵¹ Lohi 2016, s. 345.

¹⁵² Esim. Kangas 2018 s. 57.

¹⁵³ Näin esimerkiksi Aarnio ja Helin 1992 s. 36, Saarenpää 1992 s. 184 ja Lohi 2016 s. 334.

¹⁵⁴ Ks. HE 62/1986 vp, s. 60. Ks. myös esim. Gottberg 2013 s. 49.

¹⁵⁵ Esim. Lohi 2016 s. 319.

jälkeinen elatusapu tulee kuitenkin kyseeseen vain poikkeuksellisesti, ja on luonteeltaan vähimmäissuojan luonteinen.¹⁵⁶

Myös avioliiton päättyminen *kuolemaan* pääsääntöisesti lakkauttaa elatusvelvollisuuden. On kuitenkin olemassa myös joitakin jäämistöoikeudellisia säännöksiä jotka mahdollistavat elatuksen myös puolison kuoleman jälkeen. Perintökaaren (40/1965, PK) 18:6.2 §:n mukaan eloonjääneellä puolisoilla, turvattomilla lapsilla ja ottolapsilla on oikeus saada tarvitsemansa elatus pesästä niin kauan kuin se on selvitettävänä. PK 18:6.2 §:n nojalla eloonjääneelle puolisolle on turvattava AL 46.1 §:n mukainen elatuksen taso, eli siis se elatuksen taso, joka puolisoilla on avioliiton aikana ollut.¹⁵⁷ Oikeus saada elatusta pesästä voi tulla kyseeseen silloin, jos henkilöllä ei ole muutoin edellytyksiä turvata omaa toimeentuloaan. Näin ollen lainkohdan soveltaminen tulee kysymykseen sellaisissa tilanteissa, joissa leski ei työttömyyden, sairauden, ammattitaidon puutteen tai muun vastaavan syyn vuoksi itse kykene turvaamaan riittävää elatusta.¹⁵⁸

Sen jälkeen, kun pesä on selvitetty, oikeus elatukseen lakkaa, mutta on mahdollista, että elatusluonteisten etuuskien saanti jatkuu muiden säännösten nojalla. PK 8:2 §:n (27/2011) mukaan leskellä on oikeus harkinnanvaraiseen avustukseen jäämistöstä silloin, jos hänen toimeentulonsa on heikentynyt perittävän kuoleman johdosta ja avustus on tarpeen hänen toimeentulonsa turvaamiseksi. Lesken harkinnanvarainen avustus voi tulla kyseeseen silloin, jos hän ei puolison perintöoikeuden erityisiä esteitä koskevien säännösten mukaan voi periä puolisoaan tai ei voi samasta syystä pitää jäämistöä jakamattomana hallinnassaan. Tällainen erityinen este joka estää puolison perintöoikeuden on esimerkiksi PK 3:7 §:n mukaan vireillä ollut avioero perittävän kuollessa.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Esim. Lohi 2016 s. 139 ja Gottberg 2013 s. 49.

¹⁵⁷ Aarnio – Kangas 2016 s. 1142.

¹⁵⁸ Ks. tarkemmin Aarnio – Kangas 2016 s. 1142.

¹⁵⁹ Ks. lesken oikeudesta avustukseen laajemmin Aarnio – Kangas 2016 s. 1149 – 1162.

4. AVIOERON JÄLKEINEN ELATUS

Tässä tutkielman luvussa tullaan keskittymään avioeron jälkeiseen elatukseen. Ensimmäiseksi käydään lyhyesti läpi avioliiton päättymistä avioeroon, sekä esitellään lyhyesti puolisoitten välisen aviovarallisuussuhteen päättävän osituksen pääperiaatteet. Tämän jälkeen syvennyttään tarkemmin siihen, miten avioeron jälkeinen elatus on oikeusjärjestyksessämme järjestetty ja millä perusteilla toinen puoliso voidaan poikkeuksellisesti velvoittaa maksamaan entiselle puolisolleen elatusapua. Avioliiton jälkeisen elatusavun kysymyksiä tarkastellaan myös oikeuskäytännön kautta, jonka avulla pyritään selvittämään sitä, millaiseksi avioeroelatuksen kuva nykyisin on muotoutunut.

4.1 Avioliiton päättyminen avioeroon

Avioliitto voi purkaantua kahdella tapaa, puolison kuolemaan (tai kuolleeksi julistamiseen) tai avioeroon (AL 3 §). Purkautuu avioliitto sitten kummalla tavalla tahansa, on liiton päättyminen aina uuden elämäntilanteen alku, ja tämä voi olla tilanteesta riippuen joko hyvä tai huono asia. Hyvä se voi olla niissä tilanteissa, joissa avioliitto on ollut hyvin onneton ja liiton päättyminen on puolisoitten kannalta enemmän hyvä kuin huono asia. Toisaalta jos liitto päättyy yllättäen, esimerkiksi vain toinen puolisoista ilmoittaa halukkuudestaan eroon, on avioliiton purkaantuminen tällaisissa tilanteissa varmasti ainakin jätetylle puolisolle kriisin ja surun paikka. Avioliittoon liittyy paljon odotuksia, ja voidaan varmasti todeta, että valtaosa menee avioon niin, että ajattelee viettävänsä loppuelämän puolisonsa kanssa. Elämä ja arjen huolet ja murheet kuitenkin joskus kasvattavat niin raskaan taakan, ettei yhteiselo kuitenkaan välttämättä ole ikuista ja ikaikaista.¹⁶⁰ On eron syy sitten mikä tahansa, selvää on se, että eron hetkellä purkautuvat kaikki pettymykset ja liiton aikaiset, jopa jo aiemmat asiat, eikä ero aina näistä syistä ole helppo.

Vuoden 1988 avioliittolain osittaisuudistus toi mukanaan merkittävän muutoksen avioeroon, sillä tällöin luovuttiin muun muassa syyllisperiaatteesta.¹⁶¹ Enää avioeron yhteydessä ei tutkita eron syyllisiä, eikä avioeron saaminen ole riippuvainen puolison moitittavasta käyttäytymisestä. Aikaisemman avioerosääntelyn voitiin katsoa välillisesti asettaneen normit ”oikeanlaiselle” avioliittokäyttäytymiselle, kun taas nykyisin avioeron saa niin halutessaan

¹⁶⁰ Hieman yli puolet avioliitoista päättyy avioeroon, esimerkiksi vuonna 2017 avioeroon päättyi 13 485 avioliittoa, kun niitä solmittiin samana vuonna 26 542. Lähde: Siviilisäädyn muutokset 2017.

¹⁶¹ Ks. syyllisyysperiaatteesta ja siitä luopumiseen johtaneista seikoista tarkemmin esimerkiksi Aarnio ja Helin 1992 s.61 – 62.

ilman mitään sen kummempia perusteluita.¹⁶² Kuten seuraavasta avioeron jälkeistä elatusta koskevasta osiosta tullaan tarkemmin huomaamaan, syyllisyysperiaate vaikutti aiemmin myös elatusavun määräämiseen, sillä ennen vuoden 1987 uudistusta voimassa olleen AL 79 §:n mukaan elatusapua ei voinut tuomita puolisolle joka oli pääasiallisesti syyppä eroon, ellei siihen ollut erittäin painavia syitä.

Kummallakin puolisollla on oikeus hakea avioeroa, eikä hakemusta tarvitse siis välttämättä tehdä yhdessä. AL 26 §:n mukaan harkinta-aika alkaa kulua siitä, kun puolisoitten yhdessä tekemä avioerohakemus on otettu vastaan tai toisen puolison yksin tekemä hakemus annettu toiselle puolisolle tiedoksi. Harkinta-ajan tarkoituksena on antaa puolisoille mahdollisuus varmistua eropäätöksen oikeellisuudesta ja toisaalta antaa aikaa järjestää eroon liittyviä käytännön asioita.¹⁶³ Jos puoliset edelleen vähintään kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen ovat edelleen sitä mieltä, että ero on oikea ratkaisu, voidaan puoliset tuomita avioeroon joko yhteisen tai toisen puolison yksin tekemän vaatimuksen nojalla. Vaatimus avioeron tuomitsemiseksi on tehtävä viimeistään vuoden kuluessa harkinta-ajan alkamisesta (AL 26.2 §). Avioero on myös mahdollista tuomita ilman harkinta-aikaa, jos puoliset ovat yhtäjaksoisesti asuneet kaksi vuotta erillään tai jos avioliitto on solmittu ehdottomasta avioesteestä huolimatta (AL 27 §).

Jos avioliiton päättyminen avioeroon on merkittävä elämänmuutos tunnepuolella, on se sitä myös taloudellisesti. Kuten jo tutkielman alkupuolella kävi ilmi, avioliiton aikana vallitsee ns. normaalikohtelun periaate, eli puolisoitten välinen avioliitto ei vaikuta puolison varallisuus oikeudelliseen asemaan kovinkaan merkittävästi.¹⁶⁴ Tilanne muuttuu siinä vaiheessa kun avioliitto purkaantuu, jolloin suoritetaan puolisoitten välisen aviovarallisuussuhteen purku ja tasaus, eli *omaisuuden ositus*. Ositus on toimitus, jossa selvitetään aviopuolisoitten väliset omaisuus- ja velkasuhteet ja toteutetaan avio-oikeus, tarkoituksena lopullisesti selvittää puolisoitten välinen aviovarallisuussuhde.¹⁶⁵ Osituksessa ratkaistaan monia muitakin kysymyksiä (esimerkiksi puretaan mahdolliset yhteisomistussuhteet), ja näin ollen osituksesta voidaankin puhua kokonaisjärjestelynä, jossa

¹⁶² Ks. Pylkkänen 1992 s. 143, kirjoittaja kuvailee nykyistä erotilannetta lähes avoimeksi taistelukentäksi johon oikeudellisesti ei juuri puututa, kun taas aiemmin hyve ja syyllisyys toimivat kriteereinä sille, kuka saattoi saada erotilanteessa etuja.

¹⁶³ HE 62/1986 vp, s. 50.

¹⁶⁴ Esimerkiksi Lohi 2016 s. 6.

¹⁶⁵ Esimerkiksi Kaisto – Lohi 2013 s. 327.

pyritään mahdollisimman kattavasti selvittämään puolisoiden varallisuussuhteet.¹⁶⁶ Osituksen vaiheet on vakiintuneesti jaettu laskennalliseen ja reaaliseen vaiheeseen.¹⁶⁷ Jos kummallakaan puolisoilla ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, toimitetaan osituksen sijaan omaisuuden erottelu (AL 85.2 §).

Ositukseen liittyviin kysymyksiin palataan vielä tämän esityksen puitteissa tutkielman luvussa 5, jossa tarkastellaan osituksen sovittelun ja elatusjärjestelmän liittymäkohtia.

4.2 Yleisesti avioeron jälkeisestä elatuksesta ja elatusavusta

Puolisoiden avioliiton purkautuminen merkitsee monella tapaa syvälleikäyvää muutosta niin tunne-elämän kuin varallisuuskysymystenkin osalta. Myös elatusvelvollisuuden kohdalla tapahtuu merkittävä muutos, sillä kuten jo edellä on käynyt ilmi, AL 46 §:n mukainen elatusvelvollisuus päättyy avioliiton purkaantuessa. Avioliiton purkautuminen avioerotilanteessa katkaisee puolisoiden välillä vallinneen taloudellisen yhteyden ja näin ollen myöskin pääsääntöisesti keskinäisen elatusvelvollisuuden. Oikeusjärjestelmämme lähtökohtana on se, että avioliiton päätyttyä avioeroon tulee puolisoiden itse vastata omasta elatuksestaan. Voidaan siis todeta, että avioeron myötä puolisoiden elämässä vallitsee *itsensä elättämisen periaate*.¹⁶⁸

Itsensä elättämisen pääsääntö ei ole kuitenkaan aivan ehdoton, sillä poikkeuksellisesti puolison yksityisoikeudellinen elatusvelvollisuus voi ulottua myös avioeron jälkeiseen aikaan, kuten tässä tutkielman luvussa tullaan tarkemmin havaitsemaan. Toisaalta puolisoilla on myös oikeus luopua ennakolta vaatimasta itselleen tulevaisuudessa elatusapua.¹⁶⁹

Ennen nykyisen avioliittolain voimaantuloa ei ollut olemassa säännöksiä puolisoiden keskinäisestä elatusvelvollisuudesta avioliiton purkaantumisen jälkeen.¹⁷⁰ Nykyistä

¹⁶⁶ Näin esimerkiksi Lohi 2016 s. 380.

¹⁶⁷ Ks. osituksen laskennallisesta ja reaalista vaiheesta tarkemmin esimerkiksi Lohi 2016 s. 384 – 388.

¹⁶⁸ Vaikka lakitekstissä tätä ei nimenomaisesti mainita, esimerkiksi KM 1983:20 s. 28 lausutaan itsensä elättämisen pääsääntö, myös hallituksen esityksessä tuodaan nimenomaisesti esiin se, että pääsääntöisesti kummankin puoliso tulisi avioeron jälkeen vastata omasta elatuksestaan itse, kts. HE 62/1986 vp, s. 60. Oikeusvertailevana tietona voidaan todeta se, että esimerkiksi Ruotsin avioliittolaissa avioeron jälkeistä elatusta koskevassa pykälässä nimenomaisesti mainitaan itsensä elättämisen pääsääntö: ”*efter äktenskapsskillnad svarar varje make för sin försörjning*” (ÄktB 6:7). Saarenpää on todennut, että elatusapusäännöksen näkökulmasta Suomenkin avioliittolakiin olisi ehkä ollut paikallaan ottaa asiasta nimenomainen maininta säännökseen, ks. Saarenpää 1992 s. 185 (av) 477.

¹⁶⁹ Esimerkiksi Gottberg 1995a s. 138. Vrt. kuitenkin tilanne *avioliiton aikana*, sillä edellähän on käynyt ilmi se seikka, että avioliiton aikana elatusvelvollisuus on pakottavaa oikeutta, eikä puoliso voi pätevällä tavalla ennakolta luopua oikeudestaan elatukseen.

¹⁷⁰ Ks. tarkemmin esimerkiksi KM 1983:20 s. 193.

avioliittolakia valmisteltaessa kuitenkin päädyttiin siihen, että kohtuussyistä olisi tarpeen ottaa lakiin myös säännös elatusvelvollisuudesta avioliiton purkaantumisen jälkeen.¹⁷¹ Alkuperäinen avioeron jälkeistä elatusapua koskenut säännös löytyi AL 79.1 §:stä ja se kuului seuraavasti: *”kun tuomitaan avioeroon ja toisen puolisoista katsotaan tarvitsevan elatusapua, voi oikeus velvoittaa toisen heistä antamaan sellaista apua sen mukaan, kuin hänen kykynsä ja muihin seikkoihin katsoen harkitaan kohtuulliseksi. Elatusapua älköön kuitenkaan annettako puolisolle, joka pääasiallisesti on syyppää eroon, ellei erittäin painavia syitä siihen ole”*. Kuten alkuperäistä säännöstä lukiessa voidaan havaita, syyllisyysperiaate vaikutti myös avioeron jälkeisen elatuksen edellytyksiin, sillä pääasiallisesti eroon syyppäällä puolisollla ei ollut oikeutta elatusapuun, ellei tästä ollut erittäin painavien syiden nojalla tarvetta poiketa.

Toinen aiemmin voimassa ollut avioliittolain säännös, jonka voidaan katsoa liittyneen avioeron jälkeiseen elatukseen ja elatusapuun, oli aiemmin voimassa ollut AL 78.1 §, joka sisälsi säännöksen puolison oikeudesta vahingonkorvaukseen. Säännös kuului seuraavasti: *”kun puoliset tuomitaan avioeroon ja toinen heistä on pääasiallisesti syyppää siihen, voidaan hänet velvoittaa suorittamaan toiselle puolisolle vahingonkorvausta sen mukaan, kuin puolisoitten varallisuussuhteisiin ja muihin seikkoihin katsoen harkitaan kohtuulliseksi”*.¹⁷² Vaikka vahingonkorvaussäännös edellyttikin syyllisyyden osoittamisen lisäksi aineellisen tai immateriaalisen vahingon tapahtumista, on säännöksen soveltamisen kuitenkin osoitettu enemmänkin liittyneen taloudellisiin seikkoihin eli lähinnä vailla työtä ja työpaikkaa olleen avioavaimon toimeentulon parantamiseen.¹⁷³ Näin ollen myös vahingonkorvaussäännöksen voidaan katsoa olleen läheisesti kytköksissä avioliittolain elatus- ja myöskin ositussäännöksiin.¹⁷⁴

Nykyinen avioliittolakihan tuli voimaan aikana, jolloin perinteinen työnjakoavioliitto oli yleinen perhemuoto ja naisten työssäkäynti kodin ulkopuolella oli huomattavasti harvinaisempaa kuin nykypäivänä. Vaimo oli yleensä hyvinkin riippuvainen aviopuolisonsa tuloista ja toimeentuloturva oli hyvin vahvasti sidoksissa avioliittoon ja siitä tulleeeseen turvaan. Naisten palkkataso oli myös hyvin alhainen, joten vaikka aviovaimo olisikin käynyt ansiotyössä kodin ulkopuolella, ei hänen toimeentulonsa siitä olisi kovinkaan kummoisesti

¹⁷¹ Ks. historiallisista seikoista tarkemmin esimerkiksi KM 1983:20 s. 193.

¹⁷² Ks. vahingonkorvaussäännöksestä tarkemmin esimerkiksi Huttunen 1945 s. 148 – 153 ja Rautiala 1946 s. 167 – 172.

¹⁷³ Oulasmaa 1994 s. 119 sisennetty teksti.

¹⁷⁴ Oulasmaa 1994 s. 119 sisennetty.

karttunut. Tämä heijastui myös avioliiton päättymisen jälkeiseen aikaan, sillä naisen toimeentulo, joka oli ollut lähes kokonaan sidoksissa avioliittoon ja miehen tuloihin, oli hyvin heikko avioliiton purkaantumisen jälkeen.¹⁷⁵ AL 79 §:n säätäminen oli siis tarpeen, vaikkakin edellytykset elatusavun saannille olivatkin tiukat, joten minkäänäköistä automaattia puolison oikeudelle saada elatusapua ei säännöksestä tullut.

Kuten jo on useaan kertaan todettu, vuoden 1988 avioliittolain osittaisuudistus on merkittävä vedenjakaja suomalaisessa avioliitto-oikeudessa. Koska syyllisyysperuste poistettiin tuolloin avioliittolaista, vaikutti se samalla myöskin avioeron jälkeiseen elatusapuun. Syyllisyysperusteen kytkentää elatusapusäännökseen oltiin kritisoitu jo aiemmin, sillä naisen ja miehen taloudellisesta eriarvoisuudesta johtuen syyllisyysperusteen kytkentä aiheutti sen, että ainoastaan oikeastaan naista voitiin kyseisen säännöksen perusteella rangaista uskottomuudesta, sillä parempiosaisen miehen ei tarvinnut pelätä elatuksensa menettämistä. Syyllisyysperusteen poistamista elatussääntelystä perusteltiin myös sillä, että tarveperuste oli olemassa siitä huolimatta, kuka eroon oli syyllinen.¹⁷⁶

Nykyisen muotonsa avioeron jälkeistä elatusapua koskeva säännös sai siis vuonna 1987 osittaisuudistuksen yhteydessä, ja se kuuluu seuraavasti: *”kun tuomitaan avioeroon ja puolison katsotaan tarvitsevan elatusapua, tuomioistuin voi velvoittaa toisen puolison suorittamaan elatusapua sen mukaan kuin hänen kykyynsä ja muihin seikkoihin nähden harkitaan kohtuulliseksi”* (AL 48.1 §). Kun säännöstä vertaan aiemmin voimassa olleeseen AL 79.1 §:iin, voidaan havaita, että säännös on säilynyt muuttumattomana lukuun ottamatta edellä kerrottua syyllisyysperusteen poistamista.¹⁷⁷

Jos säännöksen sanamuoto säilyi vuoden 1987 osittaisuudistuksessa lähes muuttumattomana, niin muuttumattomana on säilynyt myöskin se, että avioeron jälkeistä aikaa koskeva elatusapusäännös on luonteeltaan poikkeussäännös. Kuten esimerkiksi *Oulasmaa* on todennut, elatusapusäännöksen muuttumattomuutta osoittava keskeinen seikka on se, että puolison eronjälkeinen elatusvelvollisuus ja elatusavun määrääminen avioeron jälkeiseen aikaan on nähty koko avioliittolain voimassaoloajan poikkeusluonteiseksi

¹⁷⁵ Ks. ajankuvasta ja säännöksen säätämiseen vaikuttaneista syistä tarkemmin KM 1983:20 s. 193 – 194.

¹⁷⁶ Ks. perusteista syyllisyysperusteen poistamiselle tarkemmin KM 1983:20 s. 205 – 206.

¹⁷⁷ Toisaalta tämä olikin lainsäätäjän tarkoitus, sillä lain esitöiden mukaan uudistukset joita vuoden 1987 osittaisuudistuksessa elatussäännöksiin tehtiin, olivat luonteeltaan lähinnä teknisiä tarkistuksia. Lisäksi hallituksen esityksessä erityisesti korostetaan, että uudistusehdotusten tavoitteena ei ole laajentaa tai supistaa puolison elatusvelvollisuutta esimerkiksi avioeron jälkeen siitä, millaiseksi se on nykyisessä käytännössä vakiintunut. Ks. HE 62/1986 vp, s. 23.

järjestelyksi.¹⁷⁸ Itsensä elättämisen pääsääntö on nähty ja nähdään niin vahvana, että elatusaputuomiot ovat jääneet hyvin harvalukuisiksi.

Elatusapuvaateita esitetään tuomioistuimissa hyvin harvoin, mutta eivät ne täysin kuolleeksi kirjaimeksi ole jääneet.¹⁷⁹ Elatusapuvaateiden vähyyttä ja harvinaisuutta voidaan perustella kahdella keskeisellä syyllä: naisten työssäkäynnin yleistymisellä ja naisten korkealla työllisyysasteella sekä yleisen toimeentuloturvan kattavuudella.¹⁸⁰ Kuten edellä kerrottiin, elatusapusäännökset säädettiin aikana, jolloin avioliitto toimi hyvin vahvasti kotityötä tehneen vaimon elatuslaitoksena ja naisen taloudellinen tilanne avioeron jälkeen oli usein hyvin heikko. *Koskelo* on todennut, että avioliitto voi toki yhä toimia kotityötä tekevän naisen elatuslaitoksena niin kauan kuin avioliitto kestää, mutta tällaisen elatussuhteen pysyvyys on hyvin epävarmaa.¹⁸¹ Kotona vietetyt vuodet heikentävät erilaisten sosiaaliturvaetuuksien kertymää ja myöskin useamman vuoden poissaolo työmarkkinoilta voi heikentää uudelleentyöllistymismahdollisuuksia. Tosiasia on kuitenkin se, että kahden palkansaajan perhemalli on tänä päivänä hyvin yleinen, eikä naisen ja miehen työllistymisen välillä ole varmastikaan merkittäviä eroavaisuuksia. Lisäksi tarkastelussa tulee koko ajan muistaa se, että vaikka paljon puhutaan naisten heikommasta taloudellisesta asemasta avioeron yhteydessä, koskettavat ongelmat yhtä lailla myös miehiä. Nykypäivänä ei ole epätavanomaista esimerkiksi se, että mies käyttää perhevapaamahdollisuuksia ja on poissa työelämästä jonkin aikaa. Sellaisissa maissa joissa vallalla on yhden perheenelättäjän traditio, erilaiset avioeron jälkeiset elatusratkaisut ovat suuremmassa roolissa kuin meidän oikeusjärjestelmässämme.¹⁸² Elatusapujen harvinaisuus on seurausta myös Suomen kattavasta sosiaaliturvasta, sillä kantavana ajatuksena on se, että yhteiskunnan tulee kantaa viimesijainen vastuu yksilön toimeentulosta, eikä tätä tehtävää voida säilyttää entisen puolison vastuulle. Jokaisen yksilön oikeus sosiaaliturvaan ja vähimmäistoimeentuloon on myös perustuslaissa (731/1999, PL) säädetty perusoikeus (PL 19 §). Suomalaisessa elatusjärjestelmässä yhteiskunnan vastuu ja velvollisuus huolehtia heikommista on asetettu ensisijaiseksi puolison yksityisoikeudelliseen elatukseen nähden.¹⁸³

¹⁷⁸ Oulasmaa 1994 s. 120.

¹⁷⁹ Harvinaisia elatusapuihin liittyvät kanteet toki ovat, esimerkiksi vuonna 2017 käräjäoikeuksissa käsiteltiin 2 kpl puolison elatusavun vahvistamiseen liittyvää asiaa, ks. tuomioistuinten työtilasto 2017 s. 297.

¹⁸⁰ Näin esimerkiksi Gottberg 1995a, s. 142.

¹⁸¹ Koskelo Oikeus 1988 s. 24.

¹⁸² Pyökkänen 1992 s. 145.

¹⁸³ Esimerkiksi Gottberg 1994 s. 17.

Kuten tutkielman alkupuolella on käynyt ilmi, avioliittolain elatussäännösten yhtenä funktiona voidaan nähdä olevan heikomman osapuolen suojaaminen. Ongelmana voidaan kuitenkin heikomman suojan näkökulmasta nähdä se, että elatusapujärjestelmä ei toimi niissä tilanteissa joissa taloudellisen tuen tarve olisi kaikkein suurin. Tämä johtuu siitä, että elatusapua harkittaessa elatuskyky toimii keskeisenä edellytyksenä elatusavun tuomitsemiselle. Jos puolisoilla ei ole elatuskykyä, ei elatusapua voida myöskään tuomita, vaikka toinen puoliso olisi selvästi taloudellisen tuen tarpeessa. *Oulasmaa* onkin todennut, että on täysin oikeutettua sanoa, että yksityinen elatusjärjestelmä lakkaa toimimasta juuri niissä tilanteissa ja niiden ihmisten kohdalla jotka elatuksen tarpeessa eniten olisivat.¹⁸⁴

Mahdollisen avioeron jälkeisen elatusavun ero edellisessä luvussa käsitelyyn avioliiton aikaiseen elatusapuun on siinä, että liiton päättymisen jälkeen elintason ei enää tarvitse entisten puolisoitten välillä olla yhteneväinen. Minkäänäköistä velvollisuutta niukkuuden jakamiseen ei ole, ja puoliso voi joutua kohtaamaan merkittävänkin elintason laskun verrattuna avioliiton aikaiseen tilaan.¹⁸⁵ Näihin seikkoihin syvennyttään tarkemmin tutkielman seuraavissa alaluvuissa, joissa käydään tarkemmin läpi avioeron jälkeisen elatusavun edellytyksiä.

Heikomman suojaan liittyen varsinkin naisoikeudellisessa tutkimuksessa on esitetty voimakastakin kritiikkiä avioeron jälkeiseen elatusapuun liittyen, sillä on katsottu, että taloudellinen riippuvuus entisestä puolisoista tekisi naisen asemasta epäitsenäisen.¹⁸⁶ Taloudellisen riippuvuussuhteen jatkuminen entiseen puolisoon voi olla myös omalla tavallaan nöyryyttävää, sillä varsinkin jos ero on ollut vaikea, voi puolisoilla olla halu näyttää toiselle pärjäävänsä itse. Heikomman suoja elatusapuun liittyen näyttäytyykin tavallaan kahdella eri tavalla: ensinnäkin se on heikomman suojaksi säädetty, vaikkakin juuri em. elatuskyky -kriteeristä johtuen järjestelmä ei tavoita eniten elatuksen tarpeessa olevia, mutta toisaalta se voi entisestään heikentää jo valmiiksi heikompa osapuolta taloudellisen riippuvuussuhteen muodossa. Toisaalta avioeron jälkeinen elatusapu tulee sovellettavaksi niin harvoin, että edellä kuvatun kaltaiset esimerkkiajatukset taloudellisesta riippuvuussuhteesta harvoin edes tulevat konkreettisiksi. *Pylkkänen* onkin todennut, että

¹⁸⁴ Oulasmaa 1994 s. 126.

¹⁸⁵ Ks. esimerkiksi Lohi 2016 s. 320.

¹⁸⁶ Ks. tällaisesta argumentaatiosta esimerkiksi Pylkkänen 1994 s. 133 – 134.

elatusapujen poikkeusluonteisuuden ja harvan sovellettavuuden ajatuksena on ollut torjua elinikäiset elatussuhteet ja kannustaa naisia itsenäiseen elämään.¹⁸⁷

Ennen tarkempaa syventymistä avioeron jälkeisen elatusavun edellytyksiin, on vielä hyvä muistuttaa siitä, että myöskin AL 48.1 §:n mukaista elatusapua koskee puolisoiden välinen sopimusvapaus. Puolisoilla on oikeus tehdä keskenään niin halutessaan sopimus avioeron jälkeen suoritettavasta elatusavusta (AL 51.1 §). Puolisoiden välisiä elatusapusopimuksia ei tämän tutkielman piirissä käsitellä sen tarkemmin, mutta on siis hyvä muistaa, että tuomioistuintie ei ole ainoa oikea, eikä myöskään välttämättä suositeltava tie elatusapuihin liittyen. Puolisoiden keskinäisillä sopimuksilla myös varmasti usein päästään molempia enemmän tyydyttäviin ratkaisuihin, toisin kuin tuomioistuimessa riitelemällä.

4.3 Avioeron jälkeisen elatusavun edellytykset

Kuten edellä kävi ilmi, avioeron jälkeisestä elatusavusta säädetään avioliittolain 48.1 §:ssa. Säännöstä lukemalla voidaan havaita, että avioeron jälkeiselle elatusavulle on hahmotettavissa kolme edellytystä: elatuksen *tarve*, toisen puolison elatuskyky ja se, että elatusavun tuomitsemisen tulee olla muihin seikkoihin nähden *kohtuullista*.

AL 48 §:n elatusapusäännös on sisällöltään ns. joustava normi.¹⁸⁸ Elatuksen tarpeen ja elatusvelvollisen maksukyvyyn lisäksi elatusavun mahdollista tarvetta tulee arvioida kohtuussyillä. Tämänkaltainen muotoilu jättää säännöksen sisällön hyvin avoimeksi, ja tuomioistuimen tehtäväksi jää sen arviointi, onko avioeron jälkeiselle elatusavulle kulloinkin käsiteltävänä olevassa tapauksessa edellytyksiä. *Saarenpää* on arvostellut sitä, että säännöksen sisällön tarkempi määrittely on jäänyt puutteelliseksi, eikä lain esitöistäkään ole saatavissa liioin apua tulkintaan.¹⁸⁹ *Saarenpää* nostaa esiin sen seikan, että elatusapusäännös on peräisin olennaisesti erilaisen perhekäsityksen aikakaudelta, joten lain esitöissä olisi voinut olettaa olevan jonkinäköistä tarkennusta elatusavun tuomisemisen edellytyksiin.¹⁹⁰ Edellähän on jo käynyt ilmi se seikka, että vuoden 1988 avioliittolain osittaisuudistuksen yhteydessä elatussäännöksiä ei muutettu oikeastaan lainkaan, vaan niihin kohdistettiin ainoastaan teknisinä pidettäviä muutoksia ja selvennyksen luonteisia

¹⁸⁷ Pyökkänen 1994 s.133 – 134.

¹⁸⁸ Aarnio – Helin 1992 s. 39.

¹⁸⁹ Ks. Saarenpää 1992 s. 184.

¹⁹⁰ Saarenpää 1992 s. 184. Säännöksen perusteluiden puutteellisuuden kritiikistä myös esimerkiksi Gottberg 1995a s. 127.

tarkistuksia.¹⁹¹ Tästä syystä on helppo yhtyä Saarenpään näkemykseen siitä, että jonkinnäköinen tarkennus elatusapusäännöksen sisältöön olisi esitöiden osalta voinut olla paikallaan, sillä perhekäsitys ja avioperheen elämä on muuttunut paljon sitten vuoden 1929 avioliittolain voimaantulon.

Seuraavaksi käydään läpi näitä kolmea avioeron jälkeiselle elatusavulle AL 48.1 §:ssa asetettua edellytystä. Koska säännös tosiaan on ns. joustava normi, eli säännöksen sisällön määrittämisessä oikeuskäytännöllä on hyvin keskeinen merkitys, tarkastellaan alaluvussa 4.5 oikeuskäytännön esimerkkien kautta sitä, miten säännöstä on tulkittu.¹⁹² Toki se jo edellä esiin noussut seikka elatusaputuomioiden vähäisestä lukumäärästä tekee oikeuskäytännön tarkastelusta suhteellisen suppeaa, sillä avioeron jälkeistä elatusapua koskevia tuomioistuinratkaisuja on annettu suhteellisen vähän.

4.3.1 Elatuksen tarve

Ensimmäisenä kriteerinä avioeron jälkeiselle elatusavulle tarkastellaan elatuksen tarvetta. Kuten AL 48.1 §:ssa sanotaan, ”kun tuomitaan avioeroon ja puolison katsotaan *tarvitsevan* elatusapua, tuomioistuin voi velvoittaa...”. Tarveperusteessa on kyse siitä, että puolisoilla on taloudellisen tuen tarve johtuen hänen omasta huonosta taloudellisesta asemastaan.¹⁹³ Puolison huono taloudellinen asema voi olla seurausta monesta eri seikasta, mutta tavallisimmin syynä on ammattitaidottomuus, koulutuksen puute, työttömyys, sairaus tai vanhuus.¹⁹⁴ Ehkä tyypillisin tapaus, jossa puolison voidaan katsoa olevan taloudellisen tuen tarpeessa avioeron jälkeen, on tilanne, jossa puoliso on useamman vuoden ajan ollut kotona hoitaen lapsia ja kotia, ja tästä johtuen hänen työkokemuksensa voi olla suhteellisen olematon tai voi olla jopa niin, että koulutusta ei ole ollenkaan. Näihin kysymyksiin ja tämänkaltaisiin tilanteisiin palataan tarkemmin oikeuskäytäntöä käsittelevässä alaluvussa.

Kuten *Lohi* on todennut, ilmentää tarvekriteeri avioeron jälkeen pääsääntönä olevaa itsensä elättämisen periaatetta.¹⁹⁵ Puolisoiden tulee pääsääntöisesti itse huolehtia omasta elatuksestaan ja toimentulostaan avioliiton päättymisen jälkeen. Vaikka puoliso olisi ollut täysin toisen puolison elatuksen varassa, ei tästä suoraan kuitenkaan synny oikeutta siihen, että entisen puolison tulisi huolehtia toimeentulosta myöskin avioeron jälkeen.

¹⁹¹ HE 62/1986 vp, s. 23.

¹⁹² Oikeuskäytännön merkityksestä AL 48.1 §:n tulkinnassa ks. tarkemmin Oulasmaa 1994 s. 121.

¹⁹³ Välimäki 1995 s. 167.

¹⁹⁴ Välimäki 1995 s. 167.

¹⁹⁵ Lohi 2016 s. 319.

Suomalaisessa järjestelmässä yhteiskunnan julkinen elatus katsotaan ensisijaiseksi suhteessa yksityiseen elatukseen, joten pääsääntöisesti eron jälkeinen elatus tulee hankkia ensisijaisesti joko omilla tuloilla ja varallisuudella¹⁹⁶, tai sitten viimesijaisesti yhteiskunnan tarjoamaa sosiaaliturvaa hyödyntämällä.¹⁹⁷ Koska yhteiskunnan julkinen tuki katsotaan ensisijaiseksi, tulee käsillä olla jokin erityinen peruste sille, että itseään elättämään kykenemätön puoliso voisi kohdistaa hänelle kuuluvan perusturvan ylittävän lisävaateen entiseen puolisoonsa.¹⁹⁸

Kuten edellä on käynyt ilmi, avioliiton aikaisen elatusavun kohdalla elatuksen tason tulee puolisoitten välillä olla yhtenäinen, mutta tilanne muuttuu avioeron myötä. Koska puolisoitten välinen elatussuhde pääsääntöisesti päättyy, ei myöskään puolisoitten elintasojen enää tarvitse olla yhtenevät.¹⁹⁹ Tästä seuraa se, että henkilön elintaso voi kokea hyvinkin radikaalin muutoksen, mutta tämä ei kuitenkaan ole peruste tai oikeutus eron jälkeiselle elatusavulle. Eron myötä puolison tuleekin varautua elintasonsa ehkä hyvinkin merkittävään heikkenemiseen.²⁰⁰ Taloudellisesti heikommassa asemassa oleva puoliso saattaa kokea elintasonsa muuttumisen ehkä hyvinkin epäreiluksi, mutta valitettavasti elatusavun määräämiseen eivät ns. henkilökohtaiset tuntemukset vaikuta. Vaikka avioeroissa ei enää etsitä syyllisiä, on esimerkiksi oikeuskäytäntöä tarkasteltaessa selvää kuitenkin se, että myös muita kuin taloudellisia seikkoja tuodaan esiin elatusapuvaateiden yhteydessä omien vaatimusten tueksi.²⁰¹

¹⁹⁶ Esimerkiksi ratkaisu KKO 1931 II 448: *”Vaimon avioerojutussa tekemä elatusapuvaatimus hylättiin, kun vaimo joka omisti muun muassa kiinteistöjä, ei ollut näyttänyt olevansa elatusavun tarpeessa”*.

¹⁹⁷ Esimerkiksi Aarnio – Helin 1992 s. 39. Ks. myös Huttunen 1945 s. 155, jossa todetaan, että toista puolisoa ei ole syytä velvoittaa suorittamaan elatusapua silloin *”kun ammattitaitoinen puoliso on vielä ikänsä ja terveytensä puolesta kykenevä elättämään itsensä eikä siinä kohden esteenä ole esimerkiksi lasten huolto ja kasvatusta”*. Ks. elatuksen tarpeesta myös esimerkiksi Rautiala 1946 s. 178.

¹⁹⁸ Gottberg KKO 1993:78 s. 503.

¹⁹⁹ Ks. esimerkiksi Takki DL 1975 s. 195, jossa todetaan avioeron jälkeisen elatusavun osalta, että eronnut aviopuoliso voidaan velvoittaa tyydyttämään entisen puolisonsa elämäntarpeita vain *”kohtuuden sanelemassa mitassa”*. Takin mukaan tämä tarkoittaa sitä, että avioeron jälkeen *”elatusvaateen alaa määrittävä standardi on kapeampi kuin avioliiton aikana, jolloin elatuksen on oltava asianmukainen, ja että puolison elämäntarpeita voidaan siis eron jälkeen sisällyttää hänen elatusvaateensa alaan rajoitetummin kuin avioliiton kestäessä”*.

²⁰⁰ Ks. esimerkiksi Lohi 2016 s. 320.

²⁰¹ Esimerkiksi eräässä hovioikeuden tapauksessa (Helsingin HO 30.8.2002 S 01/2672 Nro 2563) aviomies vetosi vastineessaan vaimonsa elatusapuvaateeseen mm. siihen, että elatusapua ei tulisi tuomita maksettavaksi, sillä vaimo oli pahoinpidellyt miestään avioliiton aikana. Myös esimerkiksi Turun hovioikeudessa käsitellyssä tapauksessa (Turun HO 20.5.2003 S 02/739 Nro 1449) vaimo vetosi elatusapuvaateensa tueksi mm. siihen, että mies oli syyppää puolisoitten eroon ja siihen, että mies oli pahoinpidellyt häntä avioliiton aikana.

Elatuksen tarpeen arviointi ei ole helppoa, eikä esimerkiksi lain esitöistä ole luettavissa minkään näköistä tarkennusta elatuksen tarpeen määrittelyyn.²⁰² Toisaalta mitään tiettyä sapluunaa olisi ehkä vaikeakin tehdä, koska jokainen tapaus muodostaa oman tilanteensa, eikä avioliittoja ja puolisoitten taloudellisia tilanteita voida asettaa samaan muottiin. *Nousiainen* onkin todennut, että elatuksen tarve itsessään on erittäin ongelmallinen kriteeri, sillä ei ole olemassa yksiselitteistä tapaa määrittellä sitä, minkälaista elatusta henkilöllä on tarve saada.²⁰³ Minimitaso on tietysti tavallaan määriteltävissä, sillä PL 19.1 §:n mukaanhan jokaisella on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.

Saarenpää on erottanut elatustarpeen arvioinnin edellytyksiä tarkastellessaan neljä eri näkökulmaa: elämisen laadun, sanktiot, sosiaaliturvan ja varallisuuden käytön. *Elämisen laadun* jatkuvuuden turvaaminen ei Saarenpään mukaan voi sellaisenaan olla peruste elatusavun tuomitsemiselle, sillä elatuksen tarve ja elämisen laatu ovat keskenään kaksi eri asiaa. Saarenpään mukaan myöskään *sanktiona* elatusapua ei ole oikeutta käyttää. Vaikka toinen puolisoista jäisi eron jälkeen huomattavasti parempiin olosuhteisiin kuin toinen puoliso, ei häntä silti voida velvoittaa suorittamaan elatusapua toisen heikomman taloudellisen aseman vuoksi. *Sosiaaliturvan* näkökulmasta se seikka, että puolison elatus jää pelkän sosiaaliturvan varaan siitä syystä, että puoliso ei muulla tavoin kykene itseään elättämään, ei Saarenpään mukaan myöskään voine olla yksin perusteena elatusavun tuomitsemiselle. Ongelma kiteytyy kootusti kysymykseen siitä, että tuleeko entisen puolison vastata siitä, että yhteiskunnan tarjoama perusturva on heikko? *Varallisuuden käytön* näkökulmalla Saarenpää tarkoittaa luokittelussaan sitä, että jos puoliso saa osituksessa itselleen omaisuutta jota realisoimalla hän voisi turvata oman elatuksensa, voidaanko hänen silti edelleen katsoa olevan elatuksen tarpeessa?²⁰⁴

Elatuksen tarve avioeron jälkeen on kiinteässä yhteydessä osituksen lopputulokseen.²⁰⁵ Kuten jo tutkielmassa on aiemmin lyhyesti mainittu, elatusapujärjestelmä linkittyy ositukseen kolmella eri tavalla, joista tämän tutkielman piirissä tarkastellaan kahta liitoskohtaa, eli elatuksen tarpeen sidonnaisuutta osituksen lopputulokseen sekä tutkielman viidennessä luvussa käsiteltävää osituksen sovittelun liitännäisyyttä

²⁰² Ks. esimerkiksi Takki DL 1975 s. 197 – 198, jossa listaus erilaisista seikoista joita voidaan ottaa huomioon elatuksen tarvetta arvioitaessa. Vrt. myös lapsen elatuksesta annetun lain 1 §, jossa yksityiskohtaisesti kuvataan lapsen elatustarpeen sisältöä.

²⁰³ Nousiainen 1994 s. 6.

²⁰⁴ Ks. Saarenpään elatustarpeen arvioinnin luokittelusta tarkemmin Saarenpää 1992 s. 185 – 188.

²⁰⁵ Esimerkiksi Gottberg 1995a s. 107. Ks. myös esimerkiksi KM 1970: A 8 s. 98, jossa todetaan, että yhtenä elatuksen tarpeen arvioinnin seikkana tulee ottaa huomioon omaisuuden osituksen tulos.

elatusapujärjestelmään.²⁰⁶ Jos taloudellisesti heikommassa asemassa olevalle puolisolle saadaan turvatuksi osituksessa esimerkiksi asunto, voi olla mahdollista, että tämän jälkeen elatusavulle ei enää välttämättä ole AL 48.1 §:n mukaisia perusteita.²⁰⁷

4.3.2 Elatuskyky

Toisena kriteerinä avioeron jälkeiselle elatusavulle tarkastellaan elatuskykyä. AL 48.1 §:n mukaan ”...tuomioistuin voi velvoittaa toisen puolison suorittamaan elatusapua sen mukaan kuin hänen *kykynsä* ja muihin seikkoihin nähden harkitaan kohtuulliseksi”.

Elatuskykyä ja sen arviointia on käsitelty edellä tutkielman luvussa 3.3.1. AL 46.1 §:n mukaisen elatusvelvollisuuden käsittelyn yhteydessä. Myös elatusapuja koskevassa harkinnassa voidaan käyttää elatuskyvyn arvioinnissa samoja kriteerejä, joten tässä yhteydessä voidaan paljossa viitata edellä esitettyyn. Se seikka kuitenkin tulee ottaa huomioon, että kuten elatuksen tason kohdalla myös elatuskyvyn arvioinnin osalta avioliiton purkautumisen myötä arvioinnin taso muuttuu. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että myös elatuskykyisyyden arvioinnin osalta voidaan noudattaa *ankarampaa linjaa* kuin avioliiton aikana.²⁰⁸ *Lohen* näkemyksen mukaan elatusavun suorittamisesta voinee kieltäytyä puutteellisen elatuskyvyn perusteella myös sellainen puoliso, jonka taloudellinen asema on jonkin verran vahvempi kuin elatusapuvaatimuksen esittäneellä puolisollla.²⁰⁹ Kuten edellä on jo käynyt ilmi, avioeron jälkeen puolisojen elintasojen ei enää tarvitse olla yhteneväiset, vaan elintasossa voi tapahtua merkittäviäkin muutoksia. Velvollisuutta niukkuuden jakamiseen ei ole, vaan kummankin puolison tulee huolehtia pääsääntöisesti omasta elatuksestaan. Elatusavun tuomitsemisesta ei missään tilanteessa saa seurata sitä, että elatusvelvollinen joutuisi tämän johdosta hakemaan toimeentulotukea.²¹⁰

Edellä on lyhyesti viitattu jo siihen ongelmaan mikä elatuksen tarpeen ja elatuskyvyn välillä vallitsee. Ongelma liittyy siihen, että vaikka toinen puoliso olisi taloudellisen tuen tarpeessa ei elatusapua voida tuomita, jos toisella puolisollla ei ole siihen vaadittavaa elatuskykyä. *Oulasmaan* toteamus siitä, että yksityinen elatusjärjestelmä lakkaa toimimasta juuri niissä tilanteissa ja niiden henkilöiden kohdalla jotka kaikkein eniten olisivat elatuksen tarpeessa,

²⁰⁶ Kolmas sidonnaisuus osituksen ja elatusapujärjestelmän välillä ovat erilaiset ositussidonnaiset sopimusjärjestelyt, joita ei käsitellä tämän tutkielman yhteydessä. Ks. aihepiiristä esimerkiksi Gottberg-Talve 1991 s. 75 – 89.

²⁰⁷ Gottberg 1995a s. 107.

²⁰⁸ Esimerkiksi Lohi 2016 s. 320.

²⁰⁹ Lohi 2016 s. 320.

²¹⁰ Lohi 2016 s. 320.

on varmasti monilta osin paikkansa pitävä.²¹¹ Ongelma koskettaa alemman tuloluokan puolisoita, koska ylempiä tuloluokkia koskevissa elatusaputilanteissa elatusjärjestelmä toimii paremmin, ja usein jo osituksessa saatavalla omaisuudella pystytään näissä tilanteissa turvaamaan toisen puolison toimeentuloturvan tarvetta.²¹²

4.3.3 Kohtuullisuuskriteeri

Kolmantena kriteerinä avioeron jälkeiselle elatusavulle tarkastellaan niin sanottua kohtuullisuuskriteeriä. AL 48.1 §:n mukaan elatuksen tarpeen ja elatuskyvyn ohella elatusavun tuomitseminen edellyttää sitä, että se *”harkitaan muihin seikkoihin nähden kohtuulliseksi”*. Kuten voidaan havaita, kyseessä on avoin, joustava normi, jonka arviointi on jätetty oikeuskäytännössä arvioitavaksi. Toisaalta avoin kohtuullisharkinta mahdollistaa jokaisen tapauksen yksilöllisten piirteiden huomioon ottamisen.²¹³

Mitä sitten ovat AL 48.1 §:ssä tarkoitetut *”muut seikat”*? Oikeuskirjallisuudessa on tämän kaltaisina seikkoina mainittu muun muassa puolisojen ikä, avioliiton kestoaika, lasten lukumäärä, ammatti ja ammattikoulutus, terveydentila ja puolisojen aikaisempi elintapa.²¹⁴

Kohtuullisuuskriteerin olemassaolosta seuraa elatusapuharkinnassa se seikka, että pelkästään avioliitossa olemalla ei esimerkiksi vailla koulutusta olevalla puolisoilla ole oikeutta elatusapuun, ei edes silloin, vaikka toinen puoliso olisi varakas.²¹⁵ Kohtuullisuuskriteerin arvioinnissa elatusapuharkinnan osana nousee merkittävästi esiin elatuksen tarpeen ja avioliiton välinen syy-yhteys. Oikeuskirjallisuudessa sekä oikeuskäytännössä on katsottu, että elatusavulle voisi olla perusteita lähinnä vain niissä tilanteissa, joissa puolison elatuksen tarve ja kyvyttömyys itsensä elättämiseen johtuu suoranaisesti avioliitosta.²¹⁶ Tämänkaltaisen tilanne voi olla käsillä, jos toinen puoliso on vuosikautia kestäneen avioliiton aikana ollut kotona huolehtien kodista ja lapsista jonka

²¹¹ Oulasmaa 1994 s. 126.

²¹² Oulasmaa 1994 s. 126.

²¹³ Lain esitöissä tuodaan tämän kohdan osalta ilmi se, että tarkoituksena on, että *”kunkin tapauksen olosuhteille ja yksilöllisille piirteille”* voidaan tarpeen mukaan antaa merkitystä elatusapuvollisuutta harkittaessa, kts. HE 62/1986 vp, s. 60.

²¹⁴ Näin Takki DL 1975 s. 201. Myös esimerkiksi Rautialan mukaan muina seikkoina voidaan ottaa huomioon avioliiton kesto, kts. Rautiala 1948b s. 116.

²¹⁵ Lohi 2016 s. 321.

²¹⁶ Näin esimerkiksi Aarnio – Helin 1992 s. 39 ja Lohi 2016 s. 321. Elatusavun ja avioliiton välinen syy-yhteys on tuotu esiin myös oikeuskäytännössä, esimerkiksi ratkaisun KKO 2004:104 perusteluiden kohdassa 10 todetaan, että *”puolison elatusapu avioliiton päättymisen jälkeen on kohtuullista ja tulee yleensä kysymykseen vain silloin, kun toinen puoliso on jäänyt vaille itsenäistä elatuskykyä avioliitosta johtuen. Avioero sellaisenaan ei siis ole peruste elatusavun saamiselle”*.

seurauksena hän on jäänyt joko kokonaan vaille koulutusta taikka hänen on hankala työllistyä puuttuvan työkokemuksen ja/tai vanhentuneen koulutuksen vuoksi. Kyseessä ovat siis yleensä perinteisessä työnjakoavioliitossa eläneet puoliset, joissa vaimo on jäänyt kotiin ja siten mahdollistanut miehensä uran luomisen ja varallisuuden kertymisen. Kotona vietetyt vuodet näkyvät suoraan myöskin heikentyneenä sosiaaliturvana, joten tämänkaltaisissa tilanteissa elatusapu voisi olla ikään kuin ”oikeudenmukainen” ratkaisu ja eräänlainen hyvitys toisen puolison uhrautumisesta kodin ja perheen hyväksi.²¹⁷ Arvioitaessa syy-yhteyttä elatuksen tarpeen ja avioliiton välillä on selvää se, että jos avioliitto on kestänyt hyvin lyhyen aikaa, ei todennäköisesti voida katsoa elatuksen tarpeen olevan seurausta avioliitosta.²¹⁸

4.4 Elatusavun määrästä ja suorittamistavasta

Elatusapukanteisiin liittyviä menettelykysymyksiä on käsitelty edellä jaksossa 3.4.3. Koska sekä AL 47 §:n että nyt käsiteltävän AL 48 §:n mukaisen elatusavun kohdalla menettelykysymykset ovat paljossa samoja, voidaan tässä yhteydessä viitata edellä esitettyyn.

Elatusavun suuruuden määrittäminen on jätetty niin lainsäädännön kuin oikeuskäytännönkin tasolla hyvin avoimeksi.²¹⁹ *Lohen* mukaan merkitystä voitaneen antaa samoille perusteille kuin pohdittaessa elatusapuvelvollisuuden syntyedellytyksiä.²²⁰ On kuitenkin hyvä muistaa se jo sanottu seikka, että elatuksen tason ei enää avioeron jälkeen tarvitse olla sama kuin avioliiton aikana. Mahdollinen elatusapu on tarkoitettu ainoastaan vähimmäistoimeentuloksi, eikä sillä ole tarkoitus tavoitella ylellisen elintason mahdollistavaa elämistä. Yksityisoikeudellinen elatus on Suomessa toissijainen suhteessa julkiseen

²¹⁷ Ks. esimerkiksi Gottberg 1995b s. 30, jossa kirjoittaja kuvailee AL 48 §:n mukaista elatusapua eräänlaiseksi vahingonkorvaukseksi, jolla voidaan tasoittaa perheen työnjaosta aiheutunutta kohtuutonta epätasaisuutta puolisoien eron jälkeiseen elatuskykyyn nähden. Ks. kuitenkin myös Gottberg 1995a s. 129 (av) 353 jossa todetaan, että kotityön hyvittäminen ei kuitenkaan saa aiheuttaa ylikompensaatiota sitä kautta, että puolisolle hyvitetään osituksen sovittelussa panostus kotityöhön ja lisäksi vielä maksettaisiin elatusapua. Jos kumpikin vaade esitetään, tulee ajallisesti myöhempää vaadetta arvioitava sen perusteella, onko kotityö hyvitetty jo aiemmin osituksessa tai elatuksen muodossa.

²¹⁸ Ks. myös Lohi 2016 s. 321 – 322, jossa Lohi pohtii sitä, onko elatustarpeen ja avioliiton välinen syy-yhteys ymmärrettävä elatusavun määräämisen täysin ehdottomaksi edellytykseksi. *Lohen* mukaan on mahdollista, että AL 48.1 §:n mukainen kohtuulliskriteeri voisi joissakin tilanteissa täytyä myös ilman tämänkaltaista syy-yhteyttä.

²¹⁹ Esimerkiksi Gottberg on oikeustapauskommentissaan KKO 2004:104 kritisoinut sitä, että oikeuskäytännössä on jäänyt täsmentämättä elatusavun määrän perusteiden arviointi, ratkaisuteksteissä usein viitataan ainoastaan ”kohtuullisuuteen”. Ks. tarkemmin Gottberg KKO 2004:104 s. 508.

²²⁰ Näin ollen huomioon tulisi ottaa elatuksen saajan tarpeet ja oma elatuskyky, elatusavun maksajan taloudellinen asema sekä erilaiset kohtuuskäytännöt. Ks. tästä tarkemmin Lohi 2016 s. 322.

elatukseen, eikä entistä puolisoa voida velvoittaa mahdollistamaan entiselle puolisolleen avioliiton aikaisen elintason säilymistä.

AL 48.2 §:n mukaan elatusavun suorittamistapoja on olemassa kolme: määräaikainen, toistaiseksi voimassaoleva sekä kertakaikkinen elatusapu. Yleisimpiä, niin sanottuja päävaihtoehtoja ovat määräaikainen ja toistaiseksi suoritettava elatusapu. Elatusavun tuomitseminen kertakaikkisena tulee kysymykseen vain hyvin poikkeuksellisesti.

Määräaikainen elatusapu näyttää oikeuskäytännön valossa muodostuneen elatusavun pääsuorittamismuodoksi.²²¹ Tietyksi määräajaksi tuomittava elatusapu on tarkoitettu erityisesti niin sanotun siirtymäajan turvaksi, eli sellaisen ajanjakson turvaksi jonka kuluessa puolison voidaan katsoa saavan asiansa järjestykseen niin, että hän kykenee jatkossa huolehtimaan omasta elatuksestaan taikka saa osituksessa hänelle määrätyt varat käyttöönsä.²²² Lainvalmisteluaineistossa on todettu, että tällaisen niin sanotun rehabilitoivan elatusavun enimmäispituudeksi voitaisiin määrätä kolme vuotta.²²³ Seuraavassa alaluvussa esiteltävät oikeuskäytännön esimerkit osoittavat tätä enimmäismääräajan ehdotusta noudatetun säännömukaisesti. Oikeuskirjallisuudessa on tuotu esiin se seikka, että jos avioliiton ja elatuksen tarpeen välillä ei ole nähtävissä syy-yhteyttä, kysymykseen voisi tulla enintään määräaikainen elatusapu.²²⁴

Toistaiseksi suoritettavaksi määrätty elatusapu on selvästi harvinaisempi kuin määräaikainen elatusapu. Lainvalmisteluaineiston mukaan tämänkaltainen pitkäaikaisturva voisi tulla kysymykseen vain poikkeuksellisesti, tilanteissa, jossa sitä voitaisiin pitää kohtuullisena ottaen huomioon avioliiton kesto, puolisojen varallisuus ja muut seikat.²²⁵ Toistuvaissuoritteista elatusapua voidaan toki kritisoida siitä syystä, että se luo pysyvän ja pitkäaikaisen taloudellisen siteen entisten aviopuolisoiden välille.²²⁶ Kuten edellä on jo tuotu esiin, etenkin naisoikeudellisessa tutkimuksessa puolison elatusapua ylipäätään on kritisoitu

²²¹ Myös oikeuskirjallisuudessa on korostettu määräaikaisen elatusavun ensisijaisuutta. Näin esimerkiksi Huttunen 1945 s. 156, Rautiala 1948b s. 117, Oulasmaa 1994 s. 111 sekä Lohi 2016 s. 323.

²²² Ks. HE 62/1986 vp s. 60, josta käy ilmi määräaikaisen elatusavun luontaisuus siirtymäajan turvana. Osituksessa saatavan omaisuuden vaikutus elatusapuun on mainittu esimerkiksi ratkaisussa KKO 1941 II 75: ”Avioerotuomiossa puolisolle osituksen toimittamiseen saakka maksettavaksi tuomittua elatusapua oli suoritettava siihen asti, kun hän oli saanut haltuunsa hänelle osituksen mukaan kuuluvan omaisuuden”.

²²³ Ks. tästä KM 1972: A 21 s. 205, jossa todetaan myös, että elatuksen tehtävänä olisi tällöin estää elintason äkillinen ja kohtuuton putoaminen.

²²⁴ Näin Aarnio – Helin 1992 s. 39.

²²⁵ KM 1972: A 21 s. 205, jossa todetaan myös, että toistuvaissuoritteisen elatusavun kohdalla olisi kiinnitettävä enenevää huomiota maksuvelvollisen muihin elatusvelvoitteisiin.

²²⁶ Esimerkiksi Lohi 2016 s. 324.

johtuen siitä, että sen on katsottu yhä entisestään vahvistavan naisen heikompaa asemaa ja luovan taloudellisen riippuvuussuhteen entistä puolisoa kohtaan.²²⁷

Sekä määräaikaisen että toistaiseksi suoritettavan elatusavun suorittamisvelvollisuus raukeaa AL 48.3 §:n mukaan silloin, jos elatusapuun oikeutettu menee uuteen avioliittoon. Elatusvelvollisuus siirtyy tällöin elatusapuun oikeutetun uudelle aviopuolisolle, joten perustetta entisen puolison elatusavun maksamiselle ei enää ole olemassa.²²⁸

Kolmas ja kaikkein harvinaisin elatusavun suorittamisvaihtoehto on elatusavun maksaminen *kertasuoritteisena*. AL 48.2 §:n mukaan elatusapu voidaan vahvistaa suoritettavaksi kertakaikkisena, jos elatusvelvollisen varallisuusolot ja muut seikat antavat siihen aiheutta. Lain esitöiden mukaan kertakaikkinen elatusapu voisi tulla käytettäväksi esimerkiksi silloin, jos elatusvelvollisella on omaisuutta mutta ainoastaan vähän tuloja silmällä pitäen määräämisen elatusavun suorittamista tai jos elatusvelvollinen asuu tai on muuttamassa toiseen maahan, mikä voisi vaikeuttaa elatusavun perintää.²²⁹ Kertasuoritteisen elatusavun hyvä puoli verrattuna esimerkiksi toistuvasuoritteiseksi määrättyyn elatusapuun nähden on se, että sen avulla pystytään torjumaan entisten aviopuolisoiden välinen jatkuva taloudellinen riippuvuussuhde sekä itsenäistämään heikommassa taloudellisessa asemassa oleva puoliso jo avioeron yhteydessä.²³⁰ Kertasuoritteinen elatusavun maksutapa kuitenkin elatusaputuomioissa aktualisoituu ilmeisesti hyvin harvoin.²³¹

AL 48 §:n mukaisen elatusavun muuttamisen ja palauttamisen osalta voidaan viitata edellä jaksossa 3.4.3 AL 47 §:n mukaisen elatusavun osalta esitettyyn.

²²⁷ Ks. tästä esimerkiksi Nousiainen 1994 s. 9.

²²⁸ *Avoliiton* solmimisen vaikutuksesta lainsäädännössä ei mainita mitään, eikä KKO:n oikeuskäytännössäkään ole ollut ratkaistavana kysymystä avoliiton vaikutuksesta elatusavun maksamiseen. Ks. kuitenkin Gottberg-Talve 1991 s. 86 jossa todetaan, että hovioikeuskäytännöstä on ollut luettavissa se seikka, että avoliittoa ei ole katsottu avioliittoon rinnastuvaksi elatusapuihin liittyen. Ratkaisu siitä, että avoliitto ei lakkautta elatusapuvuvelvollisuutta perustuu siihen, ettei avoliittoon ole Suomessa liitetty samanlaista elatusvelvollisuutta kuin avioliittoon, ks. tästä tarkemmin Gottberg 2013 s. 50.

²²⁹ HE 62/1986 vp, s.61. Ks. myös Välimäki 1995 s. 383 – 390, jossa pohditaan sitä, voisiko kertakaikkista elatusapua käyttää osituksessa kohtuuttoman lopputuloksen korjaamiseen, eli samanlaiseen päämäärään kuin osituksen sovittelua.

²³⁰ Ks. tästä Gottberg 1995a s. 171.

²³¹ Eriolaisten avioeroliitännäisten sopimusten osalta tilanne kuitenkin voi olla täysin toinen, sillä tämänkaltaisissa sopimusjärjestelyissä puoliset yleensä pyrkivät kertaratkaisuihin, jolloin ”clean break” tyyllisesti taloudelliset sidonnaisuudet puolisoitten välillä saadaan kerralla katkaistuksi. Kts. tästä Gottberg KKO 2004:104 s. 952.

4.5 Esimerkkejä AL 48 §:n mukaisesta elatusavusta oikeuskäytännössä

Avioeron jälkeinen elatusapu on jäänyt oikeuskäytännössä suhteellisen harvinaiseksi, johtuen toki jo siitä, että AL 48 §:n mukainen elatusapu on edellä kerrotulla tavalla tarkoitettu vain poikkeuksellisesti sovellettavaksi. Seuraavaksi käsiteltävät oikeustapaukset vahvistavat kuvaa puolisolle tuomitun avioeroelatuksen poikkeuksellisuudesta, vaikka toisaalta varsinkin KKO:n antamat ratkaisut antavat ymmärtää, että elatusavun tuomitseminen ei ole jäänyt oikeuskäytännössä täysin kuolleeksi kirjaimiksi.

Ratkaisussa *KKO 1992:33* oli kysymys pitkään kestäneestä avioliitosta, jossa vaimo oli hoitanut puolisoiden yhteistä kotia ja yhteisiä lapsia koko puolisoiden avioliiton ajan, yhteensä yli 20 vuotta. Koska vaimo oli ollut koko avioliiton ajan poissa kodin ulkopuolisesta ansiotyöstä, hän katsoi, että hänen elatuskykynsä oli huomattavasti tämän seurauksena heikentynyt. Vaimo oli koulutukseltaan röntgenhoitaja, mutta katsoi kotona vietettyjen vuosien vaikuttaneen heikentävästi sekä koulutuksen ajantasaisuuteen sekä mahdollisuuksiinsa työllistyä ko. alalle. Alioikeudessa esittämässään elatusapuvaateessa vaimo katsoi, että ottaen huomioon puolisoiden pitkään jatkunut avioliitto sekä hänen työskentelynsä kodin piirissä olisi kohtuullista määrätä hänen entinen miehensä maksamaan hänelle elatusapua. Vaimo vaati alun perin elatusapua tuomittavaksi 300 000 markkaa kertakaikkisena korvauksena, ja toissijaisesti 5000 markkaa kuukaudessa toistaiseksi voimassa olevana elatusapuna. Alioikeudessa annetussa elatusaputuomiossa päädyttiin kuitenkin siihen, että perusteita kertakaikkisen elatusavun tuomitsemiselle ei ole. Tuomioistuimen antamassa ratkaisussa todettiin, että hänen ikänsä (avioerohetkellä 49 vuotta) ja koulutuksensa sekä hänelle kuuluneen huomattavan varallisuuden huomioon ottaen hänen voitiin katsoa tarvitsevan elatusapua ainoastaan määräajaksi. Alioikeus velvoittikin miehen suorittamaan entiselle vaimolleen 2500 markkaa kuukaudessa 2 vuoden määräajaksi. Hovioikeus pysytti alioikeuden tuomion voimassa. KKO kuitenkin korotti vaimolle tuomitun elatusavun määrää ja velvoitti entisen miehen suorittamaan AL 48 §:n mukaista elatusapua 4000 markkaa kuukaudessa 2 vuoden määräajaksi. Edellähän on käynyt ilmi se seikka, että elatuksen tarpeen ja avioliiton välillä tulee pääsääntöisesti vallita syy-yhteys, jotta elatusavun tuomitseminen voisi tulla kyseeseen. KKO totesikin ratkaisuperusteluissaan, että suoranaisesti avioliitosta johtuvana elatuksen tarpeen perusteena voidaan pitää vaimon vieraantumista omasta ammatistaan, johtuen kodin ja lasten hoidosta pitkäaikaisen avioliiton aikana, josta seurauksena on ollut

työnsaantimahdollisuuksien heikentyminen. Myös KKO perusteli määräaikaista elatusapua siirtymäajan turvan luonteisena, sillä 2 vuoden määräajan kuluessa vaimolla katsottiin olevan tarpeeksi aikaa hakeutua työelämään sekä saada hänelle kuuluva varallisuus hallintaansa.

KKO antoi 1990 -luvulla myös toisen ennakkoratkaisun puolison avioeron jälkeiseen elatusapuun liittyen. Ratkaisussa *KKO 1993:78* oli kysymys siinä mielessä erilaisesta lähtötilanteesta kuin edellä, että nyt kyseessä oli jo eläkeiässä olevista henkilöistä. Vaimo vaati alioikeudessa elatusapua 1500 markkaa kuukaudessa perustuen avioliitosta johtuvaan elatuksen tarpeeseen. Hän oli avioliiton alkuaikoina jäänyt pois kodin ulkopuolisesta ansiotyöstä, jotta hän pystyisi hoitamaan puolisojen yhteisiä lapsia. Kotona vietettyjen vuosien (noin 10 vuotta) seurauksena hänen eläkkeensä oli jäänyt hyvin pieneksi. Alioikeus määräsi entisen puolison suorittamaan elatusapua 1500 markkaa toistaiseksi. Hovioikeus päätyi päinvastaiseen ratkaisuun ja totesi, ettei avioeron jälkeiselle elatusavulle ollut perusteita. Ratkaisu perustui siihen, että vaimon katsottiin saavan vanhuuseläkettä sekä saavan tulevassa osituksessa varallisuutta itselleen. Elatuksen tarvetta ei siis nähty olevan. KKO päätyi kuitenkin elatusavun tuomitsemisen kannalle. Ratkaisuperusteluissaan KKO muistutti pääsääntönä avioeron jälkeen vallitsevasta itsensä elättämisen periaatteesta. KKO totesi kuitenkin, että vaimon eläke oli jäänyt pieneksi johtuen avioliiton aikaisista kotona vietetyistä vuosista. KKO piti epätodennäköisenä myöskin sitä, että vaikka hän saisikin tulevassa osituksessa itselleen omaisuutta, ei vaimo kykene pelkästään noin 2500 markan eläkkeellään vastaamaan yksin omasta elatuksestaan. Avioliiton ja elatuksen tarpeen välillä oli selvä syy-yhteys. Ottaen huomioon molempien asianosaisten taloudellisesta asemasta esitetyn selvityksen, KKO katsoi, että kohtuullinen elatusavun määrä oli 1200 markkaa kuukaudessa siihen asti, kunnes elatuksen saaja täyttää 65 vuotta tai asiassa toisin määrätään.²³²

Ratkaisussa *KKO 2004:104* oli kysymys sekä AL 47 §:n että AL 48 §:n mukaisesta elatusavusta. Koska nyt käsitellään vain avioeroelatuksen liittyviä kysymyksiä, selostetaan tässä ratkaisua vain tältä osin. Kyseisessä tapauksessa ylioppilasmerkonomin koulutuksen omaava vaimo oli ollut avioliiton aikana poissa työelämästä 16 vuotta. Hän oli jäänyt kotiin puolisojen

²³² Ks. tästä ratkaisusta Kaisto – Oulasmaa 1994 s. 114, jossa todetaan ko. ratkaisun osuvasti tuovan esiin sen seikan, että ikä saa elatuskykyisyyden arvioinnissa vähäistä itsenäistä merkitystä. Elatuksen maksajaksi määrätty puoliso oli jo eläkeiässä, mutta hänen elatuskykynsä katsottiin silti riittäväksi elatusavun määräämiseen.

ensimmäisen lapsen syntyessä, ja hänen kotona olonsa oli hänen kertomansa mukaan ollut välttämätöntä vanhimman lapsen sairauden, lasten harrastusten ja puolison ulkomailla työskentelyn johdosta. Vaimo katsoi, että hänen työllistymisensä kotona vietettyjen vuosien johdosta puuttuvan työkokemuksen yms. seurauksena oli ainakin lyhyellä aikavälillä epätodennäköistä. Alemmissa oikeusasteissa oli katsottu, että perusteita AL 48 §:n mukaisen elatusavun tuomitsemiselle ei ollut. Myös KKO päätyi ratkaisussaan avioeroelatuksen osalta siihen, että perusteita elatusavun määräämiselle ei ollut. KKO perusteli ratkaisuaan sillä, että vaikka vaimo olikin ollut työelämästä pois 16 vuoden ajan, oli hänellä hänen ikänsä huomioon ottaen (avioeron hetkellä 49 vuotta) kuitenkin kohtuulliset mahdollisuudet työllistyä. KKO otti ratkaisussaan huomioon myös vaimon isänsä jälkeen toimitetussa perinnönjaossa saaman perinnön sekä osituksessa hänelle tulleen omaisuuden, joiden katsottiin osaltaan helpottavan hänen selviytymistään omasta elatuksestaan.

Vaikka toisella puolisollla olisi elatuskykyä, ei elatusapua voida tuomita ilman avioliitosta johtuvaa elatuksen tarvetta. Tämä käy hyvin ilmi hovioikeuden ratkaisusta (Helsingin HO 25.5.2011 S 10/1744 Nro 1582) jossa vaimo vaati entiseltä mieheltään elatusapua niin AL 47 §:n kuin AL 48 §:n osalta. Tässä yhteydessä keskitytään vain avioeron jälkeiseen elatusapuun. Vaimo vaati alun perin kärjäoikeudessa entiseltä puolisoltaan avioeron jälkeistä elatusapua ensisijaisesti 1500 euroa kuukaudessa toistaiseksi voimassa olevana elatusapuna, ja toissijaisesti kahden vuoden määräajaksi. Puolisoiden elintaso oli avioliiton aikana ollut hyvin korkea, sillä pankinjohtajana työskennelleen miehen kuukausitulot olivat keskimäärin yli 17 500 euroa kuukaudessa. Vaimo oli koulutukseltaan juristi, mutta oikeustieteellisen tutkinnon suorittamisesta oli avioerohetkellä lähes 20 vuotta. Hän oli välittömästi oikeustieteellisen tutkinnon suorittamisen jälkeen jäänyt kotiin huolehtimaan perheen lapsista. Kotona vietettyjen vuosien aikana hän oli opiskellut puutarhurin tutkinnon. Vaimon mukaan hänen kotiin jääminen oli ollut puolisojen yhteinen päätös ja hänen elatuksen tarpeensa oli suoraan syy-yhteydessä avioliittoon. Hänen mukaansa hänen kotiin jäämisensä oli mahdollistanut hänen entisen puolisonsa uran luomisen ja mittavan varallisuuden kertymisen. Kärjäoikeus kuitenkin päätyi siihen, ettei elatusavun määräämiselle avioliiton päättymisen jälkeen ollut perusteita. Myös hovioikeus päätyi samalla linjalle kärjäoikeuden kanssa. Hovioikeus lausui perusteluissaan AL 48 §:n mukaisen elatusapuvaatimuksen hylkäämisen osalta, että ottaen huomioon vaimon kaksi tutkintoa sekä hänen ikänsä (avioerohetkellä 44 vuotta) ja työkykyisyytensä, ei ole olemassa perusteita katsoa hänen

olevan elatuksen tarpeessa avioliitosta johtuen. Hovioikeus totesikin ratkaisun perusteluissa, että asiassa annetun selvityksen perusteella ei ilmennyt seikkoja jotka olisivat ilmentäneet vaimon kyvyttömyyttä huolehtia omasta elatuksestaan.

Yhteiskunnan ja sitä ympäröivän maailman jatkuvasti kasvava kansainvälistyminen on jo pidemmän aikaa ulottavat vaikutuksensa avioliittoihin ja sen seurauksena myöskin elatusjärjestelmään. Keskusteluissa elatusjärjestelmän tarpeellisuudesta nousevat usein esiin kansainväliset avioliitot, joissa elatuksen ja elatusavun tarve saattaa nousta esiin useammin kuin kotimaisissa avioliitoissa.²³³ Kansainvälistymisestä toimii hyvänä esimerkkinä ratkaisu *KKO 2010:3*, jossa kysymys oli thaimaalaisen vaimon ja suomalaisen miehen välisestä avioerosta ja siihen liittyvästä elatusapuvaateesta. Vaimo oli muuttanut avioliiton perusteella Suomeen, ja koko puolisoiden kymmenen vuotta kestäneen avioliiton ajan hoitanut kotona puolisoiden lapsia. Osan ajasta vaimo oli työskennellyt puolisoiden yhteisessä ravintolassa, jonka liiketoiminta oli kuitenkin jo päättynyt. Puolisoiden kesken oli solmittu kaiken avio-oikeuden poissulkeva avioehto. Vaimo vetosi elatusapuvaatimuksessaan taloudelliseen riippuvuussuhteeseensa entistä puolisoaan kohtaan ja siihen, että hän oli uhrannut oman taloudellisen etunsa perheen ja miehensä omaisuuden kartuttamisen hyväksi. Vaimo eli pelkän toimeentulotuen varassa, eikä hänen työllistymisensä maahanmuuttajana hänen oman näkemyksensä mukaan olisi helppoa. Entinen puoliso vastusti elatusapuvaatimusta vedoten puutteelliseen elatuskykyynsä sekä siihen, että hänen entinen vaimonsa ei ollut elatuksen tarpeessa. Käräjäoikeus hylkäsi vaimon elatusapuvaatimuksen avioeron jälkeisen elatuksen osalta, sillä käräjäoikeus katsoi hänen olevan ikänsä (avioerohetkellä 50 vuotta) ja muiden seikkojen perusteella työkykyinen. Myös hovioikeus päätyi sille kannalle, ettei edellytyksiä avioeron jälkeiselle elatusavulle ole. KKO kuitenkin päätyi päinvastaiseen ratkaisuun, ja velvoitti entisen aviomiehen suorittamaan elatusapua 300 euroa kuukaudessa 3 vuoden ajaksi. KKO perusteli ratkaisuaan sillä, että vaimo oli jäänyt vaille itsenäistä elatuskykyä, koska oli Suomessa toiminut kotia ja lapsia hoitavana perheenemäntänä lähes koko puolisoiden avioliiton ajan. Osittain kotona vietetyistä vuosista johtuen hänen suomen kielen taitonsa oli jäänyt puutteelliseksi ja häneltä puuttui myöskin ammatillinen koulutus. KKO kuitenkin katsoi, että kouluttautumalla hänellä on mahdollisuus pyrkiä hakeutumaan työelämään ja sen jälkeen huolehtia itsenäisesti omasta elatuksestaan. Myös yhteiskunnan maksamat tuet vaikuttivat

²³³ Esimerkiksi Kangas on todennut, että Suomen monikulttuuristuminen saattaa pakottaa arvioimaan uudella tavalla tiukkaa elatusapudoktriinia, ks. tästä Kangas 2013 s. 260.

elatusavun tarpeeseen. Näistä syistä johtuen KKO katsoi ratkaisussaan, ettei vaimo ole elatuksen tarpeessa määräämätöntä aikaa, vaan siirtymäajan tuki määräaikaisen elatusavun muodossa on riittävä. KKO katsoi, että kielitaidon ja koulutuksen hankkimiseksi sopivana sopeutumisaikana voidaan pitää kolmea vuotta avioliiton päättymisestä.²³⁴

Edellä on jo käynyt ilmi, että niissä hyvin harvalukuisissa tapauksissa joissa AL 48 §:n mukaista elatusapua tuomitaan maksettavaksi, on lähes aina kysymys määräaikaisesta, siirtymäajan turvaksi tarkoitetusta elatusavusta. Helsingin hovioikeuden ratkaisussa (Helsingin HO 30.8.2002 S 01/2672 Nro 2563) päädyttiin kuitenkin tuomitsemaan elatusapu toistaiseksi suoritettavaksi. Kyseessä oli avioliitto, joka oli ennen avioeroa kestänyt 28 vuotta. Vaimo oli käytännössä koko puolisoiden avioliiton ajan työskennellyt kotiäitinä, lukuun ottamatta vähäistä kampaamotoimintaa jota hän oli harjoittanut kodin yhteydessä olevassa tilassa. Kotiäitinä toimimisen seurauksena eläketurva oli jäänyt hyvin pieneksi, sillä laskelmien mukaan vaimon eläke tulisi 65 -vuotiaana olemaan 820 markkaa. Vaimo oli avioerohetkellä 58-vuotias eikä hän pitänyt ikänsä vuoksi kovinkaan todennäköisenä mahdollisuuksia kouluttautua uuteen ammattiin. Puolisoilla oli keskenään täysin poissulkeva avioehto, eikä vaimo itse omistanut mitään omaisuutta. Hänen entinen puolisonsa oli ammatiltaan kuvanveistäjä, ja hänellä oli sekä ansiotuloja että muuta huomattavaa omaisuutta. Vaimo vaati elatusapukanteessaan alun perin käräjäoikeudessa 3000 markkaa elatusapua kuukaudessa toistaiseksi suoritettavana. Käräjäoikeus tuomitsi entisen puolison maksamaan entiselle vaimolleen AL 48 §:n perusteella elatusapua 2000 markkaa kuukaudessa siihen saakka, kunnes entinen vaimo täyttää 65 vuotta. Tämän jälkeen elatusapu jatkuu toistaiseksi suoritettavana ja sen suuruudeksi käräjäoikeus määräsi 1200 markkaa kuukaudessa. Hovioikeus pysytti käräjäoikeuden tuomion voimassa.

Edellä esitellyt oikeuskäytännön esimerkit vahvistavat kuvaa jo siitä edellä useasti todetusta seikasta, että niissä harvoissa tilanteissa joissa AL 48 §:n mukaista elatusapua tuomitaan, kyse on säännönmukaisesti siirtymäajan turvaksi tarkoitetusta lisäturvasta, eikä jatkuvakestoiselle elatussuhteelle entisten puolisoiden välille nähdä tarvetta. Kuten tässäkin yhteydessä esitetyt esimerkit osoittavat, elatusapua tuomitaan yleensä maksettavaksi pitkän uran kotona tehneille puolisoille, joiden elatuksen tarve on selvässä syy-yhteydessä avioliittoon. Toisaalta kuten edellä on huomattu, ilman avioliitosta johtuvaa elatuksen

²³⁴ Ks. kansainvälisestä avioliitosta ja elatusavusta myös ratkaisu KKO 2011:97. Ko. ratkaisu on kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluva, joten sitä ei tämän tutkielman puitteissa käsitellä tarkemmin.

tarvetta elatusapua ei voida määrätä vaikka toisella puolisoilla olisikin jopa huomattavan hyvä elatuskyky. Julkisen elatuksen ensisijaisuus yksityiseen elatukseen nähden sekä se seikka, että puolisoitten tulee eron jälkeen pääsääntöisesti vastata omasta elatuksestaan, huokuu myöskin oikeuskäytännöstä. Kuten KKO:n ratkaisuperusteluissakin on todettu, avioero sellaisenaan ei ole peruste elatusavun saamiselle.²³⁵ Siinä mielessä voidaan hyvin todeta, että tuomitut elatusavut näyttävät vastaavan hyvin lainsäätäjän tarkoitusta. Tulee muistaa myös se seikka, että AL 48 §:n mukaisella elatusavulla ei tähdätä siihen, että puolison elintaso säilyisi avioliiton aikaisena, vaan kuten edelläkin on käynyt ilmi, avioeron myötä puolison elämässä voi tapahtua hyvinkin merkittävä elintason muutos. Tuomitun elatuksen määrä osoittaa AL 48 §:n mukaisen elatusavun lisäturvan luonteisuuden, sillä elatusavuksi määrätty summat ovat luonteeltaan niin pieniä, ettei niillä ole tarkoitukseen kattaa entisen puolison koko toimeentuloa. Oikeuskäytännön esimerkeistä on huomattavissa myös se tutkielmassa aiemmin esiin noussut seikka, että osituksen lopputuloksella voi olla vaikutusta myöskin puolison elatukseen tarpeeseen. Esimerkiksi ratkaisussa *KKO 2004:104* avioeron jälkeisen elatusapuvaateen hylkäämistä perusteltiin muun muassa puolisoille tulevassa osituksessa tulevalla varallisuudella. Taloudellisesti heikomman suoja toteutuu suomalaisessa aviovarallisuusjärjestelmässä ensisijaisesti avio-oikeuden kautta. Jos taloudellisesti heikompi, kotona toiminut puoliso ei tulisi osituksessa puolisoitten välisen avioehdon vuoksi saamaan mitään (kuten ratkaisussa *KKO 2010:3*) on mahdollisina hyvittämisen vaihtoehtoina vielä olemassa osituksen sovittelu ja AL 48 §:n mukainen elatusapu.²³⁶

²³⁵ KKO 2004:104 perusteluiden 10 kohta.

²³⁶ Ks. heikomman suojusta kotityön hyvittämisen osalta tarkemmin Gottberg 1995b s. 41.

5.OSITUKSEN SOVITTELUN LIITTYMÄPINNAT ELATUSJÄRJESTELMÄÄN

Tässä tutkielman luvussa keskitytään tarkastelemaan osituksen sovittelua ja sen liittymäpintoja puolisoiden väliseen elatusvelvollisuuteen ja puolisolle tuomittavaan elatukseen nähden. Osituksen sovittelun käsittely tämän tutkielman aihepiirin yhteydessä on tärkeää kahdesta eri seikasta johtuen. Ensinnäkin osituksen sovittelun yhtenä harkintakriteerinä toimii puolisoiden toiminta yhteisen talouden hyväksi, joka linkittyy hyvin olennaisesti puolisoiden väliseen elatusvelvollisuuteen. Toiseksi osituksen sovittelun käsittely on tarpeen tarveharkinnan näkökulmasta, johtuen siitä, että tarveharkinta on osin päällekkäistä elatussääntelyn kanssa, sillä jos elatusta ei jostakin syystä voida maksaa, voi osituksen sovittelu tulla tarpeelliseksi tarveharkinnan näkökulmasta. Aluksi käydään hyvin tiiviisti läpi osituksen sovittelun pääperiaatteet, ja sen jälkeen tarkastelu keskitetään näihin kahteen em. tutkielman aihepiiriin kannalta keskeiseen seikkaan.²³⁷

5.1 Osituksen sovittelun pääperiaatteet

Osituksen sovittelua koskevat säännökset tulivat avioliittolakiin vuonna 1988, avioliittolain osittaisuudistuksen yhteydessä jolloin lakiin lisättiin AL 103b §. Sovittelusäännöksen säätämiseen oli syynä lisääntynyt avioeroisuus, sillä avioliittolaissa pääsääntönä olevat jakonormit olivat ajalta jolloin avioerot eivät olleet yleisiä ja liitot yleensä solmittiin eliniäksi. Kun avioerot lisääntyivät ja eron perusteet muuttuivat muun muassa syyllisyysperiaatteen poistumisen myötä, kävi ilmi myös se, että lakisääteisen tasajakonormin soveltaminen ei aina johtanut oikeudenmukaiseen lopputulokseen.²³⁸

AL 103b §:n sovittelusäännös oikeuttaa pesänjakajan ja tuomioistuimen sovittelemaan ositusta, eli määrittelemään osituksen lopputuloksen toisenlaiseksi kuin mihin avioliittolain

²³⁷Kuten tutkielmassa edellä on jo ilmennyt, ositus ja sen lopputulos linkittyy elatusjärjestelmään osituksen sovittelun ohella myös kahdella muulla tavalla. Ensinnäkin osituksen lopputuloksella saattaa olla merkitystä puolison eron jälkeisen taloudellisen tuen tarpeen kannalta, kuten edellä avioeroelatus koskevassa pääluvussa on käynyt selville. Kolmas liittymä osituksen ja elatusjärjestelmän välillä ovat erilaiset, yleensä ositussidonnaiset sopimusjärjestelyt.

²³⁸ Ks. tarkemmin Välimäki 1995 s. 56. Maininnan arvoista on myös se seikka, että aiemmin voimassa ollutta AL 78 §:n vahingonkorvaussäännöstä voidaan pitää oman aikansa sovittelusäännöksenä. Ks. tästä esimerkiksi Gottberg 1995a s. 81 ja Lohi 2016 s. 616 (av) 2. AL 78 §:n vahingonkorvaussäännöstä on myös lyhyesti käsitelty edellä jaksossa 4.2 sen liitynnästä avioeron jälkeiseen elatusapuun.

pääsääntöjen mukaan tehty ositus johtaisi.²³⁹ AL 103b §:n sovittelusäännöksen tarkoituksena on tarjota korjausmekanismi niitä tilanteita varten, joissa avioliittolain normaalisääntöjen mukaan tehty ositus osoittautuu epäoikeudenmukaiseksi.²⁴⁰ On kuitenkin muistettava se, että avioliittolain pääsääntönä osituksessa oleva kaiken avio-oikeuden alaisen nettovarallisuuden puolittaminen on edelleen pääsääntö, eikä AL 103b § voimaantulo muuttanut tätä seikkaa.

Välimäki on todennut, että sovittelulla puututaan osituksen laskennalliseen lopputulokseen, eli osituslaskelman viimeiseen riviin.²⁴¹ Aina on siis laadittava normaalien avioliittolain pääsääntöjen mukaan tehty osituslaskelma, ja vasta sen jälkeen arvioitava mahdollisen osituksen sovittelun edellytyksiä. Osituksen sovittelu voi kohdistua myös tapauksiin, joissa avio-oikeus on suljettu pois (AL 107 §), joten myös omaisuuden erottelutilanteissa on tärkeää laatia erottelulaskelma. Tiivistäen voidaan siis todeta, että sovitteluharkinnan pohjaksi tarvitaan *aina* ositus- tai erottelulaskelma.²⁴² Osituksen sovittelu on mahdollinen sekä avioero- että jäämistöosituksissa.²⁴³ Lisäksi voidaan mainita se seikka, että osituksen sovittelusäännös on pääasiassa tarkoitettu toimitusosituksia varten.²⁴⁴

AL 103b.1 §:n mukaan ositusta voidaan sovittaa, jos ositus muutoin johtaisi *kohtuuttomaan lopputulokseen* taikka siihen, että toinen puoliso saisi *perusteetonta taloudellista etua*. Osituksen sovittelun yleisenä edellytyksenä on siis avioliittolain pääsääntöjen mukaan tehdyn osituksen kohtuuttomuus tai se, että toinen puoliso saisi sen perusteella perusteetonta etua.²⁴⁵ Harkittaessa osituksen lopputuloksen kohtuuttomuutta taikka perusteetonta taloudellista etua tulee säännöksen mukaan ottaa erityisesti huomioon *avioliiton kesto aika, puolisoiden toiminta yhteisen talouden hyväksi ja omaisuuden kartuttamiseksi ja säilyttämiseksi sekä muut näihin verrattavat puolisoiden taloutta koskevat seikat*. Osituksen sovittelu on luonteeltaan kokonaisharkintaa, eikä millekään yksittäiselle

²³⁹ Saarenpää on kutsunut osituksen sovittelusäännöstä eräänlaiseksi mielihyvä säännöksi, kts. tarkemmin Saarenpää 2005 s. 55.

²⁴⁰ Koskelo LM 1987 s. 967.

²⁴¹ Välimäki 1995 s. 60. Ks. myös Välimäen listaus ositussäännösten soveltamisjärjestyksestä, Välimäki 1995 s. 60 – 61.

²⁴² Ks. esimerkiksi Saarenpää 1992 s. 127 ja Välimäki DL 2010 s. 137.

²⁴³ Lain esitöiden mukaan osituksen sovittelusäännös on kuitenkin ensisijaisesti tarkoitettu avioeroon liittyviin ositustilanteisiin, ks. tarkemmin HE 62/1986 vp, s. 35.

²⁴⁴ Sopimusosituksia sovittellaan pääsääntöisesti oikeustoimilain (228/1929) 36 §:n (956/1982) nojalla, ks. tästä esimerkiksi Lohi 2016, s. 620.

²⁴⁵ Ks. myös Välimäki 1995 s. 67 – 70, jossa kirjoittaja päätyy siihen, että ei ole tarpeen erotella näitä kahta osituksen sovittelun edellytystä toisistaan, vaan voidaan ajatella osituksen sovittelulla olevan vain yksi varsinainen edellytys, kohtuuttomuus.

seikalle tule antaa ratkaisevaa merkitystä, vaan harkinnassa on otettava huomioon kaikki osituksen sovittelusäännöksessä mainitut kriteerit.²⁴⁶ Lisäksi tulee muistaa se, että sovitteluharkinnassa tarkastellaan vain ja ainoastaan puolisojen taloudellista toimintaa, ei puolisojen henkilökohtaisia suhteita. Kohtuuttomuusarviointi on aina puhtaasti taloudellista, eikä siinä ole kyse puolison kokonaiskäyttäytymistä koskevasta moraalista arviosta.²⁴⁷

AL 103b.2 § sisältää säännöksen osituksen *sovittelukeinoista*, joita ovat tasinko-oikeuden rajoittaminen tai kokonaan poistaminen, ns. sivuomaisuuden²⁴⁸ määrittäminen avio-oikeudesta vapaaksi sekä avioehtosopimuksen sovittelu.²⁴⁹

AL 103b.3 §:n mukaan osituksen sovittelua koskeva vaatimus voidaan tehdä joko osituksessa tai osituksen jälkeen. Säännöksen mukaan, jos osituksen sovitteluvaatimus tehdään vasta osituksen jälkeen, tulee noudattaa niitä säännöksiä, jotka ovat voimassa koskien osituksen moitetta ja osituksen pätemättömäksi julistamista.

5.2 Osituksen sovittelu ja toiminta yhteisen talouden hyväksi

Kuten edellä osituksen sovittelun pääperiaatteita koskevassa luvussa kävi ilmi, annetaan osituksen sovitteluharkinnassa painoarvoa puolisojen taloudelliselle panokselle yhteisen talouden hyväksi. AL 103b.1 §:stä on luettavissa, että osituksen sovittelun harkintakriteereinä tulee ottaa muun ohella huomioon *puolisoiden toiminta yhteisen talouden hyväksi ja omaisuuden kartuttamiseksi ja säilyttämiseksi*. Voidaankin kokoavasti puhua *panosperusteista*, eli niistä taloudellisista panoksista joita aviopuolisot ovat antaneet ja tehneet yhteisen talouden hyväksi.²⁵⁰ Osituksen sovitteluharkinnassa annetaan ratkaiseva merkitys siis sille, mikä on ollut puolison rooli perheyksikön taloudenpidossa sekä varallisuusaseman kehittämisessä.²⁵¹ Se, miksi taloudellinen panostus ja osituksen sovittelu ovat kiinnostavia tämän nyt käsillä olen tutkielman näkökulmasta, juontaa siitä, että *puolisoiden toiminta yhteisen talouden hyväksi* on itse asiassa juuri sitä toimintaa, jolla

²⁴⁶ Tämä mainitaan nimenomaisesti lain esitöissä, ks. tarkemmin HE 62/1986 vp s. 34 – 35. Lisäksi myös esimerkiksi Lohi 2016 s. 645 – 651.

²⁴⁷ Kangas 2018 s. 243.

²⁴⁸ Sivuoimaisuudella tarkoitetaan sellaista lähtökohtaisesti avio-oikeuden alaista omaisuutta, jonka puoliso on omistanut jo ennen avioliittoa tai jonka puoliso on saanut tai ansainnut puolisojen asuessa erillään, sekä omaisuutta, jonka puoliso on saanut avioliiton aikana perintönä, lahjana tai testamentin nojalla. Ks. sivuoimaisuudesta tarkemmin esimerkiksi Lohi 2016 s. 656 – 662.

²⁴⁹ Ks. sovittelukeinoista laajemmin esimerkiksi Lohi 2016 s. 654 – 672.

²⁵⁰ Esimerkiksi Lohi 2016 s. 624.

²⁵¹ Saarenpää 1992 s. 137.

puolisot täyttävät AL 46.1 §:n mukaista elatusvelvollisuuttaan. Mutta onko AL 103b.1 §:n tarkoittama puolisoiden toiminta yhteisen talouden hyväksi *täysin saman sisältöinen* kuin AL 46.1 §:n perheen yhteinen talous?

Välimäki on väitöskirjassaan käsitellyt hyvinkin laajasti tätä kysymystä. Välimäki päätyy pitkällisen pohdinnan ja laajan selvityksen jälkeen siihen, että osituksen sovittelusäännöksessä tarkoitettu yhteinen talous on *eri asia* kuin elatusvelvollisuussäännöksessä tarkoitettu perheen yhteinen talous. Välimäki katsoo, että AL 103b.1 §:ssa tarkoitettuun yhteisen talouden käsitteeseen kuuluu ainakin kolme eri asiaa: avioliittolain mukainen perheen yhteinen talous, puolison elatus sekä lapsen elatuksesta annetun lain mukainen lapsen elatus.²⁵² Elatusvelvollisuutta käsittelevässä tutkielman luvussahan kävi ilmi se seikka, että nykyisellään lapsen elatus on nimenomaisesti AL 46.3 §:sta ilmenevällä tavalla erotettu puolisoiden elatusvelvollisuutta koskevasta säännöksestä, ja siitä säädetään erikseen.

Kuten elatusvelvollisuuden täyttämisenkin kohdalla, myös osituksen sovitteluharkinnassa puolisoiden taloudellisen panostuksen arvioinnissa *kotityö* saa yhtäläisen aseman kodin ulkopuolella tapahtuvan ansiotyön kanssa.²⁵³ Kotityön voidaan katsoa käsittävän kaikenlaisen kodin piirissä tehtävän työn, johon kuuluu esimerkiksi ruoanvalmistus, ruoka- ja muiden tarvikkeiden ostaminen, siivoaminen, pyykinpesu, lastenhoito ja piha- ja puutarhatyöt.²⁵⁴ Ongelma kotityön osalta on siinä, että se ei useinkaan näy osituslaskelman ositettavissa varoissa, sillä kotona tehtävä työ on ns. näkymätöntä työtä, eli se usein esimerkiksi mahdollistaa toisen puolison uran luomisen ja sitä kautta tapahtuvan omaisuuden hankkimisen ja kertymisen.

Avio-oikeutta ja ositusta koskevan sääntelyn tausta-ajatuksena voidaan nähdä olevan eräänlainen hyvittämisen ajatus: puolison toiminta avioliiton aikana ”hyvitetään” osituksessa sillä, että kaikki avio-oikeuden alainen omaisuus pääsääntönä olevan puolittamisperiaatteen nojalla jaetaan puoliksi.²⁵⁵ Puolittamisperiaatteen noudattaminen johtaa siis myös siihen, että kotityöllä yhteisen talouden hyväksi toiminut puoliso saa hyvityksen siitä panoksesta

²⁵² Ks. Välimäen AL 103b §:n ja AL 46.1 §:n yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia koskevasta pohdinnasta tarkemmin Välimäki 1995 s. 74 – 81.

²⁵³ Lain esitöissä tuodaan nimenomaisesti esille, että puolisoiden taloudellisen panostuksen arvioinnissa tulee antaa merkitystä paitsi tulojen hankkimiselle ansiotyössä kodin ulkopuolella niin myös kotona tapahtuvalle työskentelylle, kts. tästä HE 62/1986 vp, s. 69.

²⁵⁴ Ks. kotityön käsitteestä laajemmin Raijas – Wilska 2007 s. 6.

²⁵⁵ Esimerkiksi Lohi 2016 s. 625.

mitä hän yhteiseen talouteen on antanut. On kuitenkin mahdollista, että puolittamisperiaate ei kaikissa tilanteissa tule sovellettavaksi, esimerkiksi jos puoliso on solmineet avio-oikeuden täysin poissulkevan avioehdon. Jos toinen puoliso on koko puolisoiden pitkän avioliiton ajan työskennellyt kotona mahdollistaen toisen puolison uran luomisen ja kodin ulkopuolisessa ansiotyössä käynnin, eikä hän avioehdosta johtuen tämän kaltaisessa tilanteessa saisi osituksessa mitään, ei tilanne johda välttämättä täysin oikeudenmukaiseen ratkaisuun. Tämän kaltaisissa tilanteissa osituksen sovitteluvaateen esittäminen voi mahdollisesti johtaa osituksen sovitteluun, ja sitä kautta puolisoiden taloudellista panostusta paremmin vastaavaan oikeudenmukaisempaan lopputulokseen. Kuten edellä kävi ilmi, AL 103b §:n sovittelusäännös mahdollistaa myös avioehtosopimuksen sovittelun, joten kyseisen kaltaisia epäoikeudenmukaiseksi mielletäviä tilanteita voidaan mahdollisesti korjata osituksen sovittelulla.²⁵⁶

Toisaalta on mahdollista myös päinvastainen tilanne, eli tilanne jossa puolison panostus yhteiseen talouteen on jäänyt *vajavaiseksi*. Jos puolisoiden panokset yhteiseen talouteen eroavat merkittävästi toisistaan, ei puolittamisperiaatteen noudattaminen tämän kaltaisissakaan tilanteissa aina johda oikeudenmukaiseksi koettuun lopputulokseen. Tämän kaltaisessa tilanteessa voi olla mahdollista sovittaa ositusta esimerkiksi niin, että puolison oikeutta tasinkoon rajoitetaan tai jopa poistetaan kokonaan. Mahdollisuutena on myös ns. sivuomaisuuden määrääminen avio-oikeudesta vapaaksi. Toisaalta tulee muistaa se, että osituksen sovittelulla on selvät rajat, sillä jos puolisoilla on täsmälleen saman verran avio-oikeuden alaista omaisuutta, eikä omaisuus ole luonteeltaan ns. sivuomaisuutta, ei osituksen sovittelu ole näissä tilanteissa mahdollinen.²⁵⁷ Usein kuulee puhuttavan ns. tyyppisestä suomalaisesta avioerosta, eli tilanteesta jossa puolisoiden ainoa omaisuus on perheen yhteisenä kotina käytetty asunto, jonka puoliso omistavat yhtä suurin osuuksin ja jota koskevasta asuntolainasta he ovat puoliksi vastuussa.²⁵⁸ Tämänkaltaisen tilanne on tyyppiesimerkki tilanteesta jossa osituksen sovittelu ei ole mahdollinen.

On hyvä kuitenkin muistaa se seikka, että puolison avioliiton aikaisen taloudellisen panoksen ei tarvitse euromääräisesti vastata juuri sitä taloudellista etua, jonka avioliittolain

²⁵⁶ Avioehtosopimukseen sovitteluun liittyviä sovitteluvaatimuksia esiintyy käytännössä erityisesti niissä tilanteissa, joissa kysymys on uraa tekevästä miehistä ja kotia hoitavista vaimoista. Ks. osituksen sovittelusta käytännön näkökulmasta tarkemmin Nysten 2015 s. 75 – 79.

²⁵⁷ Ks. esimerkiksi Gottberg 1995a s. 81.

²⁵⁸ Esimerkiksi Saarenpää on käyttänyt termiä ”tyyppiavioliitto”, ks. tästä tarkemmin Saarenpää 1992 s. 156.

pääsääntöjen mukaan laskettu tasinko olisi hänelle tuomassa.²⁵⁹ Tähän riittää selvästikin vähempi panos, ja täyden tasingon voi ansaita myöskin pelkästään kotityötä tekemällä, vaikka kotityöllä itsessään ei varsinaista taloudellista arvoa olekaan.²⁶⁰ Toisaalta puolison tulee osallistua perheen yhteiseen talouteen *kykynsä* mukaan, joten jos puolison kyky ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja siihen panostamiseen on jäänyt vajavaiseksi esimerkiksi sairaudesta johtuen, voi hänellä silti olla oikeus täyteen tasinkoon.²⁶¹

Kun tarkastellaan tilannetta, jossa toisen puolison panos yhteiseen talouteen on jäänyt jostakin ei-hyväksyttävästä syystä johtuen puutteelliseksi, voidaan havaita, että kyse voi olla AL 47 §:ssä tarkoitetusta *elatusvelvollisuuden laiminlyönnistä*, joka tutkielmassa aiemmin esitetyn mukaan oikeuttaa puolison vaatimaan elatusapua. Edellä on käynyt ilmi myös se seikka, että puolison joka haluaa saada hyvitystä toisen puolison elatusvelvollisuuden laiminlyönnistä johtuen kannattaa toimia nopeasti, sillä AL 49.1 §:n nojalla elatusapua voidaan määrätä taannehtivasti suoritettavaksi enintään kanteen vireillepanoa edeltäneeltä vuodelta. Tiukasta taannehtivuusrajasta johtuen esiin on noussut kysymys siitä, voitaisiinko osituksen sovittelusäännöksellä korjata tiukasta taannehtivuusrajasta johtuvia kohtuuttomuustilanteita, eli voisiko AL 103b § ikään kuin toimia *kiertoreittinä* kompensaaion saamiselle?

Kysymys on noussut esiin oikeuskirjallisuudessa, ja suhtautuminen siihen on hieman vaihdellut. *Gottberg-Talve* on lähtenyt siitä, että räikeimpiä tapauksia olisi mahdollista korjata elatusavun lisäksi myöskin osituksen sovittelua koskevan säännöksen avulla.²⁶² *Välimäki* on väitöskirjassaan myöskin tulkinnut asiaa siten, että puoliso voisi taannehtivuusrajojen estämättä osituksen sovittelun perusteeksi vedota samoihin seikkoihin kuin elatusapuvaatimuksen perusteeksi.²⁶³ *Saarenpää* on asettunut sitä vastoin täysin päinvastaiselle kannalle torjuen elatusapuun liittyvän taannehtivuusrajan kiertämisen osituksen sovittelusäännöksen avulla. *Saarenpää* lähtee siitä, että vaikka sekä AL 46.1 §:ssä että AL 103b.1 §:ssä puhutaankin yhteisestä taloudesta, on säännöksillä kuitenkin hänen mukaansa selvästi erilaiset tavoitteet. Hänen mukaansa sillä, että puoliso jättää avioliiton aikana käyttämättä mahdollisuuden vaatia AL 47 §:n nojalla elatusapua ei saisi olla peruste sille, että osituksen sovittelulla ”paikattaisiin” tätä elatusapuvaateen käyttämättä jättämistä.

²⁵⁹ Lohi 2016 s. 627.

²⁶⁰ Lohi 2016 s. 627.

²⁶¹ Ks. tarkemmin Lohi 2016 s. 628.

²⁶² Gottberg-Talve LM 1987 s. 963.

²⁶³ Ks. laajemmin perusteluista tälle kannalle Välimäki 1995 s. 74 – 81.

Saarenpään mukaan elatusavussa ja osituksen sovittelussa on kyse olennaisella tavalla eri asioista.²⁶⁴

On toki selvää se, että elatusavulla ja osituksen sovittelulla on eri funktiot, lähtien jo siitä, että osituksen sovittelu liittyy vahvasti aviovarallisuussuhteen purkamiseen, ja elatusapu taasen enemmän puolisoiden avioliiton aikaisen toiminnan arviointiin ja siinä tapahtuneiden epäsuhtien korjaamiseen. Toisaalta osituksen sovittelussa tarkastellaan juuri avioliiton aikaista puolisoiden taloudellista toimintaa, sitä miten kummankin taloudelliset panokset liiton aikana ovat jakautuneet. *Saarenpään* ehkä jyrkkäänkin kantaan siitä, että puolison tulisi jo avioliiton aikana esittää elatusapuvaade elatusvelvollisuuttaan laiminlyövää puolisoa kohtaan, suhtaudun kuitenkin osittain toisin. Kuten jo tutkielmassa on aiemmin käynyt ilmi, avioliiton aikaiset elatusapukanteet ovat yleensä harvinaisia, sillä kynnyks alkua vaatimaan elatusapua puolisoltaan tilanteessa jossa avioliiton on tarkoitus ja myöskin halu jatkaa, on varmasti korkealla. Jo inhimillisistäkin syistä on selvää se, ettei elatusapuvaatimusta kovinkaan herkästi tule esitettyä liiton ns. normaalitilassa, vaan ne ajoittuvat suurimmaksi osaksi avioeron aikaan, avioeron liitännäisvaatimuksiksi. Sen tähden itsekin koen *Välimäen* kannan mukaisesti, että osituksen sovittelu ja elatusapu voitaisiin nähdä osin rinnakkaisina vaihtoehtoina. Ja toisaalta loppujen lopuksi, kuten *Gottberg* väitöskirjassaan kirjoittaa, eroavan puolison näkökulmasta on usein samantekevää, millä nimikkeellä hän taloudellista kompensatiota saa.²⁶⁵

5.3 Osituksen sovittelu ja puolison taloudellisen tuen tarve

Edellä on käsitelty osituksen sovitteluun liittyen ns. panosperusteita, eli puolisoiden taloudellista panostusta perheen yhteisen talouden hyväksi. Tässä alaluvussa on tarkoitus käsitellä tarveperustetta ja sen merkitystä osituksen sovitteluharkinnassa. *Välimäen* osituksen sovittelua koskevassa väitöskirjassa *tarveperusteilla* tarkoitetaan sellaisia seikkoja, jotka kuuluvat puolison taloudellisen tuen tarpeeseen.²⁶⁶ Taloudellisen tuen tarpeen perusteena on puolison heikko taloudellinen tilanne, joka voi olla seurausta esimerkiksi ammattitaidon tai koulutuksen puutteesta, työttömyydestä tai sairaudesta.²⁶⁷

²⁶⁴ Saarenpää 1992 s. 195.

²⁶⁵ Gottberg 1995a s. 82.

²⁶⁶ Välimäki 1995 s. 167.

²⁶⁷ Ks. tarkemmin Välimäki 1995 s. 167.

Aikakriteerin näkökulmasta tarveperusteiden kohdalla arviointi kohdistuu kahteen eri ajankohtaan. Ensinnäkin on arvioitava sitä, millainen puolison taloudellinen asema on osituksen toimittamishetkellä. Tämä tarkoittaa sitä, että osituksessa tulee selvittää puolison taloudellinen asema kokonaisuudessaan, eli esimerkiksi hänen tulonsa, mahdolliset varat, tulonsaantikyky ja muut velvoitteet. Toinen arviointi suuntautuu taas tulevaisuuden arviointiin, eli siihen, millaiseksi puolison taloudellinen asema on tulevaisuudessa kehittymässä ja miten ositusratkaisulla voidaan siihen mahdollisesti vaikuttaa. Kuten *Välimäki* on todennut, tarveperusteiden arvioinnissa on kuitenkin ennen kaikkea kyse puolison tulevan taloudellisen aseman kehityksen arvioinnista.²⁶⁸ Tämä seikka erottaa tarveperusteet kaikkein selvemmin panosperusteista, sillä panosperusteiden kohdalla, kuten edellä on käynyt ilmi, tarkastellaan puolisojen toimintaa avioliiton aikana. Eli niiden arvioinnissa katse luodaan taaksepäin, menneeseen aikaan, kun taas tarveharkinnan kohdalla katse suuntautuu eteenpäin, puolison taloudellisen aseman kehitykseen tulevaisuudessa.²⁶⁹

Ennen kuin voidaan tarkemmin pohtia tarveperusteen merkitystä osituksen sovitteluharkinnassa, tulee selvittää se, hyväksytäänkö tarveperuste ylipäätään osituksen sovittelussa huomioon otettavaksi harkintakriteeriksi. Sovittelusäännöksestä on selvästi luettavissa panosperusteiden rooli, eli ne selvästi ovat merkityksellisessä asemassa sovitteluharkinnassa. AL 103b.1 §:stä on luettavissa, että osituksen sovitteluharkinnassa tulee ottaa huomioon muiden harkintakriteerien lisäksi ”*muut näihin verrattavat puolisojen taloutta koskevat seikat*”. Harkintakriteerin avoin muotoilu osoittaa sen, että AL 103b.1 §:ssä ei ole lueteltu kaikkia osituksen sovitteluharkinnassa huomioon otettavia seikkoja tyhjentävästi, vaan mahdollisuus on arvioida oikeastaan mitä tahansa puolisojen taloudellista asemaa koskevaa seikkaa. Avoin muotoilu on nostanut esiin kysymyksen siitä, voitaisiinko myös tarveperuste hyväksyä osaksi sovitteluharkintaa, eli voitaisiinko merkitystä antaa puolison tulevan varallisuusaseman kehitykselle.

Kuten voidaan havaita, tarveharkinta ja AL 48 §:n mukainen elatusapu ovat osittain päällekkäisiä, sillä kumpikin liittyy puolison taloudellisen tuen tarpeeseen tulevaisuudessa. Keskustelussa tarveperusteen hyväksyttävyydestä osituksen sovitteluharkinnassa nousee

²⁶⁸ Välimäki 1995 s.167. Kts. tarveperusteen kahdenlaisesta aikanäkökohdan arvioinnista tarkemmin Välimäki 1995 s. 167.

²⁶⁹ Ks. tästä tarkemmin Välimäki 1995 s. 167.

esiin väistämättä avioliittolain elatusapujärjestelmä, jota lähes poikkeuksetta pidetään ensisijaisena puolison taloudellisen tuen tarpeen suojamuotona.

Välimäki hyväksyy väitöskirjassaan tarveperusteet osaksi sovitteluharkintaa, mutta niin, että niillä on ainoastaan toissijainen merkitys. Hänen mukaansa panosperusteet ovat ensisijaisia, ja tarveperusteet voivat toimia niitä täydentävänä, toissijaisena harkintaperusteena.²⁷⁰ *Aarnio ja Helin* taas ovat lähteneet siitä, että AL 103b §:n sanamuodon mukaisesti sovitteluharkinnassa huomio tulee kiinnittää menneeseen aikaan, eikä säännöksen sanamuoto heidän mielestään oikeuta ottamaan huomioon puolisojen tulevaa varallisuudenkehitystä. Heidän mielestään puolisojen välinen tulevaisuudessa ilmenevä tuloero ei oikeuta sovitteluun ositusta, sillä osituksessa ei ole kysymys tulontasausjärjestelmästä.²⁷¹ Selkeimmin tarveperusteiden huomioon ottamisen osituksen sovitteluharkinnassa on torjunut *Saarenpää*. Hänen mukaansa ositusperusteiden jälkeisten taloudellisesti merkityksellisten tapahtumien huomioon ottaminen osituksessa merkitsee aviovarallisuusjärjestelmän tavoitteiden vastaista menettelyä. Saarenpään mukaan puolison tulevan varallisuuskehityksen huomioon ottaminen aiheuttaa sen, että aviovarallisuusjärjestelmä laimentaisi yhteiskunnassa sosiaaliturvajärjestelmän suuntaan. Hänen mukaansa, jotta näin voitaisiin toimia, tulisi laissa olla nimenomainen maininta systeimirajojen ylittämisestä. Saarenpää perustaa tiukan kantansa erityisesti siihen, että avioliittolaki sisältää tätä tarkoitusta varten oman järjestelmänsä, elatusavun.²⁷² *Lohi* on myöskin asettunut suhteellisen tiukalle kannalle, sillä hänenkin mukaansa sovitteluharkinnan sosiaaliturvafunktiolle täytyy asettaa melko tiukat rajat. Myös *Lohi* korostaa elatusapujärjestelmän ensisijaisuutta riittävän elatuksen turvaamista silmällä pitäen.²⁷³

Välimäki on väitöskirjassaan jaotellut kolmeen kategoriaan erilaiset tarveperusteet joita puolisoilla osituksessa voi ilmetä. *Ensimmäisenä* puolisoilla voi olla käyttövarojen eli elatusavun tarve, jota varten AL sisältää omat säännöksensä puolisoille tuomittavasta elatusavusta. Näin ollen käyttövarojen tarpeeseen tulee käyttää elatusapujärjestelmää. *Toisena* tarveperusteena *Välimäki* mainitsee puolison asunnontarpeen. Avioeron yhteydessä toimitettavassa osituksessa ei ole käytössä samanlaisia suoja säännöksiä kuin

²⁷⁰ Välimäki 1995 s. 202. Myös Välimäki DL 2010 s. 138.

²⁷¹ Aarnio – Helin 1992 s. 235 – 236.

²⁷² Ks. Saarenpään perusteluista tarkemmin Saarenpää 1992 s. 141 – 142. Myös Saarenpää 2005 s. 58, jossa Saarenpää kirjoittaa, että osituksen sovitteluharkinnassa tulee katsoa taaksepäin, eikä ottaa huomioon puolisojen taloudellisen aseman tulevaa kehitystä, sillä sitä varten on elatusapujärjestelmä.

²⁷³ Ks. tarkemmin *Lohi* 2016 s. 638 – 639. Ks. myös Kangas 2018 s. 243 – 244, jossa tuodaan esiin osituksen sovitteluharkinnan suuntautumista avioliiton aikaiseen toimintaan, ei tulevaan kehitykseen.

jäämistötilanteissa leskelle on säädetty. Välimäki onkin katsonut, että asunnontarve voitaisiin ottaa huomioon osituksen sovittelussa.²⁷⁴ *Kolmantena* mahdollisesti esiin nousevana tarveperusteena Välimäki mainitsee eräät muut tarpeet, joista hän mainitsee esimerkkinä liikuntavammaisen puolison kulkuvälineen tarpeen. Välimäki lähtee siitä, että koska avioliittolaki ei sisällä erityistä järjestelmää sille, että tämänkaltaisen välineen yms. säilyminen osituksessa omistajan varoina voitaisiin turvata, on mahdollista ottaa tämänkaltaisen tarve huomioon osituksen sovittelussa.²⁷⁵

Tutkielman aihepiiristä johtuen on syytä kiinnittää huomiota siihen, *mikä on elatusapujärjestelmän ja osituksen sovittelun välinen suhde*, kun kyse on puolison taloudellisen tuen tarpeesta. Edellä on käynyt selväksi oikeuskirjallisuudessa useasti esiin noussut seikka, että elatusapujärjestelmä on ensisijainen verrattuna osituksen mahdolliseen sovitteluun, sillä järjestelmä on säädetty juuri taloudellisen tuen tarvetta varten. *Välimäen* mukaan elatusapujärjestelmä vaikuttaa tarveperusteita koskevaan harkintaan siten, että tarveperusteet eivät yleensä saa olla helpommin sovellettavissa sovittelussa kuin elatusapua harkittaessa.²⁷⁶ Koska elatusjärjestelmämme pääsääntö on se, että puolisoiden tulee eron jälkeen huolehtia itse omasta eluksestaan ja toimeentulostaan, tulee *Välimäen* mukaan samaa perusajatusta noudattaa tarveperusteiden huomioon ottamisessa; niille on annettava vain suppea merkitys.²⁷⁷ Toisaalta elatusavun perusteita ja osituksen sovittelun mahdollisia tarveperusteita ei voida soveltaa täysin yhdenmukaisesti johtuen niiden erilaisesta funktiosta. Osituksen sovittelussa tarveperustetta voidaan käyttää edellä mainitulla tavalla esimerkiksi asunnon tai muun perusturvaan kuuluvan asian takaamiseksi, kun taas elatusavun tarkoitus on pääsääntöisesti turvata eronneelle puolisolle tietynlainen määräaikainen vähimmäistoimeentulo.²⁷⁸ Näiden kahden järjestelmän erona on myös se, kuinka pysyvää taloudellisen aseman heikkoutta puolison tilanteessa odotetaan. Puolisolle tuomittua elatusapua on AL 51.1 §:n nojalla mahdollista muuttuneiden olosuhteiden vuoksi muuttaa²⁷⁹, kun taas ositusratkaisu on lopullinen. Kun ositus on saanut lainvoiman ei sitä

²⁷⁴ Ks. tähän liittyen myös Lohi 2016 s. 639, jossa todetaan, että sen tämänkaltaiseen tarveharkintaan voitaneen suhtautua myötämielisemmin, jos sovittelun tavoitteena on esimerkiksi turvata elämisen kannalta tärkeän omaisuuden säilyminen puolisollla.

²⁷⁵ Ks. kokonaisuutena tässä kappaleessa esitetystä Välimäen tarveperusteiden jaottelusta tarkemmin Välimäki 199, s. 175 – 178.

²⁷⁶ Välimäki 199, s. 179.

²⁷⁷ Välimäki 1995 s. 179.

²⁷⁸ Välimäki 1995 s. 179 – 180.

²⁷⁹ Poikkeuksena kertakaikkinen elatusapu, jota ei AL 51.1 §:n mukaan voida muuttaa sen jälkeen, kun se on maksettu.

voida muuttaa siitä syystä, että puolison taloudellinen tilanne on osoittautunut toiseksi kuin mitä osituksessa on arvoitu.²⁸⁰ Tästä syystä Välimäen mukaan osituksen sovitteluharkinnassa tulisi hyväksyä vain sellaisia tarveperusteita jotka ovat varmoja ja pysyviä.²⁸¹

Kokoavasti edellä esitetystä voidaan todeta se, että tarveperusteita voidaan ottaa huomioon osituksen sovittelussa, mutta ainoastaan toissijaisesti, sillä pääpaino on ja tulee olla panosperusteissa. Kuten *Helin* on todennut, ”*ahkeruus yhteisen talouden hyväksi on tärkeää ja ansaitsee palkkansa*”.²⁸² Toisaalta tilanne voi olla se, että ahkeruus yhteisen talouden hyväksi on voinut johtaa siihen, että esimerkiksi vuosia kotona kodista ja lapsista huolehtinut puoliso on tämän seurauksena koulutusta ja työkokemusta vailla, ja tästä syystä taloudellisen tuen tarpeessa. Usein näissä tilanteissa jo panosperusteet tukevat mahdollista osituksen sovittelua, mutta juuri tämänkaltaisissa tilanteissa tarveperusteilla voitaisiin antaa toissijaisesti merkitystä sovitteluharkinnassa. Koska avioliittolaki kuitenkin tuntee elatusapujärjestelmän, joka on säädetty mahdollistamaan tietyissä tilanteissa taloudellisen tuen antamisen puolisolle, on elatusavun oltava ensisijainen näissä tilanteissa. Muun tarpeen, esimerkiksi asunnon tarpeen, huomioon ottamiseen osituksessa ja sen mahdollisessa sovittelussa voidaan suhtautua myötämielisemmin, sillä kuten edellä on todettu, avioero-osituksissa ei tunneta samankaltaista suojajärjestelmää kuin leskellä on perintökaaren järjestelmässä.

²⁸⁰ Välimäki 1995 s. 180.

²⁸¹ Välimäki 1995 s. 180.

²⁸² Helin LM 2004 s. 1262.

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Avioliitto on nähty vakiintuneesti yhteiskunnallisena perusyksikkönä ja jäseniensä elatuslaitoksena. Vaikka aika ja yhteiskunta ovat muuttuneet, on avioliittolain elatussäännöksiä luettaessa selvää, että ainakin lainsäätäjän silmissä avioliiton solmineet puoliset ovat edelleen velvollisia ottamaan osaa toistensa elatukseen ja huolenpitoon. Kuten tutkielmassa on käynyt ilmi, elatussäännökset ilmentävät viimeisiä jäänteitä avioliiton toiminnallisesta ihanteesta ja siitä, kuinka puolisojen toisiaan kohtaan oletetaan toimivan.

Tutkielman alussa asetettiin tavoitteeksi selvittää sitä, millainen avioliittolain elatusapujärjestelmän merkitys nykyisessä yhteiskunnassa on. Jotta tähän kysymykseen voitaisiin vastata, tuli ensin tehdä selkoa siitä, mitä voimassa oleva lainsäädäntö asiasta säätelee.

AL 46 §:n mukainen elatusvelvollisuus on puolisojen avioliiton aikana pakottavaa oikeutta, joka velvoittaa puolisoita osallistumaan kykynsä mukaan perheen ja toistensa elatukseen niin kauan kuin avioliitto on voimassa. Kuten tutkielmassa on selvitetty, elatusvelvollisuuttaan puoliset voivat täyttää haluamallaan tavalla, myös kotityötä tekemällä. Vaikka avioliittolaki perustuu puolisojen yhdenvertaiselle asemalle, on selvää, että perinteiseen työnjakoavioliittoon liittyvät seikat eivät kuitenkaan ole kokonaan kadonneet. Perhe ja avioliitossa eläminen on tarkoitettu kuitenkin puolisojen yksityiseksi alueeksi, ja heillä on vapaus itse päättää siitä, kuinka perheen sisäiset asiat järjestetään. Kuten tutkielmassa elatusvelvollisuuden kohdalla todettiin, ei ole olemassa mitään valvontamekanismia sille, kuinka elatusvelvollisuus perheissä todellisuudessa toteutuu ja jakautuu. Elatussäännösten tarkoituksena on suojata heikompa, mutta siitä, miten tämä suoja todellisuudessa avioliiton aikana toteutuu, ei voida olla varmoja. Avioliiton aikana puolisojen elintasojen tulisi kuitenkin olla yhteneväiset.

AL 47 § sisältää säännökset avioliiton aikaisesta elatusavusta, jolla voidaan korjata avioliiton voimassaoloaikana tapahtuneita elatuksen häiriötilanteita. Tutkielmassa on käynyt ilmi se, että avioliiton aikaiset elatusapukanteet ovat harvinaisia, suurimmaksi osaksi varmasti siitä johtuen, että kynnys elatusapukanteen nostamiseksi omaa aviopuolisoa kohtaan avioliiton aikana on korkealla. Elatusapuvaatimukset tulevat kyseeseen yleensä avioeron liitännäisvaatimuksina. AL 47 §:n mukainen elatusapu voi tulla kyseeseen joko elatusvelvollisuuden laiminlyönnin tai puolisojen erillään asumisen perusteella. Kuten

edellä esitetystä on käynyt ilmi, puolisoiden erillään asuessa poismuuttaneen puolison elatusvastuu toi toteutua myös sitä kautta, että toinen puolisoista on jäänyt asumaan joko puolisoiden yhdessä omistamaan tai poismuuttaneen puolison yksin omistamaan perheen yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon. Siitä periaatteesta, että puolisoiden elintasojen tulee avioliiton voimassaoloaikana olla lähtökohtaisesti yhteneväiset, seuraa myös se, että esimerkiksi avioeron harkinta-aikana tämä vaatimus on edelleen voimassa. Näin ollen avioeron harkinta-aikana puolisoilla on oikeus siihen elintasoon, joka avioliitossa on vakiintunut, kuten esimerkiksi tutkielmassa esitellystä oikeuskäytännöstä on käynyt ilmi.

Avioliiton päättyminen toimii merkittävänä vedenjakajana elatuskysymyksissä, sillä lähtökohtana on se, että avioeron jälkeen puolisoiden tulee itse vastata omasta elatuksestaan. Yhteiskunnan julkinen vastuu elatuksesta on vakiintuneesti katsottu ensisijaiseksi suhteessa yksityiseen elatukseen. AL 48 §:n mukainen elatusapu konkretisoituu hyvin harvoin ja silloinkin vain vähimmäissuojan luonteisena, siirtymäajan määräaikaisena turvana. Keskeiseen rooliin elatusapuharkinnassa nousee elatuksen tarpeen ja avioliiton välinen syy-yhteys. Oikeuskäytännön esimerkkien perusteella elatusapuun ovat olleet oikeutettuja pitkään poissa työelämästä olleet puoliset, jotka ovat huolehtineet vuosikausia kotona kodista ja lapsista.

Tutkielmassa on käynyt ilmi myös se, että osituksella ja sen lopputuloksella on merkitystä elatusapuharkinnassa. Osituksen lopputulos saattaa vaikuttaa puolison taloudellisen tuen tarpeeseen, sillä osituksessa saatu varallisuus saattaa merkitä sitä, ettei elatusavun määräämiselle enää ole sen jälkeen lainsäädännössä säädelyjä edellytyksiä. Tutkielmassa on selvitetty myös osituksen sovittelun ja elatusjärjestelmän liittymäpintoja. Edellä esitetyn perusteella on selvää se, että kotityötä tehneen puolison suoja saattaa toteutua myös osituksen sovittelun kautta, sillä osituksen sovitteluharkinnassa annetaan merkitystä puolisoiden toiminnalle yhteisen talouden hyväksi. Osituksen sovittelun osalta on tarkasteltu myös sitä, voisiko puolison taloudellisen tuen tarve saada merkitystä sovitteluharkinnassa. Edellä esitetystä on voitu havaita se seikka, että taloudellisen tuen tarpeen osalta ensisijainen suojamuoto on puolison elatusapu. Osituksen sovittelussa voidaan kuitenkin ottaa huomioon myös muunlaisia kuin taloudellisen tuen tarpeita, esimerkiksi asunnon tarve. Tarveperusteiden merkitys osituksen sovitteluharkinnassa on kuitenkin toissijainen suhteessa panosperusteisiin.

Tutkimuksessa esitetty selvitys osoittaa selvästi sen, että avioliittolain elatusapujärjestelmällä on hyvin marginaalinen merkitys. Elatusapukanteita esitetään hyvin harvoin, ja vielä harvemmin puolisolle elatusapua määrätään. Ero AL 47 §:n ja AL 48 §:n mukaisen elatusavun välillä on kuitenkin nähtävissä, sillä oikeuskäytännön perusteella on selvää, että avioliiton voimassaoloaikaa koskevat elatusapuvaatimukset yleensä hyväksytään, kun taas avioeroelatusa koskevat kanteet hylätään. Tämä toki on suoraa seurausta siitä, että avioliiton aikainen elatusvelvollisuus on pakottavaa oikeutta, ja jos siihen kohdistuvia häiriötilanteita ilmenee, niin ne myös kuuluukin korvata.

Oikeuskäytännön perusteella on selvää, että avioeron jälkeiset elatusaputuomiot rajoittuvat lähes aina hyvätuloisiin avioliittoihin, yleensä hyvätuloisten miesten vaimoihin. Koska velvollisuutta niukkuuden jakamiseen avioliiton päättymisen jälkeen ei ole, ei elatusapu tule sellaisen henkilön turvaksi joka sitä eniten tarvitsisi. Jos toisella puolisollla ei ole elatuskykyä vaikka toinen puoliso olisi elatuksen tarpeessa, ei elatusapua voida tuomita. Toisaalta tulee muistaa päinvastainenkin vaihtoehto, eli vaikka toisella puolisollla olisi huomattavankin hyvä elatuskyky, ei elatusapua voida silti tuomita maksettavaksi, jos toisella puolisollla ei ole avioliitosta johtuvaa elatuksen tarvetta. Yhteiskunnan kuuluu kantaa viimesijainen vastuu heikommista, eikä tätä tehtävää voida sälyttää entisen aviopuolison harteille. Toisaalta ratkaisut toisen puolison kotiin jäämisestä tehdään avioliiton aikana usein yhteisymmärryksessä, joten voidaan tietysti kysyä, onko oikein sälyttää vastuu tehdyistä ratkaisuista jo valmiiksi taloudellisesti heikomman puolison harteille? Suomalaisessa aviovarallisuusjärjestelmässä taloudellisesti heikomman hyvittäminen kuitenkin tapahtuu pääsääntöisesti avio-oikeuden kautta. Jos avio-oikeutta ei esimerkiksi avioehdon olemassaolon vuoksi voida toteuttaa, kotityötä tehneen puolison suojamuotona on vielä käytettävissä mahdollisuus osituksen sovitteluun tai elatusavun vaatimiseen.

Voidaan esittää kysymys siitä, *vastaavatko tuomitut elatusavut lainsäätäjän tarkoitusta?* Tutkielmani ja siihen käyttämäni aineiston perusteella on vastaukseni kysymykseen kyllä. Niissä tilanteissa joissa elatusapua on vaadittu avioliiton aikaisen elatuksen häiriötilanteen perusteella, elatusapu on yleensä myöskin määrätty maksettavaksi. Tämä vastaa lainsäätäjän tarkoitusta, sillä avioliiton aikana elatusvelvollisuus on pakottavaa oikeutta, eikä siitä voi vapautua ennen kuin avioliitto on päättynyt. Myös avioeron jälkeisen elatuksen kohdalla lainsäätäjän tarkoitus mielestäni toteutuu hyvin, sillä poikkeussäännökseksi tarkoitettu AL 48 § on sellaiseksi myös jäänyt. Elatusapua on tuomittu maksettavaksi

lähtökohtaisesti vain niissä tilanteissa, joissa elatuksen tarpeen ja avioliiton välillä on ollut nähtävissä selvä syy-yhteys. Elatusavut on myös lähes säännönmukaisesti tuomittu tietyksi määräajaksi helpottamaan avioliiton päättymisestä aiheutunutta taloudellisen tilanteen heikentymistä, minkä myös osaltaan voidaan nähdä olevan lainsäätäjän tarkoitus. Määräaikaisen elatusavun tuomitsemisella pystytään estämään pitkäaikaisten taloudellisten riippuvuussuhteiden muodostuminen entisten puolisojen välille. Nykyisessä yhteiskunnassa avioliitosta ei ole tarkoitus tehdä pysyvää elatusinstituutiota.

Edelliselle kysymykselle voidaan toki esittää se jatkokysymys, *onko nykyisessä yhteiskunnassa tarvetta edes säännellä laintasoisesti elatuksesta?* Kuten tutkielmassa on jo aiemmin todettu, avioliittolain elatussäännökset ovat peräisin nykyiseen verrattuna hyvin toisenlaisen perhekäsityksen aikakaudelta. Valtaosassa perheitä on kaksi palkkaa ja kaksi elättäjää, eikä perinteisessä työnjakoavioliitossa eläminen ole nykyisin kovinkaan tavanomaista. Toisaalta esimerkiksi monikulttuurisissa avioliitoissa perinteinen työnjakoavioliitto saattaa olla ainoa oikea malli toimia perheenä. Itse ajattelen niin, että elatussääntelylle on tarvetta, jos ei muuten, niin ainakin avioliiton toiminnallista ihannetta kuvaavana. Katson, että huolenpitäminen toisesta ja perheen yhteiseksi hyväksi toimiminen ovat tärkeitä arvoja, joista on tärkeää säätää myös lain tasolla.

Voisiko sitten ajatella niin, että huolenpidon velvoitteen voisi katsoa jatkuvan myös avioeron jälkeiseen aikaan? Onko nykyisessä yhteiskunnassa, jossa jatkuvasti korostetaan yksilöllisyyttä ja individualismia, edes mahdollista elatussuhteen ajattelemisen ikaikaisena siteenä? Vastaus tähän taitaa valitettavasti olla kielteinen. Vaikka kuinka haluaisi ajatella kauniisti avioliiton muodostavan ikaikaisen siteen puolisojen välille, ei tämänkaltainen ajatus oikein istu nykyiseen yhteiskuntaan. Entisaikaan avioliitot solmittiin eliniäksi ja sen seurauksena avioliitto usein toimi pysyvänä elatusinstituutiona. Nykyisessä maailmassa ei ole sijaa sille, että ihmiset sidottaisiin taloudellisesti yhteen loppuelämänsä ajaksi. Jokaisella on oikeus valita miten ja kenen kanssa elämänsä elää, eikä pysyvien elatussuhteiden luominen toisistaan eronneiden puolisojen välille ole oikein. Avioliittolain elatusapujärjestelmän säilyttämiselle avioliittolaissa on kuitenkin tarvetta kaikkein räikeimpien tilanteiden korjaamista silmällä pitäen, on sitten kyse joko avioliiton aikaa koskevista elatuksen häiriötilanteista taikka pitkän kotonaolon ja sen myötä heikentyneen taloudellisen tilanteen hyvittämisestä. Elatusapujärjestelmän merkityksen tulee kuitenkin säilyä yhtä marginaalisena kuin millaiseksi sen merkitys nykypäivänä on muodostunut, sillä nykyisessä

yhteiskunnassa ei ole paluuta entisaikojen ajatukseen avioliitosta pysyvän elatuksen antajana.

Koska avioliitosta puhutaan nykyään jo hyvin yleisesti kahden henkilön välisenä taloudellisena sopimuksena, olisi hyvä, jos puoliset jo ennakolta varautuisivat esimerkiksi ositussidonnaisilla sopimusjärjestelyillä mahdolliseen vastaiseen elatuksen tai muun turvan tarpeeseen. Elämästä ei koskaan tiedä eikä varmastikaan kukaan voi tuudittautua ajatukseen avioliitosta pysyvän elatuksen antajana. Kuten tutkielmassa esitetyn pohjalta voidaan todeta, avioero sellaisenaan ei ole peruste elatusavun saamiselle. Monia pettymyksiä ja epäreiluksi koettuja ratkaisuja voitaisiin helposti välttää, jos puoliset olisivat jo ennakolta varautuneet myös vastaisuudessa mahdollisesti esiin tuleviin tilanteisiin. Oikeudenmukaista avioeroa, joka kummankin osapuolen näkökulmasta päättyisi tyydyttävään lopputulokseen, ei varmastikaan lähes koskaan tapahdu, mutta ennakkollisella varautumisella puoliset voivat ainakin omalta osaltaan vaikuttaa tämän mahdollistamiseen. Sillä tutkielman perusteella voidaan todeta se, että lainsäätäjän tahdon mukaisesti tuomioistuimissa noudatettava tiukka linja elatusapuharkinnan suhteen osoittaa hyvin selvästi sen, että avioeron jälkeen itsensä elättäminen on vahva pääsääntö, eikä avioliittoa ole tarkoitettu pysyväksi elatusinstituutioksi.